

Universitatea
Ștefan cel Mare
Suceava

Facultatea de Litere și Științe ale Comunicării

**CENTRUL DE ÎNVĂȚĂMÂNT LA DISTANȚĂ ȘI
FORMARE CONTINUĂ**

**Program de studii: Limba și literatura română – O limbă și
literatură modernă (franceză/germană)**

Anul al II-lea, sem. 3

**MORFOLOGIA LIMBII ROMÂNE
PARTEA a II-a**

**CURS PENTRU ÎNVĂȚĂMÂNT LA DISTANȚĂ
(CU SCHEME RECAPITULATIVE ȘI EXERCIIȚII)**

Prof. univ. dr. NICULINA IACOB

VII. Verbul

Rezumat:

Capitolul al VII-lea cuprinde informații cu privire la clasa **verbului**. Sunt analizate clasele de verbe rezultate în urma aplicării mai multor criterii de clasificare: *etimologic, semantic, sintactic*). Explicăm, de asemenea, modul în care verbele limbii române sunt grupate în *conjugări* sau *clase flexionare*. Categoriile gramaticale ale verbului sunt pe larg analizate, atât cele specifice (*diateză, mod, timp*), cât și cele nespecifice (*persoana și numărul*).

§171. Verbul este “partea de vorbire flexibilă care se conjugă și exprimă acțiuni sau stări” (GA, I, p.202). Aceasta este cea mai simplă definiție dată verbului. Definirea oricărei clase lexico-gramaticale și cu atât mai mult a unei clase atât de complexe cum este verbul presupune însă analiza comportamentului termenilor încadrați aici în plan semantic, morfologic și sintactic.

Sub raport *semantic*, verbul are sens lexical suficient¹ exprimând acțiunea, starea, existența, devenirea, voința, dorința etc., toate privite ca procese în desfășurare și, de obicei, în raport cu un subiect gramatical.

În plan *morfologic*, verbul are flexiune după categorii gramaticale specifice – diateza, modul, timpul – și nespecifice – persoana, numărul, iar la participiul acordat din structura diatezei pasive cu *a fi* și genul. Realizează flexiune sintetică și analitică, numită conjugare. La verbele cu radicali diferiți, se realizează supletivismul (*a fi, sunt, este, eram; a lua, iau*).

În privința comportamentului *sintactic* al verbului, trebuie spus că acesta poate ocupa toate pozițiile sintactice: în relație de dependență este atât regent (*Băiatul merge voios*), cât și determinant (*A făcut totul pentru a veni la mine*); este termen în raportul de interdependență și îndeplinește funcție sintactică de predicat verbal (*Elevul citește o poveste*), rol de auxiliar sintactic, asigurând indicii de predicatie (*Cartea este interesantă*), funcție de nume predicativ (*Problema este de rezolvat/ Problema este rezolvată*), ambele în structura predicatului nominal, și funcție de subiect (*A realiza ceea ce ți-ai propus înseamnă a munci mult*); poate intra, dar mai rar, în relație de apozitie cu alt termen (*Ajungând medic, adică devenind ce și-a propus, visul i se împlinea*).

Specifică prin excelență verbului este funcția de predicat. Îndeplinesc funcția de predicat verbal numai verbele predicative și numai atunci când sunt folosite la moduri personale sau predicative (*Elevul citește – să citească, ar citi, va fi citind – o poveste*). Dacă sunt folosite la moduri nepersonale sau

¹ După C. Dimitriu, clasa verbelor cuprinde „cuvintele teoretic noționale ce exprimă acțiunea, existența, starea, voința, dorința, devenirea, transformarea etc. considerate ca procese” (TG, I, p.326); restricția impusă prin adverbul *teoretic* este explicată de autor prin aceea că „există posibilitatea ca un corp fonetic verbal, care de obicei exprimă o noțiune verbală, să apară în anumite structuri și fără informație semantică (când pentru verbul respectiv nu există sinonime nici sintetice, nici perifrastice)” (*ibidem*).

nepredicative, verbele au trăsături comune cu substantivul, adjectivul sau adverbul, dar păstrează, în mod firesc, și caracteristici verbale. Funcțiile sintactice îndeplinite în acest caz de verbele predicative sunt specifice substantivului, adjectivului, adverbului, ale căror caracteristici le împrumută, adică: subiect (*A **citi** este plăcut*), nume predicativ (*A munci nu înseamnă întotdeauna a **reuși***), atribut (*Dorința **de a reuși** l-a motivat enorm*), element predicativ suplimentar (*Băiatul merge **cântând***), complement (*Are **de citit** mult; S-a săturat **de citit***) și diferite circumstanțiale (*Înainte **de a veni** m-a anunțat; A venit **pentru a învăța**; Citind mult, și-a recuperat toate lecturile* etc.).

Verbele copulative, folosite la moduri personale sau predicative, au rolul de auxiliar sintactic în structura predicatului nominal, fiind copulă între numele predicativ și subiect și realizând cu cel dintâi nucleul propoziției (*Elevul **este sârguincios***). Formele la moduri nepredicative ale verbelor copulative intră, împreună cu un nume predicativ, în structura *construcțiilor nominale*, numite diferit după modul nepredicativ la care se află verbul: *infinitivale* (*A **fi om e lucru mare***), *gerunziale* (***Fiind băiet** păduri cutreieram...*), *participiale* (***Ajuns ministru**, a uitat promisiunile făcute*), *de supin* (*E greu **de ajuns medic***). Aceste construcții îndeplinesc, în principiu, orice funcție sintactică, mai puțin funcția de predicat (subiect: *A **fi om e lucru mare***; nume predicativ: *Dorința lui este (de) a **ajunge medic***; atribut: *Dorința **de a ajunge medic** îl stăpânea de mic*; complement direct: *Știe a **fi om***; complement indirect: *Se săturase **de a mai fi om** cu cine nu merita*; circumstanțial de scop: *A învățat **pentru a ajunge medic***; circumstanțial de timp: *Înainte **de a ajunge medic** a muncit mult* etc.).

În legătură cu latura semantică a verbului se impun câteva precizări. Verbul, ca și substantivul, exprimă noțiuni, caracterizându-se prin autonomie semantică. Între verb și substantiv trebuie făcută însă o distincție, iar aceasta este posibilă numai dacă ținem seama de modul în care există, în lumea extralingvistică, „obiectul” comunicării lingvistice. Spre deosebire de substantiv, care exprimă acțiunea considerată ca nume, și de adjectiv, care denumește acțiunea ca rezultat, verbul exprimă acțiunea considerată ca proces (vezi C. Dimitriu, *TG*, I, p.327)².

Verbul exprimă noțiuni verbale, adică acțiuni privite ca procese. Există însă cazuri în care verbul nu mai exprimă noțiuni. Pentru a denumi cele două categorii de verbe, în literatura de specialitate se folosesc termenii: *verbe noționale*³ – *verbe nenoționale*⁴ (C. Dimitriu, *TG*, I, 1999, p.326 ș.u.), *verbe*

² O distincție între verb și substantiv propune și D. Irimia: verbul „numește componente în mișcare (acțiuni, fenomene etc.) sau considerate dintr-o perspectivă dinamică și [...] fără dimensiuni precis delimitate: *a elibera, a construi, a exista, a lupta, a ploua*” (*GLR*, p.151), spre deosebire de substantiv care „numește (în actul de cunoaștere prin limbă) componente «oprite» ale lumii, reprezentând substanțe delimitate, fixate, de regulă prin dimensiuni finite; perspectiva este statică, impusă de realitatea lingvistică însăși: *om, fântână, codru* sau deschisă de vorbitor: *luptă, victorie, moarte, ploaie*” (*ibidem*).

³ Precizăm însă că verbe nenoționale sunt considerate de C. Dimitriu numai auxiliarele morfologice care intră în alcătuirea unor forme flexionare compuse ale verbului; toate celelalte verbe sunt noționale, suficiente sau insuficiente, în funcție de capacitatea sau incapacitatea lor de a realiza singure o comunicare minimă stabilă semantico-gramatical, conformă cu intenția comunicativă a vorbitorului (vezi C. Dimitriu, *TG*, I, p.328). Punctul de vedere actualizat în *Tratat* este diferit de cel din *GEM*, unde autorul optase pentru împărțirea verbelor în *concrete* și *abstracte* (vezi, în continuare, discuția de la nota 5).

concrete – *verbe abstracte* (I. Iordan, *LRC* 1956, p.405–406)⁵, *verbe autosemantice* – *verbe sinsemantice* „care nu prezintă autonomie semantică, ci impun prezența în enunț a cel puțin încă unui cuvânt, altfel spus, valoarea lor semantică depinde de context” (cf. S. Stati, *Categoria sintactică a determinanților obligatorii*, în *LL*, 1968, vol.17, p.184 ș.u., Gh. N. Dragomirescu, *Elemente, în propoziție și frază, cu funcție gramaticală zero*, în *LL*, 1969, vol.23, p.117 ș.u.).

Orice verb românesc este cel puțin într-un context *verb noțional* (și *a deveni*, despre care se spune de regulă că este numai copulativ, se folosește cel puțin într-un context cu sensul „a se transforma”, fiind, prin urmare, și predicativ: *În natură nimic nu se pierde, totul devine*), adică are posibilitatea să transmită direct o noțiune verbală. În unele situații, verbele nu mai exprimă noțiuni verbale deoarece au suferit un proces de desemantizare sau delexicalizare. Este cazul verbelor auxiliare, sintactice sau morfologice, al verbelor semiauxiliare⁶ și al celor din expresii și locuțiuni verbale. În ultima vreme se vorbește în literatura de specialitate despre *pro-verbe*⁷, numite astfel pentru că “stau pentru (alte) verbe” (C. Dimitriu, *TG*, I, 1999, p.327) atunci când se dorește evitarea repetării unui verb și pentru generalizare. În acest caz, verbe de tipul *a face*, *a se întâmpla*, *a se petrece* se asociază cu pronume cu întrebuintare neutră care îndeplinesc funcție de subiect sau de complement direct, iar structurile rezultate au rolul de a substitui o comunicare făcută printr-o propoziție în care verbul predicat este altul decât cel care-l substituie: *Ion vorbește verzi și uscate și asta o face/ asta se întâmplă atunci când are cine să-l asculte; Dacă nu te-am întrebat nimic, nu am făcut-o ca să nu te deranjez*.

Precizările de mai sus, la care s-ar putea adăuga și altele, demonstrează că definiția propusă clasei verbului are caracter relativ și că nici clasa verbului nu este perfect omogenă (această lipsă de omogenitate este justificată și de numărul foarte mare de verbe⁸, clasa verbului ocupând locul al II-lea, după

⁴ În continuare, vom echivala prin termenul *noțional* termenii *concret/predicativ*, iar prin *nențional* – termenii *abstract/nepredicativ*, aceasta însemnând că verbele noționale sunt și predicative, iar cele nenoționale – nepredicative sau nonpredicative.

⁵ Pentru aceeași împărțire optează și C. Dimitriu în *GEM*, p.180 ș.u., în interiorul categoriei verbelor abstracte deosebind verbe vide (care și-au pierdut total sensul lexical – verbe auxiliare morfologice) și verbe semivide (care și-au pierdut numai parțial sensul lexical – verbe copulative, verbe semiauxiliare, verbe din perifraze). În *TG*, I, p.68 ș.u., nota 51, p.327, nota 251, autorul explică improprietatea împărțirii părților de vorbire în general în concrete și abstracte, orice cuvânt fiind concret prin latura sonoră sau grafică și abstract prin informația pe care o transmite.

⁶ Cu precizarea că, în ce ne privește, acestea trebuie încadrate între verbele noționale predicative, ele putând îndeplini singure funcția de predicat verbal, dacă se află la un mod personal.

⁷ Ele sunt însă verbe noționale predicative și îndeplinesc singure funcția sintactică de predicat verbal, dacă se află la un mod personal.

⁸ În privința numărului de verbe din limba română, se apreciază, pornind de la numărătoarea făcută de Alf Lombard (*Le verbe roumain*, Lund, 1954–1955, p.1117; ap. C. Dimitriu, *TG*, I, p.366), care găsește 5905 verbe, că acesta se ridică la cca 6 000. Potrivit observațiilor făcute de C. Dimitriu (*TG*, I, p.366), această cifră nu corespunde realității, deoarece sunt avute în vedere numai verbele sintetice, nu și expresiile și locuțiunile verbale, numite de autor *perifraxe verbale*. Acceptând că un verb sintetic românesc poate genera în medie trei expresii și locuțiuni (verbe perifrastice), autorul *Tratatului* consideră că în română există cca 18 000 de *perifraxe verbale*; la cele 6 000 de verbe sintetice se adaugă, așadar, 18 000 de perifraxe verbale și

substantiv, în privința numărului de constituenți). Pentru a limita eterogenitatea clasei verbului, ca și în cazul altor clase lexico-gramaticale, verbele se clasifică după diferite criterii.

Clasificarea verbelor

§172. În funcție de **origine (criteriul etimologic)**, verbele sunt:

- **moștenite** din latină: *a cânta, a lăuda, a avea, a putea, a vrea, a plânge, a auzi* etc. și din substrat⁹: *a ademini, a bucura, a cruța, a curma, a scăpăra*;

- **împrumutate** din diferite limbi în perioade diferite din evoluția limbii române: **din slavă** – *a blagoslovi, a boli, a citi, a clădi, a grăi, a hrăni, a iubi, a munci, a privi, a risipi, a săvârși, a sfârși, a se strădui* etc.; **din maghiară** – *a alcătui, a bănuși, a se bizui, a băntui, a cheltui, a făgădui, a sudui, a tăgădui, a tămădui* etc. (de fapt, acestea sunt verbe a căror rădăcină este maghiară și care au primit în limba română sufixul de origine slavă *-ui*); **din greacă** – *a aerisi, a agonisi, a catadicsi, a chivernisi, a hiritisi* “a felicita”, *a molipsi, a se sinchisi, a pedepsi, a plictisi* etc. (ușor de recunoscut după partea finală: *-isi, -csi, -psi*); **din franceză** – *a accepta, a amuza, a aranja, a balansa, a colabora, a difuza, a explica* etc.;

- **formate pe terenul limbii române prin derivare**: *a prăfui, a sfătui, a abstractiza, a atenționa, a concluziona; a desface, a desprinde, a se răzgândi, a îndulci, a înroși, a se îndrăgosti, a îmbunătăți* etc.; **compunere**: *a binemerita, a binevoi, a preamări, a preaslăvi* și **prin calc lingvistic**: *a binecuvânta* – calc după slavonă, greacă sau latină (în DEX este dat numai modelul slavon *blagosloviti*) –, *a conlucra, a decurge, a dezbate, a întretăia, a maltrata, a prestabili, a supraveghea, a se abține, a aparține, a conține, a deține, a întreține, a menține, a obține, a reține, a susține*.

§173. În funcție de **criteriul semantic**, deci de sensul verbelor, se vorbește despre **verbe noționale** – **verbe nenoționale**, **verbe concrete** – **verbe abstracte**, **verbe autosemantice** – **verbe sinsemantice**.

Verbele noționale sunt acelea care au sens lexical; după cum am precizat deja, toate verbele limbii române se folosesc cel puțin într-un context ca verbe noționale. Unele dintre acestea, în anumite situații, *se desemantizează în măsură mai mare sau mai mică, devenind doar instrumente gramaticale*. Este în primul rând cazul *verbelor auxiliare* și al *verbelor copulative*. Desemantizarea este totală în cazul *verbelor auxiliare* și parțială în cazul *verbelor copulative*, iar în privința rolului lor gramatical cele dintâi sunt instrumente gramaticale în plan morfologic, celelalte – în plan sintactic. Astfel, verbele auxiliare morfologice – sau, simplu, auxiliare – servesc la formarea modurilor și a timpurilor compuse, precum și a întregii paradigme a diatezei pasive: *a avea, a fi, a vrea*, în vreme ce verbele auxiliare sintactice – sau, simplu, copulative – pot governa (se pot combina cu) două nominative (subiectul și numele predicativ sunt exprimate prin nume sau pronume în nominativ): ***Ion este elev; El este elev; Copilul cuminte este acesta***¹⁰.

rezultă 24 000 de verbe românești (sintetice și perifrastice), care trebuie clasificate în funcție de criterii semantico-sintactice și morfologice.

⁹ Cu precizarea că proveniența acestora din substrat nu este recunoscută în toate lucrările de specialitate (cf. Al Ciorănescu, DER; MDA)

¹⁰ În cazul în care analizăm structuri de suprafață de tipul: *Cartea este a lui Ion, Cartea este de povești* etc., vorbim despre elipsa celui de-al doilea termen în nominativ și despre preluarea

În funcție de o trăsătură de sens care devine definitorie pentru conținutul lexical concret, verbele noționale pot fi organizate în micro-câmpuri semantice¹¹, numai că între aceste subclase semantice nu există delimitări foarte stricte, iar pentru gramatica limbii române această clasificare nu este foarte importantă (așa cum se întâmplă în limba franceză, de exemplu, unde verbele de mișcare se conjugă cu auxiliarul *être*, în timp ce verbele de stare se conjugă cu auxiliarul *avoir*).

Considerarea raportului care se stabilește între conținutul semantic concret al verbului și natura procesuală a acestui conținut favorizează o altă împărțire a verbelor românești în trei subclase¹²: *verbe de acțiune* (subiectul este punct de plecare pentru acțiune: *a merge, a cânta, a vorbi, a citi* etc.), *verbe de stare* (procesul se desfășoară în interiorul subiectului, cauza fiindu-i exterioară acestuia: *a se teme, a boli, a dori* etc.), *verbe de devenire* (care arată transformarea într-un sens sau în altul a subiectului: *a deveni, a evolua, a întineri, a îmbătrâni* etc.).

Între aceste clase nu există, de asemenea, granițe tranșante, astfel că un verb se poate încadra, în funcție de sens¹³, la clase diferite: *a îmbătrâni* este verb de devenire într-un enunț ca: *A îmbătrânit mult de la ultima noastră întâlnire*, dar este verb de acțiune în enunțul: *L-au îmbătrânit grijile*. La fel se

funcției specifice de către alt caz decât nominativul. Structurile de profunzime ar fi în astfel de situații: *Cartea este carte(a) lui Ion, Cartea este carte de povești*.

Explicația este aceeași la subiectul în alt caz decât nominativul. Într-un exemplu de tipul *Oameni dintre aceștia au mai venit*, subiectul este *oameni*, dar prin elipsa acestuia, enunțul devine *Dintre aceștia au mai venit*, iar funcția de subiect este preluată acum de pronumele demonstrativ în acuzativ precedat de prepoziția *dintre*.

¹¹ Vezi D. Irimescu, *GLR*, p.158, unde se propun următoarele micro-câmpuri semantice:

- **verbe de percepție**: *a simți, a vedea, a zări, a auzi, a mirosi, a pipăi* etc.;
- **verbe ale cunoașterii**: *a afirma, a susține, a contesta, a nega, a cunoaște, a deduce* etc.;
- **verbe ale comunicării**: *a spune, a zice, a întreba, a declara, a informa* etc.;
- **verbe didactice**: *a explica, a demonstra, a învăța, a examina* etc.;
- **verbe factitive**: *a face, a determina, a stimula, a însărcina, a obliga, a îndemna, a constrânge* etc.;
- **verbe rezultative** (se constituie de fapt într-o variantă a verbelor factitive, numai că ele conțin în planul lor semantic rezultatul acțiunii verbului implicit din seria factitivelor): *a se oua, a fărâma, a găuri* = „a face ou”, „a face fărâme”, „a face găuri” etc.;
- **verbe de mișcare**: *a merge, a fugi, a intra, a ieși* etc.;
- **verbe comportamentale**: *a mima, a îngâna, a maimuțări, a simula, a minți* etc.;
- **verbe modale**: *a vrea, a putea, a trebui, a-i veni* etc.;
- **verbe volitive**: *a solicita, a impune, a ordona, a interzice, a permite* etc.;
- **verbe aspectuale**: *a începe, a termina, a continua, a dura, a (se) întrerupe, a repeta, a (se) porni, a (se) apuca* etc.;
- **verbe meteorologice**: *a ploua, a tuna, a ninge* etc.

¹² Este punctul de vedere susținut de Ivan Evseev (*Semantica verbului*, Timișoara, 1974, p.45 ș.u.). În alte surse (vezi D. Irimescu, *GLR*, 1997, p.158) numărul subclaselor este augmentat, adăugându-se subclasa *verbelor existențiale* – despre care se spune că sunt foarte aproape de verbele de stare și care arată că procesul se desfășoară în interiorul subiectului, iar cauza este obligatoriu în interiorul acestuia: *a fi, a exista, a se afla, a trăi, a ființa, a muri* etc. – și subclasa *verbelor de relație*, care sunt de asemenea aproape de verbele de stare; procesul se desfășoară în interiorul subiectului, dar aceste verbe implică și un obiect exterior căruia procesul i se circumscrie: *a avea, a poseda, a aparține, a semăna, a simboliza, a reprezenta* etc.

¹³ Atragem atenția asupra faptului că în discuția noastră ne vom raporta întotdeauna la sensul denotativ al verbelor; atunci când raportarea se va face la conotație, vom preciza acest lucru.

poate demonstra încadrarea în clase diferite pentru *a (se) întrista*, *a (se) schimba* etc.

În funcție de raportul care se stabilește între *subiect* și *noțiunea exprimată de verb*, se face distincție între *verbe subiective* și *verbe obiective*. În primul caz, verbul se referă la lumea interioară a subiectului, în vreme ce în al doilea caz acțiunea exprimată de verb este orientată de subiect spre lumea exterioară, fie că aceasta înseamnă numai o simplă depășire a sferei subiectului, fără implicarea unui obiect exterior, fie că presupune și implicarea acestuia.

Sunt **verbe subiective**:

- **verbele de stare** – care exprimă noțiuni privind viața psihică a omului sau manifestări fiziologice: *a râde*, *a surâde*, *a plânge*, *a respira*, *a dormi*, *a tuși* etc. sau care exprimă un proces ce se desfășoară în interiorul subiectului, cauza fiind obligatoriu în interiorul acestuia: *a se afla*, *a exista*, *a fi*, *a ființa*, *a muri*, *a trăi* etc. ;

- **verbele de devenire**: *a deveni*, *a adormi*, *a se întrista*, *a se bucura* etc.;

- **verbele de acțiune** – formațiile onomatopice: *a pocni*, *a fâlfâi*, *a mieuna* etc.;

Sunt **verbe obiective**:

- **verbele de acțiune** (acțiunea este orientată de subiect spre lumea exterioară): *a citi*, *a merge*, *a omori*, *a păcăli*, *a studia* etc.;

- **verbele de stare** (acțiunea se desfășoară în interiorul subiectului, dar există un obiect căruia i se circumscrie această acțiune): *a urî*, *a iubi*, *a dori* etc.; *a avea*, *a aparține*, *a semăna* etc.;

Și în acest caz unele verbe pot trece dintr-o clasă în alta în funcție de sensul actualizat în context: *Eu adorm greu* (subiectiv); *Eu adorm pe cineva* (obiectiv); *Apa fierbe*, *Eu fierb apa*, *Cineva mă fierbe*; *El se întristează*, *Eu l-am întristat*.

§174. Clasificarea verbelor după **criteriul sintactic**

Clasificarea semantică a verbelor este în mai mică măsură importantă pentru gramatica limbii române, în schimb prezintă interes pentru lexicologie și lexicografie. Totuși, sensul verbului este important atunci când urmărim clasificarea verbelor din perspectivă sintactică. De fapt, criteriul sintactic trebuie coroborat cu cel semantic. Este și motivul pentru care în unele lucrări (D. Irimia, *GLR*, 1997, p.160) se vorbește despre *clase semantico-sintactice* ale verbelor.

A) Verbe predicative și verbe nepredicative

Această organizare a verbelor se face în funcție de sensul lor concret sau abstract și, legat de aceasta, de posibilitatea pe care o au de a îndeplini funcția specifică verbului, aceea de predicat.

a) Sunt **predicative**¹⁴ verbele care au conținut semantic concret și care, dacă sunt la un mod predicativ, pot realiza singure funcția sintactică de predicat. După cum am precizat, orice verb al limbii române se întrebuintează cel puțin într-un context cu înțeles concret (chiar și *a deveni* poate avea această

¹⁴ Pentru *verbele predicative* vezi și C. Dimitriu, *TG*, I, p.432–433; I. Iordan, V. Robu, *LRC*, p.445; D. Irimia, *GLR*, p.160. În literatura de specialitate s-a exprimat și opinia potrivit căreia toate verbele din limba română ar fi predicative (vezi, în acest sens, G. G. Neamțu, *Predicatul în limba română*, București, 1986, p.54–56; p.80, precum și discuția pe care o face C. Dimitriu – *TG*, I, p.381 ș.u. – pe marginea acestei opinii).

întrebuințare, deși despre el se spune în cele mai multe lucrări că este întotdeauna copulativ).

b) Sunt **nepredicative**¹⁵ acele verbe care, în anumite împrejurări, își pierd conținutul semantic concret și devin doar instrumente gramaticale ale *predicației*¹⁶. Se încadrează aici *verbele auxiliare*¹⁷, *verbele copulative*, *verbele semiauxiliare* și *verbele din expresii și locuțiuni verbale* (pentru ultima categorie de verbe, vezi C. Dimitriu, *GEM*, 1979, p.188 și *TG*, I, p.445–447).

α) **Verbele auxiliare (morfologice)** – *a fi*, *a avea*, *a vrea* – au următoarele caracteristici: și-au pierdut conținutul semantic concret (sunt considerate vide din acest punct de vedere); au devenit instrumente gramaticale, având rolul de a marca anumite categorii gramaticale: modul, timpul, diateza, precum și persoana și numărul la verbele de conjugat de care sunt dependente; au flexiunea parțial diferită de a omonimelor predicative, semn al gramaticalizării lor.

Auxiliarul ***a fi*** se regăsește în structura tuturor diatezelor verbului românesc; la diateza pasivă intră în alcătuirea paradigmei verbului la toate modurile și timpurile acestei diateze: *sunt lăudat* (indicativ prezent), *eram lăudat* (indicativ imperfect), *am fost lăudat* (indicativ perfect compus), *fusei lăudat* (indicativ perfect simplu), *fusesem lăudat* (indicativ mai mult ca perfect); *voi fi lăudat* (indicativ viitor), *voi fi fost lăudat* (indicativ viitor anterior); *să fiu lăudat* (conjunctiv prezent), *să fi fost lăudat* (conjunctiv perfect); *aș fi lăudat* (condițional-optativ prezent), *aș fi fost lăudat* (condițional-optativ perfect); *voi fi fiind lăudat*, *să fi fiind lăudat*, *aș fi fiind lăudat* (prezumtiv prezent), *voi fi fost lăudat*, *să fi fost lăudat*, *aș fi fost lăudat* (prezumtiv perfect); *fii lăudat!* (imperativ afirmativ), *nu fi lăudat!* (imperativ negativ)¹⁸, *fiind lăudat* (gerunziu); *a fi lăudat* (infinitiv prezent), *a fi fost lăudat* (infinitiv perfect).

În structura diatezei pasive, auxiliarul *a fi* nu are forme specifice, întrebuințându-se cu formele omonimului predicativ. În structura celorlalte forme verbale construite cu *a fi*, verbul auxiliar este invariabil în forma *fi*, precedată de alte elemente cu rol de morfem (verb auxiliar, conjuncția-morfem *să*, prepoziția-morfem *a*).

- la viitorul anterior și în structura prezumtivului (prezent și perfect), *fi* este precedat de auxiliarul *a vrea*: *voi*, *vei*, *va*, *vom*, *veți*, *vor* – formele (*voi fi*,

¹⁵ Verbele încadrate în această categorie de C. Dimitriu sunt “*nenotionale și notionale*, care se pot atribui nominativului persoanei gramaticale, dar care nu pot forma *singure* predicatul, fie din cauză că **nu** pot realiza o comunicare despre subiect, fie din cauză că nu pot realiza comunicarea **dorită de vorbitor** despre subiect” (*TG*, I, p.433).

¹⁶ *Predicația* reprezintă “însușirea unei comunicări după care aceasta poate fi considerată enunț organizat sub forma unei propoziții [predicație unică] sau a unei fraze [predicație multiplă]” (Gh. Constantinescu-Dobridor, *DTL*, p.251). Pentru a vorbi de predicație trebuie să stabilim într-o comunicare semne distinctive ale predicației, numite *indici de predicație*. Indice de predicație este în primul rând prezența unui verb autonom semantic la un mod personal, predicatul propoziției; reprezintă indice al predicației și verbul copulativ la mod personal, acesta intrând în structura unui predicat nominal, precum și *intonația predicativă*, într-o comunicare în care verbul predicat este în elipsă: *Liniște! Gura!*

¹⁷ *Verbele auxiliare* sunt discutate separat de *verbele nepredicative* de către D. Irimia (*GLR*, p.184–186), care încadrează aici numai verbele copulative și pe cele semiauxiliare. După D. Irimia, verbele auxiliare ar face parte din categoria morfemelor libere, folosite, alături de alte morfeme, pentru a exprima sensuri gramaticale. În acest caz însă, verbele auxiliare trebuia să fie prezente în capitolul intitulat *Instrumente gramaticale*, alături de articol, prepoziție și conjuncție.

¹⁸ C. Dimitriu (*TG*, I, p.434) consideră diateza pasivă defectivă, în principiu, de imperativ.

vei fi, va fi, vom fi, veți fi, vor fi) fiind omonime cu viitorul verbului predicativ *a fi* datorită structurii viitorului: *a vrea + infinitivul verbului de bază* – și este urmat de participiul sau de gerunziul verbului de bază: *voi fi citit/voi fi citind*;

- la condițional-optativ perfect și în structura prezumtivului (prezent și perfect), *fi* este precedat de auxiliarul condiționalului în formele: *aș, ai, ar, am, ați, ar* – formele (*aș fi, ai fi, ar fi, am fi, ați fi, ar fi*) sunt omonime cu condiționalul prezent al verbului predicativ *a fi* ca urmare a structurii condiționalului-optativ: *aș, ai, ar, am, ați, ar + infinitivul verbului de bază* – și este urmat de participiul sau gerunziul verbului de bază: *aș fi citit/aș fi citind*;

- la conjunctiv perfect¹⁹ și în structura prezumtivului (prezent și perfect), *fi* este precedat de conjuncția-morfem *să* și este urmat de participiul sau gerunziul verbului de bază: *să fi citit/să fi citind*;

- la infinitiv perfect, *fi* este precedat de prepoziția-morfem *a* – forma rezultată fiind, în mod firesc, omonimă cu infinitivul prezent al verbului predicativ *a fi* – și este urmat de participiul verbului de bază: *a fi citit*.

Auxiliarul *a fi* este, în structura diatezei pasive, marcă a categoriilor gramaticale de timp, modul fiind marcat de alte morfeme ($\emptyset$ – indicativ; *să* – conjunctiv; *aș, ai, ar, am, ați, ar* – condițional-optativ; *a* – infinitiv), persoană și număr, iar pentru exprimarea sensului de diateză i se asociază complementul de agent, exprimat sau subînțeles. În celelalte structuri verbale compuse cu *a fi*, auxiliarul este marcă a timpului, în opoziție cu marca $\emptyset$: *eu să $\emptyset$ merg – eu să **fi** merg*; *aș $\emptyset$ merge – aș **fi** merg* etc., iar la prezumtiv, singurul care are *a fi* în structură atât la prezent, cât și la perfect, este marcă a modului. Aici morfem al timpului este gerunziul verbului de conjugat pentru prezent (*voi fi cântând, aș fi cântând, să fi cântând*) și participiul asociat cu contextul și cu intonația pentru perfect (*voi fi cântat, aș fi cântat, să fi cântat*).

Auxiliarul *a avea* intră în structura perfectului compus cu flexiune parțial diferită de flexiunea omonimului predicativ: are forme proprii la persoana a III-a singular (*a*), la persoanele I și a II-a plural (*am, ați*), în vreme ce pentru celelalte persoane întrebuintează formele predicativului: *am* (I, singular), *ai* (a II-a, singular), *au* (a III-a, plural). În această structură, auxiliarul este marcă a timpului, a persoanei și a numărului. Uneori, din cauza omonimiei singular-plural, numărul se recunoaște prin mijloace suplimentare: la diateza pasivă – participiul acordat al verbului de conjugat: *am fost lăudat – am fost lăudați*, iar în celelalte situații – contextul: *eu am citit – noi am citit*.

Același auxiliar intră în alcătuirea viitorului popular²⁰; în această structură, auxiliarul are flexiune comună cu predicativul la toate persoanele: *am, ai, are, avem*,

¹⁹ În limba veche, verbul auxiliar din structura conjunctivului perfect era variabil după persoană și număr. Astăzi, în unele graiuri din sud-vestul Transilvaniei, auxiliarul are formă acordată numai la persoana a III-a: *el să fie cântat (mers, citit etc.)*.

²⁰ Structurile în care intră auxiliarul *a avea* la prezentul indicativ, cu flexiune comună cu predicativul omonim (*am să citesc, ai să citești, are să citească*) și verbul de conjugat la conjunctiv prezent sunt numite curent *viitor popular*. După C. Dimitriu, aceste structuri sunt reperabile în toate variantele limbii române, ceea ce înseamnă că sintagma de mai sus este improprie, de vreme ce formele de tipul *am să citesc* ș.c. nu caracterizează numai exprimarea populară. Așadar, aceste structuri ar trebui așezate alături de cele în care intră *a vrea* în paradigma gramaticală a oricărui verb.

Distincția care se impune nu este deci între *am să citesc* și *voi citi*, ci între *am să citesc (măine)* și *am să citesc până mâine această carte*, unde *am* nu mai reprezintă un simplu instrument gramatical pentru a exprima viitorul, ci este verb noțional predicativ, care se actualizează în acest context cu sensul “trebuie”.

aveți, au + conjunctivul prezent al verbului de bază sau *infinitivul* în locul conjunctivului: *am*²¹ *să merg, am a merge* (aceasta din urmă se folosea în limba veche și se folosește astăzi în unele graiuri populare).

Auxiliarul *a vrea*²² (forma populară *a vroi*, rezultată din contaminarea lui *a vrea* cu *a voi*, nu intră în discuție pentru că este exclusiv predicativă) intră în

În legătură cu structura viitorului cu *a avea* sunt alte două structuri: *a să citesc, o să citesc*, în care *a/o* (în mod excepțional variabil după număr: la persoana a III-a plural, *or*, acesta din urmă trimițând însă spre auxiliarul *a vrea*) < auxiliarul *a avea* și sunt invariabile. În cazul acestor structuri nu se mai pune problema interpretării lor diferite; ele sunt în mod cert forme de viitor, dar de data aceasta, indiscutabil, *viitor popular*.

O structură gramaticalizată, cu verbul *a avea* simplu instrument gramatical, este aceea în care intră auxiliarul *a avea* la imperfect, având forme comune cu omonimul predicativ, și conjunctivul verbului de conjugat (*aveam să învăț, aveai să înveți* ș.c.). Aceste structuri sunt numite de C. Dimitriu (*TG*, I, p.438) *viitor în trecut*. D. Irimia (*GLR*, p.168) consideră că, în aceleași structuri, *a avea* este un semiauxiliar de timp (asemenea lui *a fi* din *fu să ies: Când fu să ies pe ușă, sună telefonul* – aici exprimând *simultaneitatea* celor două acțiuni), care exprimă *posterioritatea* din perspectiva trecutului.

În ce ne privește, considerăm că între *aveam să învăț și fu să ies* există deosebiri în privința gradului de gramaticalizare și deosebiri de sens gramatical. În prima structură *aveam* este desemantizat total (sigur, depinde de intenția vorbitorului care construiește enunțul). Structura subliniată din enunțul *Aveam să învăț mai târziu toate acestea* exprimă *posterioritatea* din perspectiva trecutului (prin simetrie cu viitorul anterior, s-ar putea numi *trecut posterior*). Cea de a doua structură exprimă *simultaneitatea* proceselor, iar *fu* este echivalent semantic cu “veni vremea”, “trebui”, deci este un verb predicativ, capabil să realizeze predicatul propoziției. Aceasta înseamnă că trebuie să vedem în *aveam să învăț* ș.c. o structură gramaticalizată în care formele verbului *a avea* “s-au morfemizat”. I. Iordan, V. Robu – *LRC*, p.446–447 – vorbesc despre “formele morfemizate” ale verbelor actualizate ca auxiliare morfologice, caracterizate prin: a) desemantizare în plan lexical; b) actualizarea lor ca morfeme, de regulă, cu alte forme decât omonimele lor predicative; c) echivalența acestor verbe cu sufixele morfologice; d) posibilitatea lor de a se abstractiza în grade diferite, fapt care influențează și mobilitatea de a acestor verbe (încadrarea verbelor *a fi, a avea, a vrea* în diferite clase: *a fi* = predicativ, copulativ, semiauxiliar, auxiliar; *a vrea* = predicativ, semiauxiliar, auxiliar; *a avea* = predicativ, semiauxiliar, auxiliar).

²¹ Dacă într-o structură de acest tip *a avea* exprimă necesitatea și comută cu *trebuie*, atunci se vorbește despre valoarea de semiauxiliar a verbului *a avea*, în alcătuirea predicatului verbal compus (vezi C. Dimitriu, *GEM*, 1979, p.191). Dacă nu acceptăm existența semiauxiliarelor, atunci, în astfel de cazuri, *a avea* se consideră predicativ.

²² *A vrea/a voi* reprezintă, după părerea lui C. Dimitriu (*TG*, I, p.438–439), un singur verb predicativ, respectiv auxiliar, iar aceasta pentru că “atât formele fonetice pentru *a vrea*, cât și cele pentru *a voi* constituie evoluții normale din lat. **volere*; forma de infinitiv (*a*) *voi* nu poate rezulta fonetic din v.sl. *voliti*, la care trimit adesea dicționarele (vezi, de exemplu, DEX, s.v.), o situație similară – *mutatis mutandis* – având și prezentul indicativ *vei, veți, va* etc.; una și aceeași formă flexionară apare atât în paradigma care ar trebui considerată a lui *a vrea*, cât și în paradigma care ar trebui considerată a lui *a voi* (de exemplu, *vor*, care se opune și lui *vreau, vrei* etc., dar și lui *voi/voiesc, vei/voiești* etc.); dacă *a voi* ar fi de proveniență slavă, [...], atunci ar însemna că în limba română viitorul de tipul *voi merge, vei merge* etc. a luat naștere abia după influența slavă, adică mult după secolele al VI-lea – al VII-lea, ceea ce nu corespunde realității”.

La D. Irimia (*GLR*, p.185), cele două verbe sunt prezentate separat. Aici *a voi* “este morfem al viitorului I indicativ, devenit ca atare în urma întâlnirii cu auxiliarul *a vrea*. Intră în sintagma acestui timp cu formele de prezent, diferite atât de cele ale verbului liber *a voi* (conjugat cu sufixul *-esc*), cât și de cele ale verbului *a vrea* [...]. Singura formă comună verbului auxiliar și verbului liber este cea de la persoana a III-a plural, *vor*, formă rezultată în amândouă cazurile din întâlnirea verbelor *a voi* și *a vrea*”. Uneori, în vorbirea populară și de aici în stilul beletristic, forma *voi*, pe care o întâlnim în paradigma auxiliarului, se întâlnește și în paradigma predicativului: *Și nu voi ca să mă laud, nici că voi să te-nspăimânt* (M. Eminescu, *Scrisoarea III*). Pentru alte cazuri de omonimie între auxiliar și predicativ în limba română veche, vezi C. Dimitriu, *TG*, I, p.439 și Idem, *Frecvența timpurilor în unele texte românești*, în *AUI*, XXVII, 1981.

structura viitorului cu *a vrea* + *infinitivul verbului de conjugat*; auxiliarul este la indicativ prezent și are forme proprii, mai puțin la persoana a III-a plural, diferite de cele ale omonimului predicativ: *voi, vei, va, vom, veți, vor*. Aceleași forme se regăsesc în structura viitorului anterior (în a cărei alcătuire intră viitorul auxiliarului *a fi*, omonim cu predicativul + participiul neacordat al verbului de conjugat) – *voi fi cântat*, precum și în prezumtivul prezent (*voi fi cântând*) și perfect (*voi fi cântat*) format pe baza viitorului.

Auxiliarul *a vrea* indică la viitorul propriu-zis (*voi, vei, va, vom, veți, vor* + *infinitivul verbului de bază*) timpul, persoana și numărul; la viitorul anterior (*voi fi citit*), în structura prezumtivului format pe baza viitorului (*voi fi citind/voi fi citit*), precum și în structura prezumtivului prezent (*aș fi citind*) și perfect (*aș fi citit*) format pe baza condiționalului, exprimă sensurile gramaticale de persoană și număr.

O discuție aparte este necesară pentru auxiliarul din structura condiționalului-optativ prezent și perfect. Unii autori (C. Dimitriu, *GEM*, p.192 și *TG*, I, p.440–441; D. Irimia, *GLR*, p.251) consideră că formele *aș, ai, ar, am, ați, ar* reprezintă imperfectul²³ verbului auxiliar *a vrea*, în timp ce după alții (Gh. Constantinescu-Dobridor, *MLR*, p.223) formele *aș, ai, ar, am, ați, ar* vin de la auxiliarul *a avea*²⁴ sau reprezintă formele specializate de prezent ale auxiliarelor morfologice *a avea* + *a vrea*.

În structura condiționalului prezent și perfect, auxiliarul marchează modul, persoana și numărul; la persoana a III-a, *ar* este marcă a modului și a persoanei, în vreme ce numărul rezultă din mărci suplimentare – contextul (*El ar veni, dar nu are bani; Ei ar veni, dar nu au bani*).

La prezumtivul prezent și perfect – format pe baza condiționalului –, auxiliarul *aș, ai* etc. marchează persoana și numărul, în vreme ce *ar* de la persoana a III-a marchează și numărul numai dacă i se asociază mijloace suplimentare – contextul (*Se auzise că s-ar fi aflând/s-ar fi aflat un om meșter la vorbă, care poate spune adevărul fără să supere; Se auzise că s-ar fi aflând/s-ar fi aflat niște oameni meșteri la vorbă, care pot spune adevărul fără să supere*).

β) *Verbele copulative*²⁵ – *auxiliare sintactice* – prezintă următoarele caracteristici: au suferit un proces de desemantizare, fapt care favorizează rolul

Despre *a vrea* D. Irimia (*GLR*, p.185) spune că este morfem al potențial-optativului (în terminologia tradițională, condițional-optativ, denumire pentru care vom opta în continuare). Acesta “«s-a instrumentalizat» într-o formă, cu totul particulară de imperfect, rezultată din întâlnirea cu auxiliarul *a avea* și cu adverbul *sic*. Ca auxiliar, verbul *a vrea* nu mai prezintă nici o asemănare cu verbul liber” (cf. *aș, ai, ar, am, ați, ar* cu *vream, vrei, vrea, vream, vrei, vreau* – care ar trebui pronunțate cu hiat: *vre-aș, vre-ai* etc. În vorbire, acestea nu se utilizează, de fapt, ci se folosesc formele: *voiam, voiai, voia, voiam, voiaș, voiau* – în limba literară – și formele: *vroiam vroiai, vroia, vroiam, vroiași, vroiau* – în varianta populară. (vezi C. Dimitriu, *TG*, I, p.440).

²³ Așadar, un imperfect *sui-generis* al verbului auxiliar *a vrea*, rezultat din întâlnirea cu auxiliarul *a avea* și cu adverbul *sic* (D. Irimia, *GLR*, p.185–186).

²⁴ I. Iordan, V. Robu (*LRC*, p.447) consideră că morfele *aș, ai, ar, am, ați, ar* derivă din *a avea* (indicativul prezent), iar dintre acestea “*aș* și *ar* au suferit astfel de modificări fonetice față de forma de bază, încât nu li se poate stabili în mod precis prototipul”.

Despre faptul că unor forme din paradigma auxiliarelor nu li se cunoaște originea vorbește și Al. Graur. Este vorba despre forma *aș*, care “după unii este de la *a avea* (persoana a III-a fiind *ar*, dintr-un mai vechi *ară, are*), în timp ce alții pornesc de la *a vrea* (luându-se după forma bănățeană *reaș*)” (*Tendențele actuale ale limbii române*, București, 1968, p.202).

²⁵ În literatura de specialitate ele sunt considerate *verbe vide sau semivide* (C. Dimitriu, *GEM*, p.194), *verbe noționale insuficiente* (Idem, *TG*, I, 1999, p.326, p.378 ș.u., p.441 ș.u.) –

lor, în primul rând, la nivel morfosintactic și numai la unele verbe în plan lexical. În plan sintactic, leagă numele predicativ de subiect, iar în plan morfologic asigură informația gramaticală specifică predicăției. Sensul lexical al verbelor copulative este abstract în comparație cu sensul verbelor predicative omonime. Se consideră însă că unele verbe copulative au fost complet golite de sens lexical (*a fi*), altele numai parțial (*a deveni*, *a ajunge*, *a ieși* etc.), fapt care s-ar reflecta în rolul pe care îl îndeplinesc. Cele desemantizate total au exclusiv rolul de a stabili raportul de inerență între numele predicativ și subiect; celelalte, pe lângă acest rol, participă și în plan lexical la realizarea sensului predicatului nominal în structura căruia intră. Indiferent dacă sunt total golite de sens sau numai parțial, verbele copulative nu pot forma singure predicatul unei propoziții deoarece nu le permite conținutul lor semantic abstract; ele nu pot realiza singure comunicarea dorită de vorbitor în legătură cu subiectul. Din punct de vedere flexionar, aceste verbe au aceleași forme flexionare cu verbelele predicative omonime.

Pornind de la sensul verbelor copulative, I. Iordan și V. Robu vorbesc despre *copule gramaticale* și *copule lexico-gramaticale* sau *verbe semicopulative*. În opinia lor, “verbele copulative nu constituie o categorie unitară, deoarece nu putem pune semnul egalității între *a fi* pe de o parte și *a ajunge*, *a deveni*, *a însemna*, *a se face* etc., pe de altă parte; *a fi*, când nu semnifică {a exista}, verbalizează numele predicativ căruia îi aduce categoriile specifice verbului. Cu sensul lexical neutralizat, *a fi* este o *copulă verbală sintactică*. Celelalte verbe care se actualizează *nonpredicativ-copulativ* nu sunt desemantizate complet; în anumite vecinătăți, deși păstrează o constantă semantică, devin insuficiente pentru a forma singure predicatul; le putem numi, în această situație, *copule lexico-gramaticale*” (I. Iordan, V. Robu, *LRC*, p.445–446). Conceperea în acest mod a verbelor copulative atrage după sine distincția pe care autorii citați o fac între *predicatul nominal propriu-zis* și *predicatul nominal-verbal* sau *mixt*, acesta din urmă situându-se în zona de interferență a două tipuri de comunicare: enunțul cu predicat nominal și enunțul cu predicat verbal.

Împărtășind într-o anumită măsură punctul de vedere susținut de I. Iordan și V. Robu, D. Irimia (*GLR*, p.160–161) vorbește pe de o parte despre *verbe copulative absolute* – *a fi* și *a însemna*, *a reprezenta*, *a constitui*, dacă sunt sinonime cu *a fi* –, care și-au pierdut sensul lor lexical concret. În acest caz, verbul copulativ are doar rolul de a exprima categorii gramaticale de mod, timp, persoană și număr, specifice predicăției, dar și de a lega subiectul și numele predicativ. Prin urmare, el este un simplu instrument gramatical, purtător al informației gramaticale pe care numele (sau substitutul său), care se constituie în centru semantic al enunțului, nu le poate exprima: *Ion este (a fost, va fi etc.) elev*. Copulativul exprimă categoriile gramaticale necesar prezente în desfășurarea predicăției: modul, timpul, persoana și numărul.

Pe de altă parte, D. Irimia consideră *verbe copulative lexico-gramaticale* (*ibidem*, p.161) acele verbe care nu sunt total golite de sens, ci au conținut

este evident că autorul *Tratatului* își nuanțează punctul de vedere în raport cu cel susținut în *GEM*, de vreme ce la p.442 susține că “toate verbele copulative transmit o anume informație semantică”, motiv pentru care autorul le și înscrie în clasa verbelor *noționale insuficiente* –, *verbe nonpredicative*, alături de auxiliarele morfologice și de auxiliarele de mod și de aspect sau de semiauxiliare (I. Iordan, V. Robu, *LRC*, 1978, p.445–446), *verbe nepredicative* (D. Irimia, *GLR*, p.160) etc.

lexical concret dar nedeterminat²⁶. Ele nu pot totuși reprezenta singure funcția de predicat, ci au nevoie de un nume care să le complinească planul conținutului și împreună cu care îndeplinesc funcția sintactică de predicat. Se încadrează aici verbele *a părea* și *a deveni*. Primul presupune, pe lângă sensurile gramaticale pe care le aduce în structura predicatului nominal, și modalizarea planului semantic al termenului nominal cu care intră în structura predicatului, situând acest termen sub semnul aparenței: *Lucrurile par frumoase de departe*. E ușor de observat că enunțul de mai sus intră în opoziție cu un enunț construit cu verbul copulativ *a fi*, care implică ideea de existență: *Lucrurile sunt frumoase de departe* (este opoziția dintre realitate și aparență). Această observație relativizează de fapt împărțirea copulativelor în *absolute* și *lexico-gramaticale*, de vreme ce și structura cu *a fi* presupune o modalizare într-un sens a termenului nominal care intră în alcătuirea predicatului nominal²⁷.

A deveni aduce în structura predicatului nominal, pe lângă categoriile gramaticale de mod, timp, persoană, număr, și o perspectivă eventivă în care se înscrie conținutul semantic al numelui prin care este exprimat numele predicativ: *Ion devine bogat*, *Copilul devine cuminte*. Structurile de mai sus sunt comparabile cu cele în care predicatul verbal se exprimă prin verb predicativ cu sens eventiv: *Ion se îmbogățește*, *Copilul se cumințește*.

În aceeași situație sunt verbele *a ajunge*, *a se face* și *a ieși*, atunci când sunt sinonime cu *a deveni*. Opus ca sens, dar tot copulativ, este verbul *a rămâne*.

Precizăm că toate verbele de mai sus se actualizează ca verbe predicative atunci când exprimă un conținut lexical concret:

Compară: *Ion este* („se află”) *acasă* cu *Ion este elev*;

El a însemnat data în calendar cu *El a însemnat totul pentru mine*;

El a reprezentat totul prin acest desen cu *Plecarea lui nu a reprezentat nimic pentru mine*;

Cei doi au constituit un grup cu *Plecarea lui a constituit sursa nemulțumirii mele*;

În natură totul devine cu *Ion a devenit bogat* etc.

Se impune să precizăm că între verbele copulative și cele predicative nu există limite tranșante și că, în măsura în care un verb suferă mutații în sfera semantică și își pierde sensul lexical concret, el devine verb copulativ. Dacă s-ar ține seama numai de comportamentul verbelor în plan lexical, atunci ar trebui încadrate între verbele copulative toate acele verbe care suferă o abstractizare a sensului. Așa se și explică de fapt imposibilitatea numărării verbelor copulative și diferențele care apar de la un specialist la altul. În realitate, nu poate fi neglijat comportamentul lor în plan sintactic, ceea ce înseamnă că trebuie avută în vedere capacitatea lor de a se combina cu două nominative, unul la stânga, pe poziție de subiect, celălalt la dreapta, pe poziție de nume predicativ.

²⁶ C. Dimitriu (TG, I, p.442) susține că și verbele copulative sunt *noționale*, însă *insuficiente*, pentru că ele prezintă o anume informație semantică, dar nu suficientă pentru a putea realiza singure comunicarea dorită de vorbitor în legătură cu subiectul.

²⁷ I. Iordan, V. Robu (LRC, p.451) precizează că „*a fi* semnifică *identitatea* parțială sau *incluziunea*” numelui prin care se exprimă subiectul în numele prin care se exprimă numele predicativ, în timp ce verbele semicopulative „semnifică fie o stare *în devenire*, deci *a fi* + sensul (*Devenire*) (*a ajunge*, *a deveni*, *a se face*, *a ieși*, *a se naște* etc.), fie stări marcate de seme ca (*Aparență*, *Irealitate*) etc.” (*ibidem*, p.452).

În seria verbelor copulative I. Iordan, V. Robu înscriu, pe lângă *a fi*, următoarele verbe: *a ajunge, a se alege, a se aprecia a (se) arăta, a se bănuî, a se chema, a se considera, a constitui, a se crede, a deveni, a se dovedi, a se face, a ieși, a se judeca, a îndemna, a se naște, a se numi, a părea, a rămâne, a semnifica, a se simți, a se socoti, a se ști, a se vedea, a reprezenta*, cu precizarea că încadrarea unui verb în această serie “variază de la specialist la specialist, în dependență de criteriile și procedeele de testare folosite” (LRC, p.452)²⁸.

Seria verbelor copulative este mult mai restrânsă la D. Irimia (GLR, p.160–162): *a fi, a însemna, a reprezenta, a constitui, a deveni, a părea, a ajunge, a se face, a ieși, a rămâne*, acestea fiind verbele considerate în mod obișnuit copulative.

Dacă oricare dintre verbele copulative amintite se află la un mod nepersonal sau nepredicativ, atunci acesta formează împreună cu numele predicativ o construcție nominală, numită diferit în funcție de modul la care se află verbul (vezi supra, §171), care îndeplinește, în principiu, orice funcție sintactică, mai puțin funcția de predicat.

γ) Verbe semiauxiliare²⁹

Ca și în cazul celorlalte verbe nepredicative, păreri sunt împărțite.

În general, se consideră că aceste verbe prezintă un conținut semantic insuficient³⁰, ceea ce nu le permite să formeze singure un predicat verbal, adică să comunice singure ceva cu privire la un subiect. Aceasta înseamnă că ele nu exprimă o acțiune sau o stare ca verbele predicative, ci sunt doar

²⁸ Un inventar mult augmentat întâlnim de asemenea la C. Dimitriu, în ciuda faptului că autorul (TG, I, p.441) vorbește despre un număr mic (în comparație, desigur, cu inventarul clasei verbului) de verbe (“de ordinul zecilor”), dintre care le exemplifică pe cele considerate mai frecvente și le organizează în mai multe serii, în funcție de sensul lor:

- verbe copulative care arată că numele-subiect are calitatea/caracteristica intrinsecă de...: *a fi, a însemna, a constitui, a reprezenta*;

- verbe copulative care arată că numele-subiect obține calitatea/caracteristica de...: *a ajunge, a se face, a ieși, a deveni*;

- verbe copulative care arată că numele-subiect păstrează calitatea/caracteristica intrinsecă de...: *a rămâne, a se păstra, a se menține*;

- verbe copulative care arată că la numele-subiect calitatea/caracteristica intrinsecă de...este aparentă, nu reală: *a părea, a se crede, a se socoti, a se considera*;

- verbe copulative care arată că numele-subiect se identifică printr-un nume: *a se numi, a se chema*.

²⁹ Precizăm din capul locului că discuția despre verbele semiauxiliare o facem din considerente de ordin didactic, dar suntem de părere că, cel puțin în momentul de față, verbele semiauxiliare nu constituie o realitate în gramatica românească.

În privința terminologiei, trebuie spus că aceste verbe mai sunt numite și *auxiliare de mod*, respectiv *auxiliare de aspect*, în acest fel apropiindu-se în mai mare măsură de auxiliarele propriu-zise. Termenul care s-a consacrat însă pentru a numi aceste subclase de verbe este *semiauxiliar*. Astfel, se dorește evidențierea deosebirilor care există între auxiliar și semiauxiliar, dar și a apropiierilor dintre ele. Deosebirile sunt în primul rând în plan lexical: verbul semiauxiliar se caracterizează prin sens lexical abstract (în comparație cu verbul auxiliar care este vid din punct de vedere semantic), fapt care nu îi permite să mai îndeplinească singur funcția de predicat, în schimb poate participa cu sensul său lexical la sensul predicatului verbal complex în structura căruia intră (spre deosebire de acestea, auxiliarele sunt numai instrumente gramaticale, informația pe care o poartă este exclusiv gramaticală). Sub raport flexionar, verbele semiauxiliare au, de regulă, flexiune comună cu omonimele lor predicative, iar în privința rolului gramatical, ele sunt cele cărora le revine în primul rând rolul de a transmite informația specifică predicativității.

³⁰ C. Dimitriu încadrează aceste verbe la *verbele noționale insuficiente*, de regulă cu două valențe obligatorii și mai rar cu una, care sunt folosite la o formă flexionară personală, ceea ce le permite să se poată atribui singure nominativului persoanei gramaticale a numelui-subiect (TG, I, p.444 și Schema 2).

mijloace de redare a modalității sau a aspectului unei acțiuni (vezi Ștefan Hazy, *Predicate verbale compuse?*, în CL, 1965, nr.2, p.291). Rolul lor în comunicare e de a modifica sensul verbului pe care îl însoțesc conform propriului sens.

În funcție de sensul lor, aceste verbe se grupează, de obicei, în *semiauxiliare de mod* și *semiauxiliare de aspect*. La aceste două clase, D. Irimia (GLR, p.168) adaugă *semiauxiliarele de temporalitate*.

1) ***Semiauxiliarele de mod***. În *Gramatica Academiei*, ediția a II-a, sunt admise numai ***semiauxiliarele modale (de mod)***, numite *verbe auxiliare de modalitate*. După GA (I, p.204), „numai cele de modalitate sunt concretizate din punct de vedere gramatical”, deși în volumul al II-lea al aceleiași lucrări (p.98) se susține că „verbele care exprimă modalitatea [...], precum și *cele care exprimă aspectul* (s.n., N.I.) [...], urmate de verbe la conjunctiv, la infinitiv și, mai rar, la supin sau la participiu sau coordonate cu un verb la aceeași formă cu ele *ar părea* (s.n., N.I.), în unele situații, că formează împreună cu acestea predicate verbale compuse”. O singură categorie acceptă și V. Guțu Romalo (*Semiauxiliarele de mod*, în SG, I, p.57 ș.u.; *Semiauxiliarele de aspect?*, în LR, 1961, nr.1, p.3 ș.u.)³¹.

Cei care admit existența semiauxiliarelor de mod (între care se încadrează *a avea, a fi, a putea, a trebui, a veni*³², exprimând, pe lângă verbul de bază, “posibilitatea” sau “necesitatea”) acceptă că acestea au anumite caracteristici:

- „Constituie împreună cu alte verbe (la supin, la infinitiv sau la conjunctiv, sinonim cu infinitivul³³) un complex cu sens unitar la care participă în mod inegal cele două elemente” (GA, I, p.204). Astfel, se consideră că în structura *pot lucra*, rolul semantic revine în primul rând verbului la infinitiv, în vreme ce primul verb, semiauxiliarul, indică semnele inerente predicativității.

- „Prezintă indici gramaticali comuni pentru mai multe verbe sau proprii numai câte unuia dintre ele” (GA, I, p.204), ceea ce înseamnă că ambele verbe au un subiect comun, așa cum se poate vedea foarte bine când verbul al doilea este la conjunctiv. Pentru că între cele două verbe există o legătură foarte strânsă se manifestă tendința de acord, în vederea trimiterii la același subiect, chiar și atunci când verbul semiauxiliar este unipersonal prin formă și impersonal prin conținut. Ideea poate fi susținută prin situația lui *trebuie*, care, deși impersonal, se acordă, în mod greșit, foarte frecvent cu verbul de conjugat³⁴: *Eu trebuieam să plec, Noi trebuieam să plecăm* etc. Aceeași tendință de acord se manifestă și în cazul altor verbe (*a fi, a urma, a rămâne*), folosite impersonal, în structuri de tipul: *Eram să cad, Erai să cazi*, în locul structurilor, singurele admise de norma în vigoare, *Era să cad, Era să cazi; Eu urmează să plec, Noi urmează să plecăm; Eu rămâne să plec, Noi rămâne să plecăm*.

- Unele verbe considerate semiauxiliare (*a avea, a fi, a veni*) au alt sens decât cel exprimat în calitate de verbe predicative. Astfel, *a avea* nu mai are

³¹ Același punct de vedere este dezvoltat și în I. Iordan, V. Guțu Romalo, Al. Niculescu, *SMLRC*, p.185.

³² Pentru discuțiile privind numărul acestora, vezi C. Dimitriu, *TG*, I, p.397.

³³ În legătură cu forma flexionară a verbului de bază/ de conjugat, părerile sunt împărțite, în sensul că acesta poate fi numai la conjunctiv sau la conjunctiv, infinitiv, supin ori la conjunctiv, prezumtiv, supin, participiu (pentru alte comentarii, vezi C. Dimitriu, *TG*, I, p.398–399).

³⁴ Indiferent dacă se acceptă că *trebuie* este verb semiauxiliar sau îl considerăm verb predicativ, el rămâne impersonal: *Eu trebuieam să plec, Noi trebuieam să plecăm* etc, iar acordul în aceste situații este o abatere de la normă.

sensul „a poseda”, ci arată **necesitatea**: *Am avut de învățat verbul* sau **posibilitatea**: *N-am a mă plânge de comportarea lui*. Aceleași sensuri le dobândește, ca semiauxiliar, și *a fi*, care, cu valoare predicativă, are sens concret „a exista”, a trăi” etc. Ca semiauxiliar, el exprimă **necesitatea**: *Măine vom vedea ce e de făcut*, **posibilitatea**: *Era de discutat cu el*; mai poate exprima, de asemenea, **voința**: *Dacă ți-a fost de jucat, joacă! A veni*, ca semiauxiliar, exprimă **dorința**: *Îmi vine să abandonez acest proiect*, **posibilitatea și dorința**: *Nu-mi vine să cred acest lucru despre tine*.

Se constată, din exemplele de mai sus, o slăbire a sensului inițial, a sensului de bază al acestor verbe, iar uneori o deviere de la acest sens, ceea ce face ca ele să fie pe cale de a deveni simple mijloace gramaticale.

- În structurile cuprinzând verbe semiauxiliare se constată frecvent posibilitatea de a intercala, între semiauxiliar și verbul de conjugat, diverse cuvinte, adverbe, pronume etc. (*Nu poate acum să meargă la tine*), fapt care le distinge de verbele auxiliare (morfologice), la care această posibilitate este limitată. Fenomenul se petrece mai cu seamă în structuri în care auxiliarul ocupă poziția a doua: *vedea-te-aș, văzutu-o-ai, spusu-i-ai* etc., dar și în structurile cu topică auxiliar + verb de conjugat: *am mai văzut, (n-)aș mai merge*, în care se intercalează adverbul *mai*³⁵.

O deosebire esențială între semiauxiliare³⁶ și auxiliare este aceea că cele dintâi, nefiind golate de sens, participă în plan semantic la formarea predicatului verbal compus, exprimând nuanțe care rezultă din sensul lor lexical. Spre deosebire de acestea, auxiliarele morfologice, grație golirii lor totale de sens lexical, participă, în structura verbului care funcționează ca predicat verbal sau intră în structura predicatului nominal, numai cu sensul lor gramatical, fiind simple unelte gramaticale, deci *morfeme* pentru diferite categorii gramaticale.

În ce ne privește, considerăm că verbele în discuție, chiar dacă suferă o schimbare de sens față de sensul lor inițial, exprimă lexical ideea de modalitate (necesitate, posibilitate, probabilitate, iminență, irealitate, voință, dorință), păstrându-și independența sintactică și formând, prin urmare, singure predicate verbale³⁷, dacă se află la un mod predicativ. Cel puțin în acest moment, credem că nu se poate vorbi despre gramaticalizarea „complexelor semantice” (Gh. Constantinescu-Dobridor, *MLR*, p.175) alcătuite după modelul celor amintite mai sus.

2) **Semiauxiliarele de aspect** prezintă, în opinia celor care susțin existența acestei clase, aceleași caracteristici pe care le-am discutat pentru semiauxiliarele de mod: a) verbul semiauxiliar și verbul de conjugat realizează o structură complexă cu înțeles unitar; b) au subiect comun; c) verbul semiauxiliar de aspect prezintă o schimbare de sens față de cel inițial, în direcția abstractizării lui; d) între semiauxiliar și verbul de conjugat este posibilă intercalarea altor cuvinte, ceea ce probează, ca și la semiauxiliarele de

³⁵ Conștiința unității termenilor face ca în unele graiuri (cu extensie în exprimarea mai multor vorbitori) adverbul să nu se intercaleze, rezultând enunțuri de tipul *mai am văzut* (acesta ar putea fi un fapt de hipercorectitudine în plan morfologic).

³⁶ O discuție amplă în legătură cu semiauxiliarele de modalitate fac D. Irimia, *GLR*, 1997, p.164-168 și C. Dimitriu, *TG*, I, 1999, p.396-424; 444-445.

³⁷ Chiar în aceste condiții pot apărea structuri extrem de complicate în vorbire: *Dorința mea este să pot ajunge a rezolva lucrurile*.

mod, caracterul liber al îmbinărilor cu verb semiauxiliar, în comparație cu cele în care intră verbe auxiliare.

Se consideră semiauxiliare de aspect³⁸ acele verbe care exprimă prin conținutul lor (inițial-originar sau dobândit) începutul (*a începe, a prinde, a se apuca, a se porni (pe)* sau, cu circulație restrânsă, *a bufni, a izbucni*), iminența unei acțiuni, (*a sta, a da*), continuarea (*a continua, a urma*) sau sfârșitul procesului (*a termina, a sfârși, a conține, a isprăvi, a înceta, a se opri, a încheia* și, cu circulație mai restrânsă, *a găta*)³⁹.

Cum însă caracterul momentan sau durativ al procesului nu rezultă din combinațiile cu alte verbe, ci reprezintă însuși sensul verbelor de tipul celor amintite mai sus, considerăm că și în cazul acestor structuri avem a face cu îmbinări libere, în care verbele de acest fel constituie singure, atunci când sunt la un mod personal, predicate verbale⁴⁰, și nu cu structuri complexe care îndeplinesc funcția de predicat verbal compus.

3) O clasă aparte formează la D. Irimia (*GLR*, p.168) **verbele semiauxiliare de temporalitate**: *a fi, a avea*. Structurile în care intră aceste verbe împreună cu un verb de bază/de conjugat ar trebui analizate ca niște predicate verbale compuse. Cum însă verbele în discuție au rolul de a exprima valori temporale în sintagme care s-au gramaticalizat, considerăm că ele reprezintă timpuri compuse, îndeplinind funcția sintactică de predicat verbal⁴¹. Sunt încadrate aici structuri de tipul: *aveam să mă duc, aveai să te duci, era să fie*, exprimând posterioritatea din perspectiva trecutului.

În aceste situații abstractizarea sensului celor două verbe se produce în grad foarte mare, astfel că rolul lor de instrumente gramaticale este asemănător cu rolul pe care îl au ca auxiliare. De fapt, aici ele sunt chiar auxiliare, iar construcțiile de mai sus s-au gramaticalizat și reprezintă trecutul posterior, un timp de relație care presupune raportarea la un moment anterior (*viitor în trecut* la C. Dimitriu, *TG*, I, p.404), în limba populară și, din ce în ce mai frecvent, în limba literară.

Dacă se admite existența verbelor semiauxiliare înseamnă că se admite și existența predicatului verbal compus⁴², funcție îndeplinită de structuri ca cele

³⁸ D. Irimia (*GLR*, p.167) formulează un punct de vedere oarecum diferit în privința semiauxiliarelor de aspect, considerând semiauxiliare de aspect numai verbele *a sta* și *a vrea*, care exprimă **iminența** acțiunii verbului predicat: *Stă să plângă, Vrea să plângă*. Autorul este de părere că aceste verbe și-au pierdut sensul lexical propriu, prin urmare și autonomia semantică și, implicit, sintactică. Sensul actualizat în structuri ca cele de mai sus este „a fi pe punctul de a se produce”. Comportamentul lor ca verbe semiauxiliare rezultă și din reducerea capacității flexionare. Ca verbe semiauxiliare, ele se folosesc numai la prezent indicativ și, mai rar, la imperfect și la condițional-optativ prezent și perfect: *stă să cadă; sta să cadă; parcă ar sta să cadă; parcă ar fi stat să cadă*.

Este încadrat între semiauxiliarele de aspect verbul *a trage* în sintagme cu verbul *a muri*, specifice vorbirii populare: *trage să moară, trăgea să moară*.

Structurile de mai sus demonstrează că verbul de conjugat, care exprimă și conținutul lexical fundamental, se află întotdeauna la conjunctiv prezent.

³⁹ Pentru discuțiile privind numărul semiauxiliarelor de aspect, vezi C. Dimitriu, *TG*, I, p.398 și p.444.

⁴⁰ Ca și în cazul semiauxiliarelor de modalitate, și aici structurile care se pot actualiza în vorbire sunt dintre cele mai complicate: *Trebuie să pot începe a mă vindeca de singurătate*.

⁴¹ Structurile în care intră cele două verbe sunt considerate de C. Dimitriu (*TG*, I, p.423–424) îmbinări fixe, numite *perifraze verbale* care îndeplinesc funcția sintactică de predicat verbal simplu. Vezi și discuția de la nota 20.

⁴² Pe o poziție aparte se situează C. Dimitriu, în sensul că autorul *Tratatului de gramatică* acceptă existența semiauxiliarelor în limba română, dar nu orice structură alcătuită din verb

discutate până acum. În cadrul acestei funcții sintactice, un element (semiauxiliarul) are rol mai mult în plan morfologic⁴³, în vreme ce al doilea verb este mai ales purtător al sensului lexical.

Rezultă că în privința verbelor semiauxiliare s-au exprimat păreri care sunt de cele mai multe ori divergente. Modul diferit în care s-a încercat rezolvarea acestei probleme și dorința de a asigura consecvență ne-au determinat să ne situăm pe poziția celor care nu acceptă semiauxiliarele și, implicit, predicatul verbal compus. Prin urmare, vom considera că verbele discutate anterior au valoare predicativă și, dacă sunt întrebuințate la un mod personal, îndeplinesc singura funcție de predicat verbal.

δ) *Verbele din expresii și locuțiuni verbale* sunt considerate de C. Dimitriu (GEM, p.209; TG, I, p.445–447) verbe noționale insuficiente, care au una, două sau trei valențe libere⁴⁴ și care transmit, împreună cu ceilalți constituenți ai îmbinării stabile, o singură informație semantică (o noțiune verbală): *a(-i) fugi pământul de sub picioare*, *a (i) se îneca corăbiile*, *a face din tânțar armăsar* etc. Prin urmare, la nivel semantic, sensul lexical al verbelor „se topește” în sensul lexical unitar al locuțiunii verbale, iar la nivel gramatical verbele din astfel de structuri marchează categoriile gramaticale de mod, timp, diateză, persoană și număr, acestea din urmă dacă verbul este la un mod

semiauxiliar (obligatoriu la mod personal) + verb de bază se constituie într-un predicat verbal compus.

Argumentul pentru admiterea predicatului verbal compus într-o structură alcătuită din semiauxiliar + verb de bază se referă la forma verbului de bază: “verbul (noțional) de bază este la o formă flexionară ce nu se poate atribui singură nominativului persoanei gramaticale a numelui-subiect, ci atribuirea se realizează prin verbul (noțional) semiauxiliar” (C. Dimitriu, TG, I, p.423).

Așa stând lucrurile, se constată o schimbare de roluri în sensul că nu insuficiența semantică a verbului semiauxiliar determină considerarea funcției de predicat verbal compus, ci forma flexionară, personală sau nepersonală, a verbului de bază. Rezultă de aici că, în concepția specialistului amintit, se realizează funcția de predicat verbal compus în structurile alcătuite din verb semiauxiliar (la mod personal) + verb de bază la un mod nepersonal total invariabil, adică infinitiv fără prepoziția-morfem *a* – pentru că infinitivul care are prepoziția-morfem în structură este considerat de autor mod predicativ – (*poate cânta*), participiu neacordat în gen, număr, caz (*trebuie vorbit cu...*) și supin (*termină de citit*). În schimb, structurile în care intră verb semiauxiliar + verb de bază la infinitiv cu prepoziția-morfem *a* (*are “este îndreptățit” a se plânge de...*), la conjunctiv (*poate să citească*) și la prezumtiv (*trebuie să fi râzând și acum de naivitatea mea*) realizează două predicate verbale, unul exprimat prin verbul semiauxiliar, celălalt exprimat prin verbul de bază. Dacă verbul de bază care urmează semiauxiliarului este la participiu acordat, atunci acesta din urmă nu intră în structura predicatului, ci îndeplinește funcția sintactică de element predicativ suplimentar, având dublă dependență, față de verb și față de nume/pronume: *Fetița trebuie pieptănată*.

⁴³ Nu este exclus rolul verbului de bază în plan morfologic, așa cum se întâmplă atunci când acesta este la conjunctiv prezent și exprimă persoana și numărul.

⁴⁴ Acestea pot fi “consumate” în cadrul unității semantico-gramaticale a locuțiunii sau în afara acesteia: *Băiatului i-a venit mintea la cap* (*băiatului i-* reprezintă o valență “consumată” în exteriorul locuțiunii, funcție sintactică de complement indirect, iar din punct de vedere logic – subiect; *mintea* este o valență “consumată” în interiorul locuțiunii, funcție sintactică de subiect; *la cap*, valență “consumată” în interiorul locuțiunii, funcție sintactică de circumstanțial de loc). Dacă valențele “sunt consumate” în exteriorul locuțiunii verbale, atunci cuvintele care ocupă aceste valențe vor îndeplini funcții sintactice în raport cu tipul relației stabilite: *subiect* (inerență), *complement* sau *circumstanțial* (subordonare). Dacă valențele “se consumă” în interiorul locuțiunii, atunci raporturile dintre cuvinte interesează numai la geneza locuțiunii și la fel funcțiile pe care aceste cuvinte le îndeplinesc; altfel comunicarea nu se mai realizează în sensul dorit de vorbitor. Compară *X a dat din coate în mulțime pentru a-și face loc* și *X a dat din coate până a ajuns să ocupe această funcție*.

personal (acestea – mai ales persoana – devin, de altfel, indici ai predicativității). Rezultă că în acest caz funcția sintactică îndeplinită de locuțiunea verbală este de predicat verbal. Dacă verbul din structura locuțiunii este la un mod nepredicativ, atunci locuțiunea va îndeplini, în principiu, orice funcție sintactică specifică fiecărui mod nepredicativ în parte.

B) *Verbe tranzitive și verbe intransitive*

Clasificarea verbelor în *tranzitive* și *intransitive*⁴⁵ se realizează tot după un criteriu de ordin sintactic, coroborat însă și cu criteriul semantic. Sensul etimologic al termenului *tranzitiv* (lat. *trans*eo, *-ire* “a trece”) este „care trece peste, dincolo”. Pornind de aici s-a discutat despre tranzitivitate atât în cazul verbelor care intră în relație cu un obiect în cazul acuzativ (complement direct), cât și în cazul verbelor care intră în relație cu un obiect în cazul dativ (complement indirect)⁴⁶. Această interpretare, prezentă, între sursele mai noi, la D. Irimia (*GLR*, p.175–176), conduce la ideea că tranzitivitatea implică transferul acțiunii verbale „dinspre punctul de plecare (subiectul) spre un punct de sosire cerut și asumat ca un complement necesar” (*ibidem*, p.175). În acest caz s-ar vorbi despre *tranzitivitate directă*, în cazul verbelor care primesc un complement direct, și *tranzitivitate indirectă*, la verbele care se combină cu un complement indirect sau sociativ.

Atunci când propun gruparea verbelor în tranzitive și intransitive, cei mai mulți specialiști au în vedere, numai un aspect de natură sintactică, relația verb–complement direct. Deși această relație este esențială în clasificarea verbelor în tranzitive și intransitive, totuși sensul verbului nu poate fi neglijat⁴⁷. De fapt, tranzitivitatea sau intransitivitatea unui verb reprezintă rezultatul intercondiționării acestor două laturi ale verbului, sintactică și semantică.

Aceasta înseamnă că un verb, în general, nu este numai tranzitiv sau numai intransitiv (cu excepția verbelor *a fi* și *a deveni*, numai intransitive), ci unul și același verb poate fi tranzitiv sau intransitiv în funcție de regimul sintactic și de sensul cu care se actualizează în context. Verbul *a trece*, de exemplu, este intransitiv într-un enunț de tipul **Treci pe la mine să îți dau cartea**, dar devine tranzitiv atunci când suferă o modificare semantică: **Voi trece examenul la toamnă** sau **Nu l-a trecut la acest examen**, unde *a trece* înseamnă “a promova”. *A fierbe* este de asemenea verb intransitiv (*Apa fierbe*), dar poate deveni tranzitiv atunci când se folosește cu sens factitiv și stabilește o relație cu un substantiv în acuzativ cu funcție de complement direct: **Eu fierb apa** sau când suferă o deviere semantică: **Nu mă mai fierbe atâta!** Astfel de situații se întâlnesc frecvent în vorbire.

Un verb tranzitiv *are sau poate primi* complement direct, ceea ce înseamnă că sunt considerate *tranzitive* atât verbele care au complement direct exprimat – *tranzitive explicite* –, cât și verbele al căror complement direct este numai subînțeles – *tranzitive implicite* (sau verbe tranzitive cu valoare absolută): **Am cumpărat o carte** / **Azi am citit toată ziua**.

⁴⁵ La cele două categorii de verbe unii specialiști adaugă alte două: *verbe atranzitive* și *verbe semitransitive* (vezi, în continuare, discuția despre tranzitivitate).

⁴⁶ Cf. Gh. Trandafir, *Considerații asupra diatezelor*, în LL, VI, 1962, p.125.

⁴⁷ Complexitatea acestei realități îi determină pe alți specialiști să aibă în vedere, pe lângă aceste două aspecte, și valoarea predicativă sau nepredicativă a verbului, precum și diateza la care acesta se află. Rezultă de aici că trebuie considerat *tranzitiv* verbul care „cu sensul, funcția și la diateza dată are sau poate primi complement direct” (C. Dimitriu, *GEM*, p.183), iar *verb intransitiv* este acela care „cu sensul, funcția și la diateza dată nu are și nici nu poate primi complement direct” (*ibidem*).

Complementul direct se constituie într-o complinire semantică pe lângă verbul regent, care are obligatoriu un sens concret. O determinare completivă indirectă sau circumstanțială reprezintă tot o complinire semantică pe lângă un verb regent, care, de asemenea, are sens concret. Urmează de aici că pot fi tranzitive sau intransitive numai verbele care au sens concret, deci predicative, nu și cele al căror sens s-a abstractizat în măsură mai mare sau mai mică ori nu mai au deloc sens lexical, devenind simple instrumente gramaticale, și care nu acceptă nici complement direct, nici complement indirect sau circumstanțial. Înseamnă că ele se află în afara tranzitivității, sunt *atranzitive*⁴⁸. Intră în această categorie verbele care și-au pierdut conținutul semantic, deci nu mai au sens lexical autonom – verbele nepredicative⁴⁹.

Unele verbe, de obicei intransitive, pot intra în relație cu un substantiv în acuzativ, numai că acest substantiv face parte din aceeași sferă semantică sau chiar din aceeași familie lexicală cu verbul determinat. Un astfel de complement este numit *complement intern* sau *complement direct intern* (I. Iordan, V. Robu, *LRC*, p.443, M. Avram, *Gramatica*, p.151). Astfel, verbe precum *a dormi*, *a trăi*, *a lupta*, care pot apărea în sintagme de tipul *doarme un somn (bun)*, *trăiește un trai (greu)*, *luptă o luptă (deșartă)* etc. sunt considerate fie intransitive, fie tranzitive⁵⁰ cu complement intern, fie semitransitive⁵¹. Considerând o falsă problemă situația acestor verbe, I. Iordan, V. Guțu Romalo, Al. Niculescu (*SMLRC*, p.182) propun o soluție prin care asigură consecvență în interpretarea faptelor, în sensul că se are în vedere și în cazul acestor verbe relația cu un nume în acuzativ cu funcție de complement direct, ele fiind prin urmare tranzitive.

Un verb tranzitiv intră în mod obișnuit în relație cu un singur nume (sau substitut) în acuzativ cu funcție de complement direct⁵². Fac excepție așa-numitele verbe didactice: *a anunța (pe cineva ceva)*, *a asculta*, *a chestiona*, *a consilia*, *a întreba*, *a învăța*, *a sfătui* etc. Cele două complemente directe (complementul direct al persoanei și complementul

⁴⁸ C. Dimitriu discută inițial (*GEM*, p.184) tranzitivitatea și intransitivitatea în legătură cu verbele “concrete și predicative”, ceea ce înseamnă că verbele abstracte și nepredicative (“golite total sau parțial de sens lexical”) rămân în afara tranzitivității, sunt *atranzitive*; în *TG* (I, p.333) sunt considerate *atranzitive* numai verbele “vide semantic”, adică numai verbele considerate aici nenoționale, deci auxiliarele. Aceasta înseamnă că verbele copulative (noționale insuficiente) sunt considerate aici intransitive, prin urmare, nu mai rămân în afara tranzitivității.

⁴⁹ D. Irimia situează și alte verbe în afara tranzitivității, fără a le numi însă *atranzitive*: verbe impersonale absolute, autosuficiente sub aspect semantic (*a ploua*, *a ninge*, *a tuna* etc.) – acestea “pot intra uneori în relații sintactice care generează un *complement direct*, dar aceste situații nu sunt definitorii; complementul direct nu reprezintă limita exterioară, punctul de sosire și încheiere a acțiunii verbale, ci doar un obiect pasiv aleatoriu: *M-a nins*” (*GLR*, p.173) –, precum și ceea ce el numește expresii verbale impersonale, „care exprimă stări atmosferice, momente temporale: *a fi toamnă*, *târziu*, *a fi frig*, *cald* etc. și expresiile corespunzătoare marcate, prin dativ, de trăsătură + uman: *a-i fi frig*, *a-i fi cald*, precum și verbele impersonale relative: *a-i conveni*, *a-i plăcea*” (*ibidem*). Cu excepția acestora, restul verbelor se grupează în cele două clase, tranzitive/intransitive.

⁵⁰ I. Coteanu consideră că aceste verbe au *tranzitivitate limitată* pentru că “sunt tranzitive numai dacă se întrebuințează cu un obiect direct strâns legat de înțelesul lor” (*GB*, p.165).

⁵¹ Verbele care, cu sensul, cu funcția și la diateza dată, primesc complement intern sunt considerate de C. Dimitriu *semitranzitive* (*GES*, p.250, *TG*, I, p.333).

⁵² Nu intră în discuție cazurile în care unui verb tranzitiv i se subordonează două sau mai multe complemente directe între care se stabilește raport de coordonare (*Am cumpărat un manual, un dicționar și un caiet*).

direct al lucrului sau al nonpersoanei) intră în relație unul cu celălalt numai prin intermediul verbului, între acestea fiind exclusă o relație de coordonare de tipul celei stabilite între complementele directe din nota 52. Compară: *Mama m-a ascultat lecția* /**Mama m-a ascultat (pe mine) și lecția*.

Clasificarea verbelor în tranzitive și intransitive interesează și din perspectiva relației tranzitivitate-diateză. Astfel, verbele tranzitive realizează construcții de tip activ și pasiv (deși nu toate verbele tranzitive intră în astfel de construcții: *Îl doare mâna* nu devine *El este durut de mână*), în vreme ce verbele intransitive nu realizează construcții pasive. Trebuie însă avut în vedere faptul că un verb nu este numai tranzitiv sau numai intransitiv, ci se încadrează într-o clasă sau în alta în funcție de sensul cu care se actualizează în context. Verbele tranzitive își pierd tranzitivitatea prin trecerea la diateza pasivă: *Mama laudă copilul* (activ)/*Copilul este lăudat de mama* (pasiv). Rămân tranzitive și la diateza pasivă verbele care au dublă tranzitivitate, complementul direct al lucrului sau al nonpersoanei se păstrează în continuare în construcția pasivă, în timp ce termenul care exprimă persoana devine subiectul construcției pasive: *Mama mă întreabă ceva* (activ)/ *Eu sunt întrebată ceva de mama* (pasiv).

O situație specială au, în privința relației tranzitivitate-diateză, verbele cu complement intern, care se pot folosi la diateza pasivă numai la persoana a III-a: *jocul a fost jucat de tine*, spre deosebire de restul verbelor tranzitive, care, în principiu, pot fi folosite la diateza pasivă la toate persoanele gramaticale: *eu sunt lăudat, tu ești lăudat, el este lăudat* etc.

Dacă verbul nu poate apărea la diateza pasivă, atunci el este **intransitiv**.

C) *Verbe personale și verbe impersonale*

Organizarea verbelor în *personale* și *impersonale*⁵³ se face în funcție de criteriul sintactic, mai exact în funcție de relația care se stabilește între verb și subiect, adică între verb și un substantiv sau un substitut al acestuia în cazul nominativ, dar planul semantic al verbului nu este lipsit de importanță.

a) Sunt **personale** verbele care admit un subiect gramatical, acesta fiindu-le chiar necesar în plan semantic (acest subiect se poate realiza în interiorul propoziției sau poate fi exprimat la nivelul frazei printr-o propoziție subiectivă: *Vine Ion/ Vine cine poate*). Posibilitățile de a selecta un subiect din planul paradigmatic al limbii sunt teoretic nelimitate; practic însă, compatibilitățile semantice dintre cuvinte impun limite: nu orice substantiv-subiect intră în relație cu orice verb-predicat; cei doi termeni trebuie să se situeze în interiorul aceluiași câmp semantic. Depășirea acestor limite semantice este posibilă doar atunci când se recurge la figuri semantice – tropii – cu valoare expresivă sau expresiv-estetică. În afara acestei condiții, asocierea celor doi termeni trebuie să se bazeze pe acordul predicatului cu subiectul în categoriile gramaticale comune. Dacă verbul predikat intră în relație cu un pronume, atunci se va acorda cu subiectul în *persoană* și *număr*. În cazul predicatului exprimat prin verb la diateza pasivă, participiul din această structură se acordă și în *gen*.

Opozițiile în interiorul categoriei gramaticale a persoanei nu se realizează la fel la toate verbele considerate personale. Deosebirile de comportament în această privință sunt generate de sensul cu care se actualizează verbul avut în vedere. Prin urmare, în clasa *verbelor personale* se pot distinge două tipuri: **verbe tripersonale** și **verbe unipersonale** (D. Irimia, *GLR*, p.169–170).

⁵³ Pentru alte opinii privind organizarea verbelor în interiorul celor două subclase vezi: Iorgu Iordan, *LRC* 1954, p.407; *GA*, I, p.244; I. Iordan, V. Robu, *LRC*, p.444.

α) Cele dintâi exprimă acțiuni⁵⁴ care nu pot fi săvârșite decât de o ființă umană: verbe de percepție, ale cunoașterii, ale comunicării, didactice, factitive, unele verbe rezultative, verbe de mișcare, comportamentale, volitive, aspectuale; „numai ființa umană se poate situa, sub aspect gramatical, și la persoanele I și a II-a, expresie (în interiorul categoriei gramaticale a persoanei) a protagoniștilor actului de comunicare” (*ibidem*, p.170).

β) *Verbele unipersonale* sunt verbe defectiv⁵⁵, care se realizează în comunicarea curentă numai la persoana a III-a, iar numele-subiect cu care intră în relație de inerență se caracterizează prin trăsătura de sens –*uman*. Sunt unipersonale acele verbe care se caracterizează în planul lor semantic prin trăsătura de sens –*animat*: *a erupe, a izvorî, a oxida, a cocli, a dezagrega, a se caria* etc. sau prin trăsătura +*animat*, –*uman*: *a lătra, a behăi, a cotcodăci, a*

⁵⁴ Termenul *acțiune* este folosit în mod convențional pentru a denumi *noțiunea verbală* în general (vezi C. Dimitriu, *TG*, I, nota 385, p.374), așa cum termenul *obiect* (*entitate* la C. Dimitriu, *TG*, I, p.55–56) îl folosim pentru a desemna noțiunea substantivală în general ori cum termenul *persoană* este folosit în mod convențional pentru persoana gramaticală, indiferent dacă aceasta coincide sau nu cu persoana reală.

⁵⁵ În subclasa *verbelor defectiv*, I. Iordan, V. Robu (*LRC*, p.489–491) încadrează verbele care nu realizează sau realizează incomplet opoziții paradigmatică după categoriile gramaticale de mod, timp, persoană, număr. Autorii vorbesc astfel de verbe *defective de persoană și de număr, defective de mod, defective de timp*.

În prima categorie încadrează *verbele impersonale cu formă activă, verbele impersonale cu formă reflexivă*, ambele tipuri de verbe desemnând fenomene naturale (*a ploua, a ninge, a fulgera* etc.; *a se însera, a se înnopta, a se întuneca* etc.) și *verbele unipersonale*, acestea din urmă admitând o relație cu un subiect, însă numele prin care se poate exprima subiectul prezintă inventar restrâns (*a apune, a răsări* + nume de astri; *a răsări* + nume de plante; *a adia* + nume de vânturi; *a ciripi* + nume de păsări zburătoare mici; *a fâlfâi* + nume de păsări; *a mieuna, a miorlăi* + pisica; *a măcăni* + rața; *a guița* + porcul; *a hămăi, a lătra* + câinele, lupul, vulpea; *a înflori, a îmboboci, a înmuguri, a înverzi, a înfrunzi* + nume de plante; *a se oua, a hiberna* + nume de animale).

Unele dintre aceste verbe pot fi contextual personale, realizând o paradigmă completă sau incompletă. În acest caz, verbele respective suferă devieri semantice: *X tună și fulgeră, Mă întunec la gândul că totul s-a sfârșit, Nu știu de unde a răsărit copilul acesta, Toată ziua ciripește fetița aceasta, N-a ciripit nimic când l-au anchetat* (în exprimări argotice), *Se miorlăie (miaună) întruna, Ce ți-a mai ouat mintea?, Iarna asta hibernez ca ursul* etc.

Unele verbe impersonale (*se zice, se pare, se aude, se zvonește*) pot fi contextual personale, subiectul fiind exprimat printr-un pronume demonstrativ sau relativ-interogativ ori printr-o propoziție subiectivă (*Asta s-a mai zis; Asta s-a mai auzit; Ce s-a mai spus?; S-a spus că va veni primăvara mai devreme*).

Când vorbim despre caracterul defectiv al verbelor la nivelul categoriilor gramaticale de timp și de mod ne referim la verbe care nu au forme pentru perfect simplu: *aliena, anemia, merceriza, metaliza*, sau la altele care nu au forme decât pentru infinitiv, participiu și formele compuse cu participiul (perfect compus, viitor, conjunctiv perfect etc.): *inculpa, strâmtora, deceda, hămesi, repurta* etc. Spre deosebire de acestea, verbul *a desfide* este defectiv de participiu și, prin urmare, din paradigma sa gramaticală lipsesc toate timpurile compuse cu participiul. O situație interesantă prezintă verbul *a (se) la* (învechit și popular) „a (se) spăla pe cap”, folosit astăzi numai regional. Formele paralele de tipul: *a se la/a se lăua; să se lea/să se laie* etc., care au determinat nesiguranța vorbitorului în folosirea unei forme sau a alteia, și concurența venită dinspre verbul *a (se) spăla*, care nu mai presupune restricții semantice precum sinonimul său parțial (*a la* „a se spăla pe cap”), au dus inițial la o circulație periferică a cuvântului, apoi la ieșirea totală din uzul literar. Sunt în aceeași situație și alte verbe la care în limba română actuală s-a renunțat: *a învești* „a îmbrăca”, *a dezvești* „a dezbrăca”, *a mânea*, dar și unele verbe neologice care s-au impus numai la anumite moduri și timpuri: *a detraca* – are doar participiul și formele compuse cu acesta; *a rezida* – are numai persoana a III-a, fără moduri nepersonale, afară de infinitiv; *a discerne* – are numai prezent.

Unele verbe s-au păstrat doar în expresii sau au rămas cu o singură formă paradigmatică: *va* = mai *va până atunci; a păsa* = *nu-mi pasă, pasămite; a învești* = *învăscut*.

necheza, a râma, a grohăi, a oua, a mieuna etc. Așadar, intră în această clasă verbe care denumesc procese fizice, chimice, geologice, fiziologice și verbe legate de viața plantelor sau a animalelor. Dacă un verb admite devieri în planul său semantic, atunci el poate trece în categoria verbelor tripersonale: *a rugini, a răsări* etc.

b) **Verbele impersonale** – pornind chiar de la termenul *impersonal* – sunt acelea care exprimă acțiuni ce nu au un subiect „pe care să-l putem identifica cu o persoană sau cu un obiect și, deci, să-l putem exprima printr-un nume în nominativ” (I. Iordan, V. Guțu Romalo, Al. Niculescu, *SMLRC*, p.191).

În funcție de modul în care reacționează la constituirea relației subiect–predicat, verbele impersonale se pot grupa în două clase (D. Irimia, *GLR*, p.170–173): *verbe impersonale absolute* și *verbe impersonale relative*.

a) În subclasa *verbelor impersonale absolute* se încadrează:

- verbe autosemantice meteorologice: *a tuna, a fulgera, a ploua, a se înnopta*; în cazul unora dintre acestea se poate vorbi despre un *subiect intern*: *Ploaia plouă, Tunetul tună, Fulgerul fulgeă* etc. Dacă se depășesc limitele semantice ale acestor verbe, atunci ele devin personale; este vorba despre situații particulare în care nivelul gramatical neutru este convertit într-un nivel stilistic, cu un grad mai mic ori mai mare de expresivitate;

- expresii verbale⁵⁶:

- care exprimă stări atmosferice sau coordonate temporale și au în structură verbul *a fi* urmat de un substantiv, un adjectiv sau un adverb⁵⁷: *e noapte, e cald, e frig, e târziu* etc.;

- care cuprind unul dintre verbele *a veni, a se lăsa, a cădea, a se face* urmate de substantive care se referă la timp sau denumesc fenomene ale naturii: *vine iarna, se lasă seara, cade noaptea, se face dimineață, se face ziuă, se face ger, cade brumă* etc.;

- care exprimă stări psihice, afective, fiziologice, având în structură o formă pronominală atonă în D și verbul *a fi* urmat de substantive de tipul: *foame, sete, frig, cald, dor* etc.: *mi-e foame, mi-e sete, mi-e frig, mi-e cald, mi-e dor* etc.;

- cu conținut modal: *e păcat, e nevoie, e vorba, e voie, e cazul* etc;

⁵⁶ În interiorul acestor structuri, al doilea termen îndeplinește și funcția sintactică de subiect gramatical. E adevărat, un subiect *sui-generis*, pentru că el nu poate fi interpretat ca subiect gramatical decât în mod strict demonstrativ – vezi și supra, §174. A) b) δ), **verbele din expresii și locuțiuni verbale** –, altfel, în propoziție, întreaga structură se constituie în predicat. Este și motivul pentru care, în unele lucrări de specialitate, se atribuie acestui constituent al structurii funcție de nume predicativ, iar verbului valoare copulativă (pentru soluțiile date acestei probleme vezi: D. Irimia, *GLR*, p.156, p.170–171; Gh. Constantinescu-Dobridor, *MLR*, p.131; I. Iordan, V. Robu, *LRC*, p.456; G. G. Neamțu, *Predicatul în limba română*, București, 1986, p.179–185; C. Dimitriu, *TG*, I, p.346 și *TG*, II, p.1257 ș.a.). Dacă expresiile verbale se referă la lumea interioară a ființei umane, atunci ele au în structură și o formă pronominală atonă în cazul dativ. Prin aceste forme pronominale se realizează referirea la persoană ca expresie a protagoniștilor comunicării lingvistice (de fapt, pronumele în dativ reprezintă și subiectul logic în comunicare).

⁵⁷ Despre acestea din urmă D. Irimia spune că manifestă o tendință evidentă de substantivare (*GLR*, p.170), în timp ce G. G. Neamțu (*op. cit.*, p.181, p.185) e de părere că în astfel de structuri componenta neverbală are calitatea de adverb sau de parte de vorbire adverbializată; pe de o parte, verbul *a fi* exercită o anumită influență asupra substantivelor din aceste expresii, iar, pe de altă parte, se face analogia cu expresii de tipul *e bine, e rău* etc., care au în componență un adverb.

- locuțiuni verbale antonime: *a-i părea bine, a-i părea rău*; acestea nu permit relația cu un nominativ, în schimb, prin formele pronominale din structura lor, se realizează orientarea spre protagoniștii actului lingvistic;

- verbe pronominale (cu pronume în dativ) întrebuințate impersonal: *a (nu)-i arde, a (nu)-i păsa* etc.

β) *Verbele impersonale relative* nu realizează opoziția specifică persoanei gramaticale, în schimb dezvoltă, ca și verbele personale, relații cu un subiect gramatical. Aceste verbe au nevoie de un subiect gramatical realizat în planul propoziției sau în planul frazei, altfel conținutul lor semantico-sintactic rămâne incomplet. Se cuprind aici:

- verbe care admit deopotrivă un subiect interior propoziției, totdeauna de persoana a III-a, sau o propoziție subiectivă în planul frazei: *a se cuveni, a se întâmpla, a(-i) plăcea, a(-l) durea, a(-i) veni, a(-i) conveni* etc. În acest caz, semantica verbului limitează foarte mult posibilitățile de selectare a subiectului, iar subiectul nu este propriu-zis un protagonist, ci este o limită a acțiunii verbului ori a stării exprimate de verb: *Se întâmplă multe; Mi se cuvine asta; Îmi convine asta; Ce se întâmplă?; Nimic nu se întâmplă* etc. În interiorul formei de persoana a III-a se poate manifesta opoziția de număr dacă subiectul se realizează în planul propoziției printr-un substantiv sau substitut al acestuia: *Îmi place cartea; Îmi plac cărțile; Îmi place el; Îmi plac ei; Îmi place prima; Îmi plac primele*. Dacă subiectul se realizează în propoziție printr-un verb la infinitiv sau dacă se realizează în planul frazei printr-o propoziție subiectivă, atunci verbul rămâne la singular, opoziția de număr nefiind posibilă: *Îmi place a cânta; Îmi place să cânt*;

- verbe care admit, de regulă, subiect în planul frazei și mai rar la nivelul propoziției: *a trebui, a (i) se părea, a (i) se năzări* etc.: *Îi trebuie cartea; Trebuie să vină; I se pare că nu mai termină; I se năzărise să plece pe vremea asta la munte; I se năzărise asta*.

- expresii impersonale având în componență verbul *a fi* impersonal și un adverb propriu-zis sau provenit din adjectiv prin conversiune⁵⁸, cu condiția ca subiectul să se exprime la nivelul propoziției prin pronume demonstrativ cu valoare neutră (*Asta e important*) sau prin verb la mod nepredicativ, infinitiv sau supin (*E important a învăța; E important de învățat ce se cere*). Sintagma astfel alcătuită îndeplinește funcția sintactică de predicat nominal, cu numele predicativ exprimat prin adverb. Subiectul se realizează în acest caz atât la nivelul propoziției, cât și la nivelul frazei: *e bine, e rău, e ușor, e greu, e necesar, e util, e inutil, e sigur: E important a învăța/ E important să înveți*;

- verbe întrebuințate impersonal: *nu importă + că/ dacă, (nu se) face + să, rămâne + să, urmează + să, (nu) merită + să* etc. În astfel de contexte, subiectul se realizează la nivelul frazei prin propoziție subiectivă. Dacă se realizează în propoziție, atunci posibilitățile combinatorii ale verbelor în discuție sunt extrem de reduse, subiectul exprimându-se prin demonstrativul *asta/aceasta* cu valoare neutră sau prin substantivul *lucru/fapt* determinat de aceleași forme ale adjectivului cu valoare neutrală: *Asta nu importă / Acest lucru nu importă*.

⁵⁸ Dacă subiectul se exprimă prin substantiv sau prin substitut al acestuia, care impune variabilitatea constituentului neverbal al structurii, atunci verbul nu mai este impersonal: *E important studiul; E importantă învățătura; E important primul; E importantă prima* etc. Funcția îndeplinită de structura alcătuită în acest fel este de predicat nominal, cu numele predicativ exprimat prin adjectiv.

Clasificarea verbelor în conjugări (clase flexionare)

§175. Pentru domeniul gramaticii, interesează două dintre sensurile termenului *conjugare*: „acțiune prin care se modifică formele unui verb” după diferite categorii gramaticale specifice (diateză, mod, timp) și nespecifice (persoană, număr), altfel spus acțiunea de a (se) conjuga și rezultatul ei; flexiunea verbului; 2) „Categoría de verbe cu aceeași terminație”⁵⁹ la infinitiv, care se conjugă în mod asemănător” (MDA, I).

În GA, verbele se organizează, după sufixul infinitivului scurt, în patru conjugări:

- **conjugarea I** – infinitivul scurt are sufixul **-a**: *a cânta, a aduna* etc.;
- **conjugarea a II-a** – infinitivul scurt are sufixul **-ea**: *a vedea, a cădea* etc.;
- **conjugarea a III-a** – infinitivul scurt are sufixul **-e**: *a face, a umple* etc.;
- **conjugarea a IV-a** – infinitivul scurt are sufixul **-i, -î**: *a iubi, a urî* etc.

Ținând seama numai de această particularitate a formelor verbale, sufixul de infinitiv scurt, clasificarea de mai sus a devenit astăzi doar un termen de referință pentru alte clasificări ale verbelor, ținând seama de mai multe aspecte: *radicalul, tema, sufixele gramaticale, desinențele*, care compun structura morfematică a verbului. A încadra verbele în clase formale (conjugări) înseamnă a stabili formele susceptibile de a face parte din aceeași clasă sau conjugare, *omonimiile morfematice* marcate prin aceleași flexive, cu aceleași realizări fonetice (vezi C. Dimitriu, TG, I, p.447). Dacă prin clasificarea tradițională la conjugarea a IV-a sunt încadrate verbe cu sufixe gramaticale diferite, [i] și [î], reprezentând foneme distincte, urmează că ar trebui să discutăm din capul locului nu despre patru conjugări, ci despre cinci conjugări, a IV-a în **-i** și a V-a în **-î**.

Disponem în acest moment de mai multe grupări ale verbelor în clase flexionare, pentru care nu s-a avut în vedere numai sufixul gramatical al infinitivului scurt, ci s-au urmărit particularitățile întregii flexiuni. Unele dintre acestea sunt destinate inteligenței umane⁶⁰, altele însă vizează inteligența artificială⁶¹.

⁵⁹ Pentru *terminație* din această definiție noi folosim sintagma *sufix gramatical*. Subliniem faptul că nu se poate pune semnul egalității între *terminație* și *sufix gramatical* (în cazul acesta) sau *desinență*. *Terminația* privește planul fonetic și orice cuvânt are o terminație, adică se termină într-un sunet sau un grup de sunete; *sufixul gramatical* (la fel *desinența verbală* – “persoană, număr” sau *nominală* – “gen, număr, caz”) privește planul morfologic, poartă o informație gramaticală (“mod”, “timp”) și nu orice cuvânt are sufix gramatical (sau desinență).

⁶⁰ Alf Lombard (*Morfologia verbului românesc*, în SCL, 1957, nr.1) are în vedere, pe lângă sufixul infinitivului scurt, și sufixele flexionare **-ez, -esc (-ăsc)**, prezente în structura prezentului la unele verbe. Rezultă organizarea verbelor în șase clase, conjugările I și a IV-a fiind împărțite în câte două clase:

- clasa I – verbe cu sufixul **-a** la infinitiv și fără sufixul flexionar **-ez** la prezent: *cânt, mănânc* etc.;
- clasa a II-a – verbe cu sufixul **-a** la infinitiv și cu sufixul flexionar **-ez** la prezent: *lucrez, desenez* etc.;
- clasa a III-a – verbe cu sufixul **-i/-î** la infinitiv și fără sufix flexionar **-esc/-ăsc** la prezent: *vin, cobor* etc.;
- clasa a IV-a – verbe cu sufixul **-i/-î** la infinitiv și cu sufix flexionar **-esc/-ăsc** la prezent: *iubesc, urăsc* etc.;

Clasificările destinate inteligenței umane nu pot fi însă prea detaliate. Ele trebuie să fie foarte riguroase și accesibile în același timp. De aceea se acordă în continuare toată atenția organizării tradiționale, care, în ciuda unor neajunsuri, are mai multe avantaje: subliniază legătura dintre sistemul verbal al limbii române și sistemul verbal al limbii latine din care derivă, prin aceea că cele patru conjugări din română sunt, în linii mari, aceleași cu cele patru conjugări ale verbului latinesc; verbele încadrate într-o clasă sau alta prezintă cele mai multe particularități formale comune; nu este o clasificare închisă, care să nu permită subclasificări în funcție de alte particularități în afara sufixului de infinitiv scurt (așa cum o demonstrează clasificarea propusă de Alf Lombard).

Structura morfematică a verbului

-
- clasa a V-a – verbe cu sufixul **-ea** la infinitiv, din conjugarea a II-a tradițională;
 - clasa a VI-a – verbe cu sufixul **-e** la infinitiv, din conjugarea a III-a tradițională.

⁶¹ O clasificare detaliată, destinată analizei computerizate, propune matematicianul Grigore Moisil (*Probleme puse în traducerea automată. Conjugarea verbelor în limba română scrisă*, în SCL, X, 1960, nr.1, p.7–24). Pornind de la *radicalul* verbului, pe care îl consideră, în mod convențional, invariabil, și de la *morfemul* care se schimbă în funcție de categoriile gramaticale de mod, timp, persoană și număr, el ajunge la cinci conjugări/clase, pentru fiecare propunând un număr variabil de subclase, chiar de subsubclase.

Tot inteligenței artificiale se adresează clasificarea propusă de Valeria Guțu Romalo (*Morfologie structurală*, p.195 ș.u.).

La un număr, desigur limitat, de verbe, autoarea are în vedere formele flexionare sintetice de la diateza activă, în structura cărora distinge, în mod firesc, *radicalul* și *flectivul*, cel din urmă alcătuit din *sufix* și *desinență*. Nimic nou deocamdată. *Sufixe* și *desinențele* care pot apărea la timpuri și persoane diferite, indiferent de originea acestor morfeme, sunt considerate *omonime*, spre deosebire de *sufixe* și *desinențele* care se realizează diferit pentru fiecare timp și persoană. *Sufixe* și *desinențele omonime* pot fi *comune* sau *generale* (cele care se regăsesc în orice paradigmă verbală neaberantă: $dA'_3 = dA'_6$, adică desinența de persoana a 3-a sg. la conjunctiv prezent este omonimă cu desinența de persoana a 3-a pl. la conjunctiv prezent: *el să cânte* = *ei să cânte*; $SA = SA'$, adică sufixul gramatical de la prezent indicativ este omonim cu sufixul gramatical de la prezent conjunctiv: *eu cânt* = *eu să cânt*; *tu cânt* = *tu să cânt*; *el cântă* = *el să cânt*; *noi cântăm* = *noi să cântăm*; *voi cântați* = *voi să cântați*; *ei cântă* = *ei să cânt*) și *specifice* (acelea care apar la un grup mai mare sau mai mic de verbe: $dA_3 = dA_6$, adică desinența de persoana a 3-a sg. la prezent indicativ este omonimă cu desinența de persoana a 3-a pl. la prezent indicativ, realizându-se fie ca *-ă* – *el cântă/ă*/*ei cântă* –, fie ca *-e* – *el [apropio – e]*/*ei [apropio – e]*).

Desinențele specifice sunt avute în vedere de autoare pentru a grupa verbele regulate românești în 8 tipuri paradigmatic, de la A la H, cărora le corespund, după alomorfele morfologice, 10 clase paradigmatic – adică tipurile C și H se subdivid fiecare în câte două clase –, pe care autoarea le numește *conjugări*. De exemplu: *conjugarea I* grupează verbele care au următoarele afixe flexionare: 1. $SA = SB = SC = S'D = SE$: $\{-\acute{a}-\}$ – omonime se consideră „două sufixe, chiar dacă nu coincid ca expresie în toate realizările lor, deci **dacă au o singură realizare comună**, cu condiția să aparțină la zone diferite ale aceleiași paradigme și să se deosebească prin posibilitățile combinate” (*ibidem*, p.196); așadar, sunt omonime sufixul de imperfect $[-\acute{a}-]$, sufixul de prezent $[-\acute{a}\sim\acute{a}\sim\emptyset-]$, sufixul de perfect simplu $[-\acute{a}\sim\acute{a}]$ și sufixul de infinitiv $[-\acute{a}]$ – (SA: *ar*, *ar*, *ar*, *ar*, *ar*, *ar*, *ar*; SB: *ar*, *ar*, *ar*, *ar*, *ar*, *ar*, *ar*; SC: *ar*, *ar*, *ar*, *ar*, *ar*, *ar*, *ar*; S'D: *ar*; SE: *ar*, unde S' notează sufixul din imediata vecinătate a radicalului în structura participiului, aici sufixul *-a-*, față de sufixul *-t*, care este sufixul ultim al unui element sufixal analizabil *-at*); 2. SF: $\{-\acute{a}\sim\acute{a}\}$ (*ar*); 3. $dA_3 = dA_6$ (desinență 3sg.: *el ar*/desinență 3pl.: *ei ar*). Pentru celelalte nouă conjugări, vezi *ibidem*, p.204–205.

§176. În alcătuirea formelor flexionare ale verbului românesc intră două tipuri de segmente funcționale: *radicalul*⁶² și *flectivul*.

A) **Radicalul verbului**⁶³ este segmentul fonic care are ca principale funcții concentrarea sensului (sensurilor) lexical(e) al(e) cuvântului, asigurarea unității de sens a tuturor formelor flexionare ale unui verb și constituirea sa în bază a formelor flexionare ale verbului (vezi C. Dimitriu, *TG*, I, p.460).

Orice verb românesc, indiferent dacă se caracterizează printr-o flexiune simplificată în comparație cu flexiunea verbului din limba latină sau se caracterizează prin neregularitatea flexiunii păstrate din latină, conține un segment (redus uneori chiar la un fonem) capabil să transmită, în principiu⁶⁴, informația semantică dorită de vorbitor (vezi *ibidem*, p. 465). Această informație poate fi transmisă exclusiv de radical numai atunci când radicalul este urmat cel puțin o dată de flectiv *o*: *mergo*, *poto*, *audō* etc. În celelalte cazuri, transmiterea informației semantice se face atât prin radical cât și prin flectiv, acestuia din urmă revenindu-i rolul de a rezolva anumite omonimii: compară *par* + *o* (sufix gramatical de prezent) + *i* (desinență de persoana a II-a singular) – verbul *a părea* – și *par* + *i* (desinență de plural, masculin, N.Ac.) – substantivul *par* – cu *par-e* (desinență pentru gen, număr, caz) – adjectivul *par*, *-ă* – și *par* + *o* (sufix gramatical de prezent) + *e* (desinență de persoana a III-a singular) – verbul *a părea* – sau de a identifica o anumită informație semantică, atunci când radicalul singur nu o poate transmite pentru că nu apare niciodată urmat de flectiv *o*: *iub-* (*-i*, *-esc*, *-ește*, *-ind* etc.), *ur-* (*-î*, *-ăsc*, *-ăște*, *-ând* etc.), *cit-* (*-i*, *-esc*, *-ește*, *-ind* etc.), *cit-* (*-a*, *-ez*, *-ează*, *-ând*), *desen-* (*-a*, *-ez*, *-ează*, *-ând* etc.).

La radicali de tipul *b-*, *d-*, *lu-*, *st-*, *vr-* etc., sensul dorit de vorbitor rezultă doar din asocierea acestor radicali cu flective de tipul: *-ând* (*b-ând*, *d-ând*, *lu-ând*, *st-ând*, *vr-ând*), *-a* (*d-a*, *lu-a*, *st-a*), *-ea* (*b-ea*, *d-ea*, *st-ea*) etc.

a) În evoluția de la limba latină la română flexiunea verbală s-a simplificat, astfel încât paradigma gramaticală a majorității verbelor românești moștenite (și, prin analogie cu acestea, cele împrumutate sau formate pe teren românesc) are la bază un singur radical, cu sau fără alternanțe fonetice⁶⁵: *a cânta*, *a părea*, *a trece*, *a*

⁶² Vom folosi termenul *radical* indiferent dacă segmentul numit astfel este analizabil în constituenți imediați (*des-cânt*, *în-cânt*) sau este neanalizabil (*cânt*, *desen*).

⁶³ Pentru a denumi acest segment, în lucrările de specialitate se folosesc și alți termeni: *rădăcină*, *timp primitiv*, *temă flexionară de bază*. (Pentru o prezentare critică a termenilor folosiți în literatura de specialitate, vezi C. Dimitriu, *TG*, I, p.459–466). Indiferent cum am numi însă această secvență din structura verbului, rolul ei morfologic nu se schimbă: este baza formelor flexionare ale verbului românesc.

⁶⁴ Această rezervă este necesară deoarece nu întotdeauna radicalul poartă singur informația semantică dorită de vorbitor, ci, uneori, participă la aceasta și flectivul.

⁶⁵ Valeria Guțu Romalo (*Morfologie structurală*, p.211 ș.u.) face distincție între verbele cu radical constant în toată paradigma gramaticală, care nu cunosc nici măcar alternanțe fonetice (*a ara*, *a rupe*), verbele cu radical parțial variabil, în care se produc alternanțe fonetice (*a cere*, *a pune*, *a spune*) sau în care radicalul suferă variații aberante (*a mânca*, *a da*, *a sta*, *a bea*, *a vrea*, *a avea*), și verbele cu radical total variabil, caracterizate prin supletivism (*a fi*, *a lua*).

Grupa verbelor cu radical invariabil cuprinde: verbe care au sufix de prezent realizat totdeauna pozitiv (*-ez/-ează*; *-esc/ești*): *a raporta*, *a proba*, *a opera*, *a folosi*, *a spori*, *a porni*, *a păzi*; verbe al căror radical prezintă o anumită structură fonetică: fie se termină într-o consoană dintre cele care nu realizează alternanțe în limba română (*a ara*, *a urla*) sau într-un element vocalic (*a încheia*, *a chiu*, *a speria*), fie conține vocală închisă (*a mira*, *a fura*, *a rupe*, *a îngâna*, *a bucura*, *a sprijini*) sau semideschisă (*a stăru*, *a îngădu*, *a bănu*, *a tremura*, *a exprima*, *a spera*, *a ocupa*, *a oferi*) la formele flexionare în care radicalul poartă accentul. În unele verbe se îmbină ambele trăsături fonetice (*a mângâia*, *a mântui*, *a încheia* – radicalul se termină în element vocalic și are în structură vocale închise

citi, a fugi, a iubi, a cobori, a opera, a proba, a raporta etc. Vorbim în acest caz despre **verbe regulate**.

b) Celelalte verbe, foarte puține în comparație cu cele dintâi, au urmat în mai mică măsură procesul de simplificare a flexiunii, astfel că variațiile formale ale radicalului pot ajunge până la reducerea acestuia la un singur fonem (*a-*; *d-*; *b-*) sau chiar la substituirea unui radical cu altul (*sunt-*, *er-*, *fu-*; *lu-*, *ia-*). În acest caz vorbim despre **verbe neregulate**⁶⁶.

α) Dacă în cursul flexiunii exprimarea sensurilor gramaticale se face inclusiv prin supletivism, atunci vorbim despre **verbe cu neregularitate absolută**. Două sunt verbele care se încadrează aici: *a fi* și *a lua*.

Verbul *a fi*⁶⁷ are la prezent indicativ doi radicali: **sunt-** (*-ø*, *-em*, *-eți*) și **est-/eșt-** (*-e*, *-i*); la imperfect, radicalul este **er-** (*-am*, *-ai*, *-a*, *-am*, *-ați*, *-au*); la perfect, radicalul este **fu-** (*-sei*, *-seși*, *-se*, *-serăm*, *-serăți*, *-seră*; *-sesem*, *-*

sau semideschise). Verbe cu radical invariabil sunt și cele în care intră vocala *a*, cel mai adesea la inițială absolută (*a ara*, *a afla*, *a anunța*), în silabă inițială (*a participa*) și foarte rar în altă poziție a radicalului (*a declara*).

Grupa verbelor cu radical parțial variabil cuprinde verbe al căror radical cunoaște alternanțe fonetice, dar și verbe al căror radical cunoaște variații aberante. Se vorbește în acest caz despre alomorfie ale radicalului. În funcție de numărul alternanțelor, autoarea grupează: verbe cu două alomorfie radicale (*botez/boteaz-ă*; *chem/cheam-ă*; *adorm/adoarm-e*; *cobor/coboar-ă*; *agăț/agaț-ă* etc.; *aplic/aplic-i*; *arunc/arunc-i*; *ajut/ajut-i* etc.); verbe cu trei alomorfie radicalului (*dor/doare/dur-ea*; *învăț/înveți/învață* etc.; *ajung/ajung-i/ajun-se*; *ard/arz-i/ar-se* etc.; *calc/călc-ăm/calc-i*; *dezmiard/dezmiard-ă/dezmierz-i* etc.); numărul alomorfelor radicale poate ajunge până la șase (*torc/toarc-ă/torc-i/toarc-e/tor-sei/toar-se*; *rad/răd-eam /raz-i/răz-ând/ra-se/ră-sei* etc.). Aceste alomorfie ale radicalului se repartizează diferit în cadrul paradigmei verbului. De exemplu, variația radicalului poate fi asociată exprimării: sensului de persoană: *plec/plec-i/pleac-ă*; sensului de timp: *prind/prin-sei*; *cad/căd-eam/căz-usem*; sensului de mod: *a căd-ea/căz-ând*; *calc-ă/să calc-e*.

O variabilitate parțială, dar aberantă în comparație cu variațiile înregistrate sub raportul alternanțelor fonetice, prezintă verbele al căror radical înregistrează variații neobișnuite. Alomorfie radicalului nu sunt numeric mai multe decât la verbele al căror radical cunoaște alternanțe fonetice. Verbul *a mânca* are trei alomorfie ale morfemului radical: *mănânc/mănânc-mânc-*; *a da* și *a sta* au patru alomorfie ale morfemului radical: *da-*, *sta-/d-*, *st-/dăd-*, *stăt-/dea,stea* și tot patru alomorfie ale morfemului radical are verbul *a bea*: *bea/be-/b-/bă*. Cinci alomorfie ale morfemului radical are verbul *a vrea*: *vrea-/vre-/vr-/vor/vro-*. Verbul *a avea* are patru alomorfie ale morfemului radical: *a-/ar-/av-/aib-*.

Verbele cu radical total variabil sunt *a fi* (*sunt-/eșt-/est-/er-/f-/fos-/fi-/fu-*) și *a lua* (*ia-/ie-/lu-*).

⁶⁶ În funcție de tipul și de gradul de neregularitate a radicalului, verbele considerate la modul general neregulate au fost împărțite de D. Irimia (*GLR*, p.179–182) în două subclase: *verbe cu neregularitate absolută* și *verbe cu neregularitate relativă*. Considerăm că această împărțire corespunde în bună măsură atât necesităților de ordin didactic cât și nivelului științific care se impune în pregătirea studenților și, prin urmare, vom opta în continuare pentru această organizare a verbelor, făcând însă trimiteri, acolo unde este necesar, și la alte opinii exprimate cu privire la problema în discuție.

⁶⁷ Numărul radicalilor verbului *a fi* variază de la un autor la altul: 7 radicali la D. Irimia, *GLR*, p.180 (*sunt*, *est-/eșt-*, *er-*, *fu-*, *f-*, *fi-*, *fost*); 8 radicali la Valeria Guțu Romalo (vezi supra, nota 65), cu precizarea că autoarea consideră radicali distincți *eșt-* și *est-*, în care se produce alternanța consonantică; 9 radicali la C. Dimitriu, *TG*, I, p.467 (*s*, *sunt*, *eșt-*, *e*, *i*, *er-*, *f-*, *fi-*, *fost*), care include între radicalii acestui verb și formele scurte (*s*, *e*, *i*), dar elimină radicalul *fu-*. E de observat și faptul că, de la un autor la altul, diferă și modul în care se face analiza morfematică a unor forme, în special forma de perfect și aceea de participiu, ultima fiind considerată fie neanalizabilă (*fost*), fie analizabilă în radicalul *fos-* și sufixul de participiu *-t*. Verbul *a fi* nu este singurul în privința căruia specialiștii nu au ajuns la un punct de vedere comun în ceea ce privește numărul radicalilor sau modul în care se face analiza morfematică a unora dintre formele flexionare.

seseși, -sese, -sesserăm, -sesserăți, -seseră), dar poate fi și **f**⁶⁸ (*-ui, -uși, -u, -urăm, -urăți, -ură*); tot **f** este radicalul la infinitiv, conjunctiv și imperativ (*-i; -iu, -ii, -ie, -im, -iți, -ie; -ii!, -iți!*); la gerunziu, radicalul este **fi** (*-ind, -indu-*); la participiu, radicalul este **fos**.

Verbul *a lua* (și cele formate pe baza acestuia: *a relua, a prelua*) are doi radicali diferiți: **ia/ie-**, în formele de singular ale prezentului indicativ și conjunctiv (*ia-u, ie-i, ia; să ia-u, să ie-i, să ia*), la forma de persoana a III-a plural a prezentului indicativ (*ia-u*), omonimă cu forma de persoana I singular, și conjunctiv (*să ia*), omonimă cu forma de persoana a III-a singular, și la forma de persoana a II-a singular a imperativului afirmativ (*ia!*), omonimă cu forma de persoana a III-a singular a prezentului indicativ; celălalt radical, **lu-**, este baza pentru restul formelor flexionare: *lu-a; lu-ăm, lu-ați; lu-ând* etc.

β) Verbele neregulate al căror radical se caracterizează prin modificări importante (ceea ce înseamnă că radicalul lor se poate reduce chiar până la dimensiunile unui simplu fonem), dar nu și prin supletivism, sunt încadrate în subclasa **verbelor cu neregularitate relativă**. În mod obișnuit, sunt incluse în această subclasă următoarele verbe: *a avea, a bea, a da, a mânca, a sta, a vrea*⁶⁹.

Verbul *a avea* se caracterizează prin cel mai mare grad de neregularitate, având cinci radicali: **a-** (în formele prezentului indicativ – *a-m, a-i, a-u* – și ale prezentului conjunctiv – *să a-m, să a-i*); **av-** (în formele prezentului indicativ – *av-em, av-eți* – și ale prezentului conjunctiv – *să av-em, să av-eți*; în structura imperfectului – *av-eam, av-eai, av-ea, av-eam, av-eați, av-eau*; în structura perfectului întrebuințat în registrul popular: *av-ui, av-uși, av-u, av-urăm, av-urăți, av-ură*; în forma de infinitiv – *av-ea*; în forma de participiu – *av-ut*; în forma de gerunziu – *av-ând*); **avu-** (în formele de perfect întrebuințate în varianta literară și de mai mult ca perfect – *avu-sei, avu-seși, avu-se, avu-serăm, avu-serăți, avu-seră; avu-sesem, avu-seseși, avu-sese, avu-sesserăm, avu-seserăți, avu-seseră*); **aib-** (în structura prezentului conjunctiv de persoana a III-a, singular și plural – *să aib-ă*); **ar-** (în structura prezentului indicativ de persoana a III-a singular – *ar-e*).

Verbele *a da* și *a sta* se aseamănă în privința neregularității flexiunii. Astfel, ele prezintă patru radicali⁷⁰: **da-/sta-** (în formele prezentului indicativ și ale prezentului conjunctiv la singular – *da-u, da-i/sta-u, sta-i; să da-u, să da-i/să sta-u, să sta-i* – și în forma de participiu – *da-t, st-at*); **d-/st-** (în forma de prezent persoana a III-a singular a indicativului – *d-ă/st-ă*; în formele prezentului la plural – *d-ăm, d-ați/st-ăm, st-ați; să d-ăm, să d-ați/să st-ăm, să st-ați*; în forma infinitivului

⁶⁸ În aceeași situație sunt verbele *a avea* și *a vrea*. Acestea au perfectul simplu fie *avui, vrui* – în registrul popular –, fie *avusei, vrusei* – în varianta literară. Analiza acestor două structuri se poate face în mod diferit: fie să considerăm că perfectul simplu se formează pe baza a doi radicali diferiți (*f*-, *av*-, *vr*-, respectiv *fu*-, *avu*-, *vru*-), fie să considerăm că într-un caz perfectul are în structură un singur sufix gramatical de perfect (*-u*-), iar în celălalt caz are două sufixe gramaticale de perfect (și *-u*- și *-se*-).

⁶⁹ Numărul verbelor care au această caracteristică flexionară nu este același în toate lucrările de specialitate. Sunt specialiști care augmentează numărul acestor verbe. Pe lângă *a mânca, a da, a sta, a bea, a vrea, a avea* se adaugă *a ști, a preda, a usca* (Valeria Guțu Romalo, *Morfologie structurală*, p.256–261) sau *a merge, a mânca, a scrie, a ști, a veni, a frânge, a duce, a spune* (C. Dimitriu TG, I, p.466–467), considerând că aceste verbe au: doi radicali (*a merge* – *merg* și *mers*; *a mânca* – *mân*- și *măs*-; *a ști* – *ști*- și *șt*-; *a veni* – *vin* și *vi*-); trei radicali (*a frânge* – *frâng, frâns-, frânt*; *a duce* – *duc, du, dus-*; *a spune* – *spun, spu-, spus-*).

⁷⁰ În registrul popular și în unele graiuri din stadii arhaice de evoluție a limbii române, numărul radicalilor se augmentează cu încă două alomorfe: *ded-/det-, stet-* (*dedei, dete, stetei, stete*), la perfect simplu și mai mult ca perfect, și *de-, ste-* (*deie, steie*), la conjunctiv.

– *d-a/st-a* – și în forma de gerunziu – *d-ând/st-ând*; **dea-/stea-** (în forma de conjunctiv prezent, persoana a III-a – *să dea/să stea*; **dăd-/stăt-** (în formele de imperfect – *dăd-eam, dăd-eai, dăd-ea, dăd-eați, dăd-eau/ stăt-eam, stăt-eai, stăt-ea, stăt-eam, stăt-eați, stăt-eau* – și în formele perfectului *dăd-ui, dăd-uși, dăd-u, dăd-urăm, dăd-urăți, dăd-ură/stăt-ui, stăt-uși, stăt-u, stăt-urăm, stăt-urăți, stăt-ură* – și ale mai mult ca perfectului – *dăd-usem, dăd-useși, dăd-use, dăd-userăm, dăd-userăți, dăd-useră/stăt-usem, stăt-useși, stăt-use, stăt-userăm, stăt-userăți, stăt-useră*).

Verbul *a bea* are tot 4 radicali: **bea-** (în formele prezentului indicativ și ale prezentului conjunctiv la singular – *bea-u, bea/să bea-u, să bea* – și la persoana a III-a plural – *bea-u; să bea*; în forma de imperativ – *bea!*); **be-** (în formele de prezent indicativ și de prezent conjunctiv persoana a II-a singular – *be-i; să be-i*; **b-** (în forma de infinitiv – *b-ea*; în forma de gerunziu – *b-ând*; în formele de prezent indicativ și prezent conjunctiv persoanele I și a II-a plural – *b-em, b-eți; să b-em, să b-eți*; în formele imperfectului – *b-eam, b-eai, b-ea, b-eam, b-eați, b-eau*); **bă-** (în forma de participiu – *bă-ut*; în formele de perfect și de mai mult ca perfect – *bă-ui, bă-uși, bă-u, bă-urăm, bă-urăți, bă-ură; bă-usem, bă-useși, bă-use, bă-userăm, bă-userăți, bă-useră*).

Flexiunea verbului *a vrea* are la bază următorii radicali: **vrea-** (în formele prezentului indicativ și ale prezentului conjunctiv la singular – *vrea-u, vrea; să vrea-u, să vrea* – și în forma prezentului conjunctiv de persoana a III-a plural – *să vrea*); **vre-** (în formele de prezent indicativ și de prezent conjunctiv persoana a II-a singular – *vre-i; să vre-i*); **vor** (formă împlinită, la indicativ prezent persoana a III-a plural); **vr-** (în forma de infinitiv – *vr-ea*; în forma de gerunziu – *vr-ând*; în forma de participiu – *vr-ut*; în formele de perfect din registrul popular – *vr-ui, vr-uși, vr-u, vr-urăm, vr-urăți, vr-ură*); **vru-** (în formele de perfect din registrul literar și de mai mult ca perfect – *vru-sei, vru-seși, vru-se, vru-serăm, vru-serăți, vru-seră; vru-sesem, vru-seseși, vru-sese, vru-seserăm, vru-seserăți, vru-seseră*); **vro-** (în formele imperfectului, radicalul *vro-* fiind rezultatul unei contaminări între cele două verbe sinonime, *a vrea* și *a voi*⁷¹ – *vro-iam, vro-iai, vro-ia, vro-iam, vro-iați, vro-iau*).

Verbul *a mânca* se caracterizează prin gradul cel mai redus de neregularitate. Are doi radicali: **mănânc-** (în formele de prezent ale indicativului și conjunctivului – *mănânc, mănânc-i, mănâncă; să mănânc, să mănânc-i, să mănânc-e* – și în formele de persoana a III-a plural la prezent indicativ și conjunctiv – *mănânc-ă; să mănânc-e*; în forma de imperativ persoana a II-a singular – *mănânc-ă!*); **mânc-** este radicalul din structura celorlalte forme flexionare: *mânc-a; mânc-ând, mânc-am, mânc-ai, mânc-aseam, mânc-at*).

B) Flectivul verbului este segmentul care are drept funcție de bază transmiterea unei informații gramaticale, în plan secundar putând contribui și la transmiterea informației semantice dorite de vorbitor, la verbele al căror radicalul nu se combină cel puțin o dată cu flectiv **o** (*merg-o, spun-o, față de iub-, vorb-* etc.).

În alcătuirea flectivului pot intra atât *morfeme dependente*, aglutinate la radical (*sufixe gramaticale și desinențele verbale*), cât și *morfeme semidependente*, neaglutinate (*verbe auxiliare, prepoziții-morfem, conjuncția-morfem să, formele atone de acuzativ și dativ ale pronumelui reflexiv*). În exprimarea sensurilor gramaticale, flectivului i se asociază alternanțele fonetice, contextul, iar în plan suprasegmental accentul (fonetic/logic) și intonația.

⁷¹ Cf. *vream* – imperfectul de la *a vrea* –, *voiam* – imperfectul de la *a voi* – și *vroiam* – forma rezultată prin contaminarea celor două verbe.

Cuprinzând morfeme dependente sau/și semidependente, flectivul poate avea și realizare negativă⁷² pentru anumiți componenți (sufixul: *vez-ø-i*; desinența: *lucr-ez-ø*; auxiliarul: *-Ai luat?/-Luat.*; conjuncția: *Treacă, meargă.*) sau în totalitate: *cânt-ø-ø*, *merg-ø-ø*.

a) **Sufixe gramaticale**⁷³ sunt morfeme dependente, aglutinate, care marchează categoriile gramaticale de mod și de timp. Sunt marcate prin sufixe gramaticale următoarele moduri:

- **infinitivul**: **-a** (*a cânt-a*, *a dans-a*, *a îngenunk-a*, *a veg-a*); **-ea** (*a put-ea*, *a păr-ea*, *a ved-ea*), **-e** (*a merg-e*, *a culeg-e*, *a spun-e*), **-i** (*a iub-i*, *a auz-i*, *a vorb-i*), **-î** (*a cobor-î*, *a ur-î*);

- **gerunziul**: **-ind/-indu-** (*auz-ind*, *auz-indu-*), **-ând/-ându-** (*văz-ând*, *văz-ându-*);

- **participiul**: **-t** (*cânt-a-t*, *dans-a-t*, *văz-u-t*, *auz-i-t*). Formele de participiu de tipul *copt*, *fiert*, *frânt*, *fript*, *înfript*, *rupt*, *spart*, *supt*; *cules*, *mers*, *rămas*, *spus*, *tras* etc. (de la câteva verbe în *-e* și *fost*, participiul de la *a fi*) le considerăm **analizabile**⁷⁴ în radical și sufixul gramatical de participiu (pentru aceeași opțiune, vezi I. Iordan, V. Guțu Romalo, Al. Niculescu, *SMLRC*, p.250, D. Irimia, *GLR*, p.267), acesta adăugat direct la radical și nu la tema perfectului⁷⁵.

Timpurile realizate cu ajutorul sufixelor gramaticale sunt:

- **imperfectul**: **-a-** (*cânt-a-m*, *dans-a-m*, *cobor-a-m*), **-ea-**⁷⁶ (*put-ea-m*, *ved-ea-m*, *iub-ea-m*), **-ia-** (*făgădu-ia-m*, *tăgădu-ia-m*);

- **perfectul simplu**: **-a-**, alternând cu **-ă-** (*cânt-a-i*, *dans-a-i*, *cânt-ă-ø*, *dans-ă-ø*), **-se-** (*mă-se-i*, *mer-se-i*, *frân-se-i*, *rup-se-i*⁷⁷; *avu-se-i*, *fu-se-i*, *vr-u-se-i*⁷⁸), **-u-** (*trec-u-i*, *văz-u-i*, *făc-u-i*), **-i-** (*auz-i-i*, *iub-i-i*), **-â-** (*cobor-â-i*, *ur-â-i*);

- **mai mult ca perfectul**: **-se-** (*cânta-se-m*, *fuse-se-m*, *merse-se-m*).

⁷² Radicalul poate lipsi numai pentru evitarea repetării, fiind subînțeles din context: *-Ai luat?/-Am*.

⁷³ Despre repartizarea acestor morfeme gramaticale vom discuta la analiza fiecărui mod/timp în parte.

⁷⁴ Acestea sunt considerate de C. Dimitriu (*TG*, I, p.477) indivizibile, deci forma de participiu coincide cu radicalul.

⁷⁵ La I. Iordan, V. Guțu Romalo, Al. Niculescu (*SMLRC*, p. 250, notele 2 și 3) se precizează că într-o analiză consecventă ar trebui să vedem în formele de acest tip următorii constituenți imediați: radical + *-ø-* (sufixul gramatical de perfect) + *-t* sau *-s*, sufixul gramatical de participiu.

⁷⁶ La verbele de tipul *a îngenunchea*, *a veghea*, cu radicalul de imperfect terminat în palatalele [k], [g], precum și la verbele de tipul *a merge*, *a fugi*, *a luci*, cu radicalul de imperfect terminat în africaterile [tʃ], [dʒ], sufixul gramatical de imperfect este *-a-*, deoarece numai grafic se realizează *-ea-* (*îngenuncheam*, *vegheam*/ *mergeam*, *fugeam*, *luceam*), nu și fonetic: [îngenunk-á-m], [veg-á-m]/[merg-á-m], [fug-á-m], [luc-á-m] (vezi V. Guțu Romalo, *Morfologie structurală*, p.160–161).

⁷⁷ La D. Irimia (*GLR*, p. 236) și la I. Iordan, V. Guțu Romalo, Al. Niculescu (*SMLRC*, p.254), sufixul gramatical de perfect al formelor de tipul *rup-se-ø*, *mer-se-ø*, *strân-se-ø* este considerat *-se-*; în schimb, C. Dimitriu (*TG*, I, p.473) consideră că radicalul perfectului este în aceste verbe *rups-*, *mers-*, *strâns-*, iar sufixul perfectului este *-e-*.

⁷⁸ Aceste verbe cunosc forme populare și familiare de perfect, realizate cu sufixul gramatical *-u-* (*f-u-i*, *f-u-și*, *f-u-ø*; *av-u-i*, *av-u-și*, *av-u-ø*; *vr-u-i*, *vr-u-și*, *vr-u-ø*).

Sufixele gramaticale care nu apar constant în flexiunea verbului sunt numite **sufixe flexionare**⁷⁹. Ele sunt prezente numai în anumite forme flexionare:

- la toate verbele, indiferent de conjugare, în formele de persoanele I și a II-a plural ale prezentului indicativ și în cele construite pe baza acestora: **-ă-** alternând cu **-a-** (*cânt-ă-m, cânt-a-ți*), **-e-** (*ved-e-m, ved-e-ți; merg-e-m, merg-e-ți*), **-i-** (*auz-i-m, auz-i-ți*) și **-â-** (*cobor-â-m, cobor-â-ți*);
- la unele verbe de conjugarea I (de tipul *a lucra, împerechea, a veghea*) și de conjugarea a IV-a (de tipul *a citi, a urî*), la prezentul indicativ și la formele flexionare construite pe baza acestuia: **-ez-** (persoanele I și a II-a singular: *lucr-ez-ø, vegh-ez-ø* [veğ-ez], *lucr-ez-i, împerech-ez-i* [împerek-ez-i], *vegh-ez-i* [veğ-ez-i]); **-eaz-** cu varianta **-az-** la verbele care au radicalul terminat în consoanele palatale [k], [g] (persoana a III-a singular și plural: *lucr-eaz-ă, împerech-eaz-ă* [împerek-az-ă], *vegh-eaz-ă* [veğ-az-ă]); **-esc/-ești-** (la persoanele I, a II-a și a III-a singular și a III-a plural: *eu/ei cit-esc-ø, tu cit-ești-i, el cit-ești-e*) și **-ăsc/-ășt-** (*eu/ei ur-ăsc-ø, tu ur-ășt-i, el ur-ășt-e*).

Sintagma alcătuită din radical și un sufix gramatical poartă numele de **temă gramaticală (flexionară) a verbului**. Tema flexionară este esențială pentru exprimarea unui sens gramatical și pentru alcătuirea sintagmei prin care se exprimă sensul gramatical respectiv⁸⁰.

⁷⁹ C. Dimitriu (TG, I, p.478) cuprinde între sufixele flexionare și morfemul **-ră-**, care exprimă sensul gramatical de plural la formele de perfect simplu și mai mult ca perfect. În legătură cu acest morfem vom face o discuție aparte după *desinență*.

⁸⁰ În funcție de sensul gramatical exprimat și de relațiile pe care tema flexionară le stabilește cu alte elemente lingvistice pentru a exprima un sens gramatical, D. Irimia (GLR, p.182) grupează aceste teme în trei clase:

- **teme libere** și **teme legate**;
- **teme primare** și **teme secundare (derivate)**;
- **teme distincte (monovalente)** și **teme omonime (polivalente)**.

Temele libere sunt acelea care au în structură doar radicalul verbului și unul sau mai multe sufixe gramaticale și care nu intră în relație cu desinențe: *tema infinitivului, tema gerunziului, tema participiului*. Dintre acestea, tema gerunziului este și *autonomă*, exprimând prin ea însăși un sens gramatical, pe când celelalte două teme nu au autonomie, ci intră în relație de interdependență cu prepoziția-morfem *a* (la infinitiv) sau cu auxiliarul *voi, vei, va* etc. în structura viitorului; cu auxiliarul *a avea*, participiul se combină pentru a exprima sensul gramatical de perfect compus.

Temele legate sunt acelea care intră în relație de interdependență cu desinențele de persoană și număr și cu alte sufixe tematice: *tema imperfectului (cânt-a-m)*, *tema perfectului (cânt-a-i)*, *tema mai mult ca perfectului (cânt-a-se-m)*.

Temele primare se constituie din radicalul verbului și un sufix gramatical și reprezintă baza pentru alte teme, *secundare* sau *derivate*. Tema perfectului este o temă primară, de la care, prin adăugarea sufixului gramatical de mai mult ca perfect, se obține tema secundară a mai mult ca perfectului: *cânt-a+se-*.

Organizarea temelor verbale în **teme distincte** și **teme omonime** are la bază relația de omonimie care se stabilește între cele mai multe sufixe gramaticale verbale. Astfel, sufixul gramatical temporal **-a-** pentru imperfect – *cânt-a-(m)* – este omonim cu sufixul gramatical temporal **-a-** pentru tema perfectului – *cânt-a-(i)* –, cu sufixul gramatical modal **-a-** din tema infinitivului – *cânt-a* –, cu sufixul flexionar al prezentului la persoana a II-a plural – *cânt-a-ți*. În acest caz vorbim despre teme omonime sau polivalente. Omonimia se rezolvă adăugând la tema primară, omonimă cu alte teme flexionare ale verbului, un alt sufix gramatical – *cânt-a-se-(m)* – sau prin adăugarea desinențelor pentru persoană și număr. Monovalente sunt temele care caracterizează o singură formă modală sau temporală. De exemplu, monovalentă este tema mai mult ca perfectului care se formează, la toate verbele românești, de la tema perfectului cu ajutorul sufixului gramatical **-se-** (*cântase-, văzuse-, spusese-, urăse-, iubise-*).

b) **Desinența** este morfemul gramatical care, în flexiunea verbală, marchează *persoana* și *numărul*. Realizările acestui morfem depind de timpurile verbale și, într-o măsură, de tipurile de verbe.

Persoana I singular are la prezent indicativ și conjunctiv desinențele: **-ø** pentru cele mai multe verbe: *cânt-ø-ø*, *lucr-ez-ø*, *fug-ø-ø*, *sui-ø-ø*; **-u** realizat ca: **[-u]** la verbele cu radicalul în grup consonantic format din *muta cum liquida* sau *fricativa cum liquida*: *umpl-ø-u*, *umbl-ø-u*, *afl-ø-u*, *suf-ø-u*, sau format din două lichide: *url-ø-u*; **[-w]** la câteva verbe cu radical monosilabic terminat în vocală: *scri-ø-u*, *da-ø-u*, *sta-ø-u*, *ști-ø-u*; **-i** realizat ca **[-j]** la câteva verbe cu radicalul în *-i* (*peri-ø-i*, *speri-ø-i*); la perfect simplu, are desinența **-i** realizat ca **[-j]** (*afl-a-i*, *cit-i-i*, *cânt-a-i*); la imperfect și la mai mult ca perfect, persoana I singular are desinența **-m** (*afl-a-m*, *cit-ea-m*, *cânt-a-m/afla-se-m*, *citi-se-m*, *cânta-se-m*).

La plural, persoana I are o singură desinență **-m** în toate formele flexionare: prezent indicativ și conjunctiv (*cânt-ă-m*, *să cânt-ă-m*), imperfect (*cânt-a-m*), perfect simplu (*cânt-a-ră-m*), mai mult ca perfect (*cânta-se-ră-m*) – la ultimele două, sensul de plural fiind exprimat prin morfemul special de număr *-ră-*.

Persoana a II-a singular are la prezent indicativ și conjunctiv **-i** realizat ca: *i* asilabic [ⁱ] (*cânt-ø-i*, *uiț-ø-i*); ca **[i]** la verbele cu radicalul în grup consonantic format din *muta cum liquida* sau *fricativa cum liquida* (*umpl-ø-i*, *umbl-ø-i*, *afl-ø-i*, *suf-ø-i*); ca **[-j]** la verbele care la persoana I au **[-w]** sau **[-j]** (*scri-ø-i*, *ști-ø-i*, *peri-ø-i*), precum și la alte verbe cu radicalul monosilabic terminat în vocală (*spu-ø-i*, *vi-ø-i*); **-ø** la verbele (*mergi* [*merg*], *dregi* [*dreg*], *urci* [*urc*], unde **i** este numai semn diacritic sau literă ajutătoare); la imperfect are desinența **-i** (*cânt-a-i*); la perfect simplu și la mai mult ca perfect, desinența este **-și** (*cânt-a-și*, *cânt-a-se-și*).

La imperativul afirmativ, desinența de persoana a II-a singular este, de regulă⁸¹, omonimă cu desinența de persoana a II-a sau a III-a singular de la prezent indicativ, distincția realizându-se în plan suprasegmental, prin accent logic și intonație (*tu fugi* – *fugi tu!*, *tu mergi* – *mergi tu!*, *el cântă* – *cântă tu!*, *el lucrează* – *lucrează tu!*).

La plural, persoana a II-a are o singură desinență **-ți** în toate formele flexionare: prezent indicativ și conjunctiv (*cânt-a-ți*, *să cânt-a-ți*), imperfect (*cânt-a-ți*), perfect simplu (*cânt-a-ră-ți*), mai mult ca perfect (*cânta-se-ră-ți*) – la ultimele două, sensul de plural fiind exprimat prin morfemul special de număr (*-ră-*), imperativ (*cânt-a-ți!*, marcat și suprasegmental prin accent logic și intonație).

Persoana a III-a singular are la indicativ prezent desinența **-ă**, la verbele cu *-a* la infinitiv⁸² (*cânt-ø-ă*, *afl-ø-ă*), la unele verbe cu *-i* la infinitiv și cu sufixul gramatical de prezent **-ø** (*coboar-ø-ă*, *omoar-ø-ă*) și la câteva verbe cu *-i* la infinitiv și cu sufixul gramatical de prezent **-ø** (*ofer-ø-ă*, *sufer-ø-ă*, *acoper-ø-ă*); la toate celelalte verbe, desinența este **-e** (*merg-ø-e*, *spun-ø-e*, *poat-ø-e*, *vin-ø-e*); la conjunctiv prezent desinențele sunt aceleași cu cele de la indicativ, numai că invers: unde la indicativ este desinența **-ă**, la conjunctiv este **-e** și invers: *cânt-ø-ă/să cânt-ø-e*, *afl-ø-ă/să afl-ø-e*, *merg-ø-e/să mearg-ø-*

⁸¹ Precizări în plus în legătură cu repartizarea desinențelor la imperativ vom face la *modul imperativ*.

⁸² În acest sens, la verbe precum *a apropia*, *a înjunghia*, *a peria*, *a tăia*, *a (se) oua*, *a ploua* se consideră că desinența **-a** se realizează prin alomorfele **-wă** (*se ou-ø-wă*, *plou--ø-wă*) sau ca **-je** (*apropi-ø-je*, *înjunghi-ø-je*, *peri-ø-je*, *tai-ø-je*) (vezi I. Coteanu, *LRC*, I, p.224).

ă etc. Fac excepție verbe de tipul *a ști*, *a bea*, ale căror forme de prezent, indicativ și conjunctiv, sunt: *ști-ø-e/să ști-ø-e*, *bea-ø-ø /să bea-ø-ø*⁸³; la imperfect, desinența de persoana a III-a singular este *-ø*: *el cânt-a-ø*; la perfect simplu și la mai mult ca perfect, desinența este tot *-ø*: *el cânt-ă-ø*, *el cânta-se-ø*.

La persoana a III-a plural, indicativ prezent, desinența este *-ă*, acolo unde și la singular este tot *-ă* (*el/ei cânt-ø-ă*); *-ø*, acolo unde la singular este desinența *-e* (*el par-ø-e/ei par-ø-ø*); unele verbe care au la singular desinența *-e*, dacă radicalul se termină în *i* vocalic sau semivocalic, păstrează și la plural aceeași desinență (*el/ei peri-ø-e*, *el/ei sper-i-ø-e*); *-u*, acolo unde la singular au desinența *-e* (*scri-ø-e*, *ar-ø-e* – *scri-ø-u*, *a-ø-u*) sau *-ø* (*ia-ø-ø*, *bea-ø-ø* – *ia-ø-u*, *bea-ø-u*), popular și *vreau* – la plural – în loc de *vor*. La imperfect, desinența de persoana a III-a plural este *-u* realizat ca *[-w]* (*cânt-a-u*, *put-ea-u*, *spun-ea-u*, *cobor-a-u*, *iub-ea-u*), la perfect simplu și mai mult ca perfect, desinența este *-ø*, omonimia cu singularul rezolvându-se cu ajutorul morfemului special de număr *-ră-*: *cânt-a-ră-ø*, *cânta-se-ră-ø*.

c) O discuție aparte necesită ceea ce noi am numit *morfem special de număr*, *-ră-*, încadrat în lucrările de specialitate fie la *sufixe gramaticale*⁸⁴, fie la *sufixe flexionare*⁸⁵, fie la *desinențe*⁸⁶. Dacă îl considerăm pe *-ră-* sufix, atunci trebuie să acceptăm că sufixul gramatical poate fi morfem al categoriei gramaticale a numărului în flexiunea verbală⁸⁷, iar dacă îl considerăm desinență, atunci acceptăm că între desinențele verbale există una care caracterizează numai formele de plural ale celor două timpuri, opoziția realizându-se în doi termeni: *-ră-* (plural)/ *-ø-* (singular).

Până la o încadrare convenabilă a acestui segment între morfemele gramaticale, vom continua să-l numim *morfem special de număr*.

În textele vechi acest morfem se regăsește numai la persoana a III-a plural, de aici extinzându-se la celelalte două persoane, pentru marcarea opoziției singular/plural, întâi la perfectul simplu, apoi la mai mult ca

⁸³ În vorbirea populară și familiară verbele *a bea* și *a da* realizează și conjunctivul în forma *să beie*, *să deie*; la fel și *a sta* și *a lua*, care au la conjunctiv *să stea* – literar/ *să steie* – popular și familiar, *să ia*, respectiv *să ieie*.

⁸⁴ D. Irimia (GLR, p.219) îl încadrează între sufixele gramaticale: “[...] în structura perfectului simplu și a mai mult ca perfectului intervine un morfem distinct la plural – sufixul *-ră-*”, dar, în alt loc, îl numește doar „morfem specific”: „La perfectul simplu [...] și la mai mult ca perfectul, la toate trei persoanele pluralului intervine și un morfem specific (s.n., N.I.): *-ră-*” (*ibidem*, p.236), ceea ce ar putea trăda un anume grad de indecizie în privința statutului acestui morfem.

⁸⁵ “...în limba română modernă se manifestă tendința unui *sufix flexionar* (s.n., N.I.), anume *-ră-*, de a deveni marcă pentru pluralul persoanei la perfectul simplu și mai mult ca perfectul de la cuvintele ce exprimă «acțiunea»” (C. Dimitriu, TG, I, p.31).

⁸⁶ I. Iordan, V. Guțu Romalo, Al. Niculescu (SMLRC, p.257) precizează: “Comparând desinențele de pers.I și a II-a plural de la imperfect cu cele de la perfectul simplu și de la mai mult ca perfect, constatăm că putem distinge în structura ultimelor două timpuri, în ceea ce am considerat desinență (s.n., N.I.), două elemente: un element *-m*, (*-ți*), comun și imperfectului, și un al doilea element, *-ră-*, care apare numai la perfectul simplu și la mai mult ca perfect, și care apare și în forma de persoana a III-a plural a acestor timpuri”.

⁸⁷ De altfel, sunt situații în care se vorbește și despre rolul desinenței în exprimarea categoriei gramaticale a timpului: “...la verbele în *-a*, formele de imperfect și de perfect simplu, din cauza omonimiei celor două sufixe, nu se deosebesc decât datorită prezenței desinențelor specifice. De aceea putem spune că, în aceste forme temporale, desinențele au un rol mai complex, contribuind și la exprimarea categoriei gramaticale a timpului” (I. Iordan, V. Guțu Romalo, Al. Niculescu SMLRC, p.258). Vezi și nota 80, pentru modul în care desinențele ajută la rezolvarea omonimiei temelor flexionare ale verbului: *cânt-a-ți*, *cânt-a-m*, *cânt-a-i*.

perfect, pentru evitarea omonimiei care se realizează între persoana I singular și persoana I plural⁸⁸.

În varianta muntenească se manifestă tendința de a se extinde morfemul special de număr și la pluralul perfectului compus (poate și din nevoia firească, resimțită de vorbitori, de a rezolva în acest fel omonimia dintre singularul și pluralul persoanei I – *eu am plătit/ noi am plătit*), -ră- adăugându-se la forma de participiu a verbului de conjugat, după -ă, vocală de legătură: *eu am plătit* față de *noi am plătită*, *eu am văzut* față de *noi am văzută*.

d) **Verbele auxiliare** sunt mărci ale categoriilor gramaticale de diateză, mod, timp, persoană și număr (vezi supra, §174, A) b) a), **Verbele auxiliare morfologice**).

e) **Pronumele reflexiv** în cazul acuzativ sau dativ se constituie în marcă a diatezei. Concomitent este însă și marcă pentru persoană și număr ca urmare a faptului că flexiunea acestui pronume se realizează prin forme diferite pentru persoană și număr, mai puțin la persoana a III-a, unde opoziția de număr se neutralizează.

f) În plan suprasegmental, **accentul cuvântului (fonetic)** poate fi marcă principală pentru timp la unele verbe de conjugarea I, atunci când rezolvarea omonimiei dintre formele de prezent indicativ și perfect simplu se face numai prin accent: *adună, aruncă, cântă*, (accentul este pe radical la prezent indicativ)/*adună, aruncă, cântă* (accentul este pe flectiv la perfect simplu).

Accentul logic este de regulă facultativ, el depinde de intenția vorbitorului (*El cântă în loc să deseneze* sau *El cântă în loc să deseneze*). Este însă obligatoriu atunci când verbul se află la imperativ, situație în care accentul se asociază cu **intonația specifică**. Dacă verbul are formă specifică la imperativ (*vino!, fă!, du!, zi!*), accentul logic este marcă redundantă. Atunci când forma imperativului este omonimă cu o formă a indicativului – (*el*) *vorbește/ vorbește (tu)!*; (*tu*) *auzi/ auzi (tu)!* (acestea fiind neaccentuate sau accentuate facultativ), accentului îi revine rolul de a fixa identitatea imperativului față de formele omonime, fiind marca principală a acestui mod.

g) **Contextul**⁸⁹ se constituie în marcă pentru toate categoriile gramaticale ale verbului: diateză, mod, timp, persoană, număr. Rolul lui în stabilirea valorilor unei forme verbale poate fi secundar sau principal.

Subiectul are valoarea unui morfem gramatical principal atunci când este singurul care rezolvă omonimia dintre două sau mai multe forme verbale: *merge* poate însemna, în funcție de subiectul cu care intră în relație, “persoana I, singular” sau “persoana a III-a plural”; *ar vorbi* “persoana a III-a singular” sau “persoana a III-a plural”.

Complementul de agent ne ajută să rezolvăm omonimii de tipul: *este citit: X este (un om) citit*, în care *este* e verb copulativ, însoțit de numele predicativ *citit*, față de *X este citit de toți*, în care *este* e verb auxiliar, folosind la formarea diatezei pasive a verbului *a citi*.

⁸⁸ Toate formele de plural ale perfectului simplu au în structură morfemul special de număr, în timp ce la mai mult ca perfect nu s-a generalizat în vorbirea populară și familiară (*spusesse-ø-m* pentru *spuseserăm*, *venise-ø-m* pentru *veniserăm*, *cântase-ø-ți* pentru *cântaserăți*). Rezolvarea omonimiilor între singularul și pluralul persoanei I se face cu ajutorul contextului.

⁸⁹ Contextul poate fi definit ca “orice element de natură lexico-gramaticală exterior structurii morfologice a verbului, prin care se pot identifica formal aspecte opozabile ale categoriilor gramaticale existente la verb” (C. Dimitriu, *TG*, I; p.480–481).

Uneori, rezolvarea omonimiilor se poate face *cu ajutorul altui verb din context*. În următoarele enunțuri: **Merg și cânt** și **Merg și cântă**, persoana și numărul formei *merg* (persoana I singular, respectiv persoana a III-a plural) rezultă exclusiv din relația cu celălalt verb din context. Discuția se poartă la fel și în cazul altor omonimii, care nu neutralizează aceleași opoziții: **Ar vorbi, dar n-are ce face** # **Ar vorbi, dar n-au ce face**.

Structuri verbale sintetice și analitice

§177. În flexiunea verbului românesc opozițiile interne ale categoriilor gramaticale se realizează prin două tipuri de structuri: *sintetice* și *analitice*.

În cazul **structurilor sintetice (continue)**, flectivul (alcătuit din sufixele gramaticale și desinențele de persoană și număr) este conjunct la radicalul verbului (*vorb-esc-ø*, *vorb-înd*, *păr-ea-m* etc.); flectivul este în acest caz nedisociabil de radical și nerepoziționabil față de acesta.

Structurile analitice (discontinue) presupun folosirea unor morfeme semidependente, care se combină cu structurile sintetice. Flectivul este discontinuu în cadrul aceleiași categorii gramaticale. Morfemul semidependent este, de regulă, în poziție proclitică, acesta fiind uneori disociabil și repoziționabil față de radical: **am spu-s**, **am mai spu-s**, **spu-s-am**, **am văz-u-t**, **am tot văz-u-t**, **văz-u-tu-l-am**, **să fi văz-u-t**.

Categoriile gramaticale ale verbului

§178. Flexiunea verbului este foarte complexă. Ea se realizează prin categorii gramaticale specifice acestei părți de vorbire (*diateza*, *modul*, *timpul*⁹⁰) și prin categorii gramaticale comune și altor părți de vorbire, prezente la verb datorită acordului: *persoana*, *întâlnită* și la pronumele personale, *numărul*⁹¹, *întâlnit* și în flexiunea substantivului, a adjectivului, a articolului, a pronumelui și, parțial, și a numeralului.

Categoria gramaticală a diatezei

§179. Până la apariția ediției I a *Gramaticii* Academiei (1954) – prin care s-a adoptat termenul *diateză*⁹² (<fr. *diathèse* < gr. *diathesis*), care etimologic înseamnă “așezare”, “situație”, “orientare”, “dispoziție” a verbului –, această categorie gramaticală a fost numită diferit de autorii de gramatici: *conjugare* (A. Philippide), *gen* sau *formă* (H. Tikin⁹³ și Iorgu Iordan), *formă de conjugare* (Al. Rosetti, J. Byck).

⁹⁰ În unele articole și lucrări de gramatică (C. Poghir, *Cu privire la aspectul verbal în limba română*, în LR, II, 1953, nr.6, p.17–24, Al. Graur, *Urme de aspect în românește*, în LR, XVIII, 1969, nr.4, p.325–326, D. Irimia, *GLR*, p.211–213 ș.a.) se vorbește și despre *categoria aspectului* la verbul românesc, dar, din perspectiva condițiilor pe care trebuie să le îndeplinească o categorie gramaticală, faptul este discutabil, dacă nu chiar contestabil.

⁹¹ La participiul acordat din structura diatezei pasive cu *a fi* se realizează și opoziția de gen: *Băiatul este îndrumat-ø de părinți*, *Fetița este îndrumat-ă de părinți*.

⁹² Denumirea s-a impus definitiv prin ediția a II-a a *Gramaticii* Academiei (1963).

⁹³ În *Gramatica română pentru învățământul secundar. Teorie și practică. Partea I. Etimologia*, ediția a II-a, prelucrată, București, 1895, p.122, autorul precizează că sunt două genuri sau forme, *genul activ* (arată că subiectul face lucrarea) și *genul pasiv* (arată că subiectul suferă lucrarea), iar termenul *gen* „are cu totul altă însemnare decât la substantiv”. De la Tikin,

Diateza este o categorie gramaticală extrem de controversată, iar controversele privesc, pe de o parte, definirea acestei categorii gramaticale, și, pe de altă parte, și în legătură cu aceasta, numărul diatezelor și criteriile de identificare a diatezelor.

Definițiile date diatezei au în vedere în primul rând planul conținutului, interesând fie raportul sintactic “dintre subiect și complementul direct” (*Gramatica limbii române*, I, 1954, p.243), fie “în ce raport se află acțiunea pe care o exprimă cu autorul acestei acțiuni” (*GA*, I, p.108), fie raportul dintre acțiune și subiectul gramatical (S. Stati, *Problema diatezelor*, în *LR*, 1958, nr.2, p.43, M. Avram *Gramatica*, p.157). Conținutul și forma diatezei au fost avute în vedere de D. Irimia (*GLR*, p.197), pentru care diateza este “expresia lingvistică a raportului dintre relația semantică **autor – acțiune – obiect** și realația sintactică **subiect – verb (predicat) – complement**” și de C. Dimitriu, care susține că “diatiza este categoria gramaticală specifică verbului, caracterizată prin raportul gramatical dintre verbul-predicat (element întotdeauna existent), numele-subiect (de obicei existent, exprimat sau neexprimat, iar uneori inexistent) și numele-obiect (existent sau inexistent), pentru care raport există un sistem de mărci, concrete (formele neaccentuate de acuzativ sau dativ ale pronumelui reflexiv, verbul auxiliar **a fi**, complementul de agent, complementul indirect, circumstanțialul sociativ, atributul circumstanțial completiv) și abstracte (zero).” (*TG*, I, p.505).

Deși s-a definit frecvent numai din perspectiva conținutului, distincția dintre diferite diateze s-a făcut adesea numai în funcție de formă, neglijându-se planul conținutului. Așa se face că, simplificând o realitate foarte complexă și exagerând factorul expresie (formă), s-a ajuns să se considere a fi la diateza activă orice verb care nu este însoțit de pronume reflexiv în dativ sau acuzativ, la diateza pasivă – orice structură compusă din verbul auxiliar *a fi* și participiul acordat al verbului de conjugat, iar la diateza reflexivă – orice verb însoțit de pronume reflexiv.

Se pierde, așadar, din vedere faptul că diateza este o categorie gramaticală și, ca orice categorie gramaticală, ea presupune o existență biplană, un conținut asociat cu o formă, adică un raport gramatical pentru care există o marcă⁹⁴.

Numărul diatezelor din limba română trebuie pus în legătură cu modul în care s-a definit această categorie gramaticală și cu criteriile cu care se operează

terminologia a trecut la Iorgu Iordan (*Gramatica limbii române*, București, 1937, p.106), care a introdus cuvântul *formă* în sintagma „formă a stării verbului”; a considerat însă mai potrivit termenul *gen*, chiar dacă „ne amintește de genul substantivelor, dar întrucât intră în joc două părți ale vorbirii atât de diferite, cum sunt verbul și substantivul, confuzia nu se produce”. După mai mulți ani (*LRC* 1954, p.421), Iorgu Iordan va relua discuția în privința terminologiei folosite pentru a desemna această categorie gramaticală a verbului: formă „trebuie să-l evităm, din cauză că este nu numai echivoc, ci și necorespunzător conținutului pe care urmează să-l exprime, și să-l înlocuim prin *diateză*”. Totuși, în aceeași lucrare, Iordan pune termenul *diateză* în concurență cu termenul *conjugare*, fiind de părere că putem „să folosim denumirea de «diateză», [dar] putem să le spunem și «conjugare», înțelegând prin aceasta totalitatea schimbărilor produse în forma verbului, sau, mai bine, cu o expresie mai cuprinzătoare, «forme de conjugare», căreia să-i adăugăm determinativele *activă, pasivă și reflexivă*” (*ibidem*, p.464).

⁹⁴ Pentru a putea vorbi despre o categorie gramaticală trebuie să se coreleze „una sau mai multe distincții din planul semnificației cu una sau mai multe distincții din planul expresiei” (*Dicționar general de științe. Științe ale limbii*, București, 1997, p.90), iar „aceiași raport dintre o corelație din planul semnificației și una din planul expresiei este repetabil pentru o clasă numeroasă și omogenă de cuvinte” (*ibidem*, p.91).

pentru identificarea diatezelor. Astfel, s-a vorbit despre două diateze: activă și pasivă (M. Avram, *Gramatica*, p.157 ș.u.); trei diateze: activă, pasivă, reflexivă (Al. Graur, *Les verbes „réfléchis” en roumain*, în BL, VI, 1938, p.42-89; *Gramatica limbii române*, I, 1954; GA, I) sau activă, pasivă, medie (S. Stati, *Problema diatezelor*, în LR, VII, 1958, nr.2, p.39-45); patru diateze: activă, pasivă, reflexivă, reciprocă (D. Irimia, *Structura gramaticală a limbii române*, Iași, 1976); cinci diateze: activă, pasivă, reflexivă, reciprocă, impersonală (C. Dimitriu, *GEM*, p.248 ș.u., Idem, *TG*, I, p.506 ș.u.); șase diateze: activă, pasivă, reflexivă, reciprocă, impersonală, dinamică (D. Irimia, *GLR*, p.199 ș.u.). Se observă că numărul diatezelor este diferit chiar la același autor sau apar nuanțări sensibile în interpretarea diatezelor de la o ediție la alta a aceleiași lucrări. Astfel, în *GLR* (1997), D. Irimia mărește numărul diatezelor la șase, față de 1976 (*Structura gramaticală a limbii române*), când acceptase patru diateze pentru verbul românesc.

Despre o nuanțare a punctului de vedere susținut în ediții diferite ale aceleiași lucrări putem vorbi în cazul celor două ediții ale *Gamaticii limbii române*, Editura Academiei, București, 1954 și 1963. În prima ediție, urmând părerea lui Al. Graur, s-a considerat că orice verb însoțit de forma atonă a pronumelui reflexiv în dativ sau în acuzativ este la diateza reflexivă, însă, cum sensurile exprimate de aceste verbe erau diferite din perspectiva raportului nume-subiect – nume-obiect, s-au identificat mai multe valori în interiorul acestei diateze⁹⁵: *reflexiv obiectiv* sau *reflexiv propriu-zis*, *reflexiv reciproc*, *reflexiv pasiv*, *reflexiv dinamic*, *reflexiv eventiv*, *reflexiv impersonal*. În ediția a II-a, din 1963⁹⁶, numărul verbelor ce trebuie încadrate la diateza reflexivă este incomparabil mai mic. În această ediție se vorbește doar despre două valori ale diatezei reflexive: *reflexivul dinamic* și *reflexivul impersonal*.

Problematica extrem de complexă legată de această categorie gramaticală este probată și de faptul că I. Iordan, V. Guțu Romalo, Al. Niculescu (*SMLRC*), deși nu elimină diateza dintre categoriile gramaticale realizate în flexiunea verbului românesc, pun la îndoială statutul de categorie

⁹⁵ Șase valori are diateza reflexivă cu pronumele reflexiv în acuzativ și trei valori se exprimă prin verbul însoțit de pronume reflexiv în dativ. Cu acuzativul se exprimă: a) *reflexivul obiectiv* sau *reflexivul propriu-zis* care arată că subiectul face acțiunea și tot el o suportă în calitate de obiect (*Copilul se spală*); b) *reflexivul reciproc* care arată că acțiunea este săvârșită simultan de mai mulți autori, fiecare autor fiind însă și pasiv pentru că suferă acțiunea celuilalt (celorlalți): *Ei se salută (unul pe altul)*; c) *reflexivul pasiv* – verbul este la diateza reflexivă, dar are sens pasiv: *O carte bună se citește repede*; d) *reflexivul dinamic* – atunci când subiectul participă intens la desfășurarea acțiunii sau manifestă interes deosebit față de aceasta: *Ei se roagă să nu fie dați afară*; e) *reflexivul eventiv* – arată că în starea subiectului s-a produs o schimbare: *Ion s-a întristat*; f) *reflexivul impersonal* – grupează verbe care exprimă acțiuni ce nu pot fi atribuite unui subiect gramatical ori logic: *se înserează*, *se înnoptează*. Cu pronumele reflexiv în dativ: *reflexivul obiectiv* (*a-și aminti*); *reflexivul reciproc* (*a-și da bună ziua*); *reflexivul dinamic* (*a-și râde de cineva*).

⁹⁶ Interpretarea diatezei reflexive se schimbă, astfel că sunt considerate la diateza reflexivă numai acele verbe care sunt însoțite de pronume reflexiv în acuzativ sau în dativ și a cărui substituție cu un alt pronume sau cu un substantiv în același caz nu este posibilă. În acest caz sunt excluse din diateza reflexivă chiar verbele care îndeplinesc condițiile din definiția dată acestei diateze: subiectul face acțiunea și tot el o suportă în calitate de obiect (*a se spăla*, *a se îmbrăca* etc.). Se consideră acum valori ale diatezei reflexive doar *reflexivul dinamic* (*a se gândi*, *a-și închipui*) și *reflexivul impersonal* (*a se părea*, *a se înnopta*), în timp ce toate celelalte verbe însoțite de forma atonă a pronumelui reflexiv sunt considerate verbe pronominales la diateza activă. Se vorbește astfel despre verbe pronominales obiective (*a se spăla*, *a se îmbrăca*), verbe pronominales reciproce (*a se saluta*, *a se îmbrățișa*, *a-și da bună ziua*), verbe pronominales posesive (*a-și lua pălăria*, *a-și face temele*).

morfologică al diatezei pe motiv că pentru exprimarea diatezei se recurge la cuvinte⁹⁷ și nu la sufixe sau desinențe, ceea ce înseamnă din capul locului o “depășire a limitelor nivelului morfologic” (p.192).

Pentru o rezolvare convenabilă a problematicii categoriei gramaticale a diatezei la verbul românesc, vom stabili în primul rând că raportul dintre subiect și acțiunea exprimată de verbul predicat trebuie considerată în permanență din perspectiva vorbitorului⁹⁸, acesta fiind de fapt cel care stabilește măsura implicării subiectului în realizarea acțiunii. În al doilea rând, e necesară reducerea numărului de termeni⁹⁹ de la trei (în plan gramatical relația se stabilește între subiect – verb-predicat – complement, cărora le corespund, în realitatea obiectivă, autor, acțiune, obiect) la doi (subiectul gramatical – exprimat sau neexprimat – și verbul predicat sau nu¹⁰⁰). Așa stând lucrurile, se pot identifica trei raporturi, corespunzând diatezelor *activă*, *pasivă* și *reflexivă*.

Diateza activă este forma de bază pentru categoria gramaticală a diatezei, așa cum gradul pozitiv reprezintă forma de bază pentru categoria gramaticală a comparației la adjectiv și la adverb, fiind recunoscută de toți cei care abordează problematica acestei categorii gramaticale a verbului românesc. *Diateza activă* arată că subiectul gramatical este agent al acțiunii¹⁰¹. Din perspectiva vorbitorului, subiectul face acțiunea fără a se implica și afectiv în săvârșirea acesteia, deci în mod neutru: [**Eu spun că**] *El mă roagă să plec*.

Diateza pasivă arată că subiectul gramatical este pacient al acțiunii exprimate prin verb. În acest caz, vorbitorul îl plasează în centrul comunicării pe pacientul acțiunii¹⁰², care în plan gramatical este, desigur, subiect: [**Eu spun**

⁹⁷ Nu este însă singura categorie gramaticală care se exprimă prin cuvinte cu rol de morfem și nici singura care se exprimă exclusiv în acest mod. Avem în vedere faptul că și categoria gramaticală a comparației se exprimă tot analitic și exclusiv prin cuvinte cu rol de morfem (cazurile în care comparația se exprimă sintetic, prin afixe situate la limita dintre lexical și gramatical, sunt rarissime). În același fel se exprimă și unele moduri: conjunctivul cu conjuncția-morfem *să*, infinitivul cu prepoziția-morfem *a*, supinul cu *de* etc.; e adevărat însă că modul se poate exprima și sintetic cu ajutorul sufixului gramatical: *-înd, -înd* (gerunziu), *-t, -s* (participiu).

⁹⁸ „Un lucru extrem de important, asupra căruia nu s-a insistat în suficientă măsură, de aceea rămâne mereu în umbră, este că *implicarea subiectului în realizarea acțiunii este filtrată din perspectiva vorbitorului* (s.n.), iar aceasta se poate modifica în permanență. Ceea ce la un moment dat pare participativ, concretizat în structura cu trei termeni, subiect + verb-predicat + pronume reflexiv, se poate schimba, devenind nonparticipativ, neutru și invers.” (Gh. Moldoveanu, *Observații asupra diatezei*, în LR, 5–6/2003, p.504).

⁹⁹ Vezi *ibidem*, p.515.

¹⁰⁰ Precizarea este necesară pentru că verbul care intră în relație cu un subiect (exprimat sau neexprimat) nu este obligatoriu și predicat în propoziție, el putând fi la un mod nepredicativ: **Fiind întrebat** *ce a făcut, a tăcut chitic, Săturându-se el de mâncat, s-a ridicat și a plecat*,

¹⁰¹ Este lipsit de importanță dacă verbul este tranzitiv (explicit sau implicit) ori dacă verbul este intransitiv. Definitiv este faptul că subiectul este agent al acțiunii exprimate de verb.

¹⁰² Pot avea diateză pasivă numai verbele care la diateza activă sunt tranzitive sau dublu tranzitive, cu precizarea că verbele tranzitive își pierd tranzitivitatea prin trecerea la diateza pasivă, în timp ce verbele dublu tranzitive își păstrează tranzitivitatea și la diateza pasivă. În exemplul *Elevul duce cartea la bibliotecă*, acțiunea exprimată de verbul-predicat *duce* este săvârșită de numele-subiect *elevul* și se răsfrânge asupra numelui-obiect *cartea*.

Prin trecerea la diateza pasivă, agentul acțiunii este numele-complement de agent, iar pacientul este numele-subiect: *Cartea este dusă de elev la bibliotecă*. În cazul unui verb dublu tranzitiv, *Mama îl întreabă ceva pe copil*, la diateza pasivă numele-obiect al persoanei devine nume-subiect pasiv, iar agentul acțiunii este numele-complement de agent. Verbul rămâne tranzitiv deoarece numele-obiect al nonpersoanei continuă să ocupe o valență a verbului-predicat: *Copilul este întrebat ceva de mama*. Sunt în această situație verbele de informare,

că] *Eu sunt rugată (de el) să plec*. Agentul acțiunii (complementul de agent în plan sintactic) poate fi cunoscut și rămâne la latitudinea vorbitorului dacă îl mai exprimă sau nu, dar poate fi necunoscut – fie pentru că nu poate fi identificat, fie pentru că e prea general. În orice caz, diateza pasivă nu poate fi concepută în afara complementului de agent, exprimat sau neexprimat (subînțeles sau nedeterminat).

Sunt frecvente situațiile în care nu putem distinge între construcțiile pasive cu verbul *a fi* + *participiul acordat al verbului de bază* și construcțiile nominale alcătuite din verbul copulativ *a fi* + *participiul cu valoare adjectivală*¹⁰³.

verbele didactice: *a întreba* (și *pe cineva* – numele-obiect al persoanei – și *ceva* – numele-obiect al nonpersoanei), *a chestiona*, *a interoga*, *a asculta*, *a anunța*, *a ruga*, *a învăța*.

¹⁰³ Rezolvarea omonimiei i-a preocupat pe toți acei care au abordat această problemă. Contextele în care apar construcții de acest fel sunt de cele mai multe ori neconcludente, iar problemele apar din cauza dublei valori a participiului: „valoare de verb, prin radical, denumind acțiuni, procese, și valoare de adjectiv, prin prezentarea rezultatului acțiunii, devenită însușire, și mai ales, prin comportamentul din planul expresiei, acordul în gen, număr și caz cu numele la care se referă” (Gh. Moldoveanu, *art. cit.*, p.512).

Rol distinctiv între cele două tipuri de construcții are complementul de agent: *e purtat* poate dezvolta sensuri diferite: „e umblat” – în contextul *El e purtat prin lume* și „e dus cu vorba” – în contextul *El e purtat cu vorba de șef*.

Lucrurile se complică atunci când, în unul și același context, construcția poate dezvolta ambele valori: *El e foarte apreciat de toți*. În acest caz, *apreciat* este la gradul superlativ absolut, deci are încă o categorie gramaticală (pe lângă gen și număr) specifică adjectivului, iar valoarea verbală este susținută prin complementul de agent. Prezența complementului de agent ni se pare totuși decisivă în interpretarea acestui tip de construcții, deși opinia potrivit căreia, în astfel de situații, prioritate trebuie să aibă valoarea adjectivală și să analizăm drept construcție nominală cu funcție de predicat nominal nu este de neglijat. Această soluție se susține și prin faptul că unele adjective derivate cu sufixul *-bil*, de la verbe, sunt compatibile cu complementul de agent: *Problema este rezolvabilă de un avocat priceput*, caz în care construcția *este rezolvabilă* nu poate fi considerată decât predicat nominal (vezi *ibidem*, p.512).

În absența complementului de agent, pentru rezolvarea omonimiei celor două structuri se propune substituirea structurii în care intră *a fi* + *participiul acordat al verbului de bază* cu o construcție în care intră pronumele *se*. Dacă substituirea este posibilă și rezultatul nu duce la schimbarea sensului comunicării dorite de vorbitor, atunci putem vorbi despre diateza pasivă. Schimbarea sensului comunicării conduce la interpretarea ca predicat nominal a structurii respective. În enunțul *Ion este accidentat* este posibilă substituirea construcției *este accidentat* cu *se accidentează*, dar sensul nu mai este același, ceea ce înseamnă că soluția propusă pentru a distinge între cele două tipuri de structuri (vezi I. Iordan, V. Guțu Romalo, Al. Niculescu, *SMLRC*, p.197) nu este întotdeauna operantă.

Se propune, de asemenea, stabilirea sensului gramatical în funcție de caracterul durativ sau momentan al acțiunii exprimate de verbul la participiu, dependent de momentul vorbirii. Enunțul *Ușa este deschisă*, în funcție de intenția de comunicare a vorbitorului, semnifică fie că procesul se desfășoară simultan cu momentul vorbirii, iar *este deschisă* constituie o structură pasivă, fie că procesul s-a încheiat înaintea momentului vorbirii, exprimând starea și fiind, prin urmare, o construcție nominală cu funcție de predicat nominal. Dacă verbul la participiu este unul care exprimă o acțiune durativă, atunci sensul său pasiv este mult mai clar, deoarece “ideea de proces, de desfășurare este în acest caz mai pregnantă” (vezi *ibidem*), ca în exemplele: *el este iubit*, *noi suntem lăudați*, față de *casa este părăsită*, *calul este vândut*. În mod ciudat însă, la verbele momentane înlocuirea structurii cu *a fi* cu construcția alcătuită din pronume reflexiv în acuzativ + verb (*se părăsește*, *se vinde*) poate rezolva omonimia, în timp ce la verbele durative o astfel de substituire nu este posibilă (*el se iubește*, *noi ne lăudăm* înseamnă altceva decât *el este iubit*, *noi suntem lăudați*) decât schimbând în mod evident intenția de comunicare a vorbitorului. Din nou suntem în fața unei “probe” neconcludente, ceea ce înseamnă că în realitate, oricâte soluții s-ar propune, această omonimie rămâne de cele mai multe ori “o problemă insolubilă” (*ibidem*), atâta vreme cât nu cunoaștem intenția de comunicare a vorbitorului. Aceasta pune încă o dată în evidență importanța ce trebuie acordată

În afara structurii cu *a fi* + *participiul acordat al verbului de bază*, diateza pasivă se exprimă cu pronumele reflexiv *se*¹⁰⁴. Nu se poate pune însă semnul egalității între cele două modalități de realizare a diatezei reflexive. Dacă pasivul cu *a fi* este o modalitate de flexiune paralelă cu diateza activă, în sensul că are forme opuse pentru fiecare formă activă: *eu laud pe cineva/eu sunt lăudat de cineva*; *tu lauzi pe cineva/tu ești lăudat de cineva*; *el laudă pe cineva/el este lăudat de cineva* etc., pasivul cu *se* se realizează în mod obișnuit la persoana a III-a: *Calul de dar nu se caută la dinți*. În mod obișnuit, construcția pasivă cu *se* este utilizată cu agentul neexprimat, fapt care determină valoarea impersonală a agentului. Foarte rar se poate exprima sensul pasiv cu pronumele reflexiv la persoanele I și a II-a: *Ești bun, dar nu te cauți*; *Nu te mai vezi deloc în ultima vreme*; *Mă cunosc imediat dacă mint*; *Te cunoști de la o poștă că ești un mare mincinos*; *Vezi să nu te deochi*; *Mă numesc Vasile Ionel*; *M-am născut în România*; *Du-te la doctor să te cauți* etc. Se precizează că în construcțiile cu verbe folosite la persoanele I și a II-a se atenuează atât valoarea impersonală a agentului, cât și valoarea pasivă a construcțiilor (vezi Gh. Moldoveanu, *art. cit.*, p.513).

La diateza reflexivă, subiectul gramatical nu este simplu agent al acțiunii, ci se implică¹⁰⁵ afectiv în săvârșirea acesteia. Este perspectiva pe care ne-o oferă vorbitorul într-un enunț de tipul: [*Eu spun că*] *El se roagă de mine să plec*.

Raportul morfosintactic dintre subiectul gramatical și verb este marcat diferit în cazul fiecărei diateze: *ø* la diateza activă, în opoziție cu auxiliarul *a fi* + *participiul acordat al verbului de bază* și *complementul de agent* la diateza pasivă¹⁰⁶ și cu *pronumele reflexiv*, obligatoriu fără funcție sintactică¹⁰⁷, la diateza reflexivă.

vorbitorului în stabilirea valorii de diateză, perspectiva acestuia asupra relației subiect – verb fiind hotărâtoare.

¹⁰⁴ Despre diateza pasivă construită cu forma atonă a pronumelui reflexiv în acuzativ se vorbește în multe lucrări de specialitate. Aceste structuri nu sunt încadrate însă la diateza pasivă în toate lucrările de gramatică, iar aceasta pentru că se acordă prioritate formei. Prin urmare, într-un exemplu de tipul *O carte bună se citește cu plăcere (de către oricine)*, verbul *se citește* este analizat diferit. În ediția din 1954 a *Gramaticii* Academiei, un astfel de verb este considerat la diateza reflexivă, reflexivul pasiv, în timp ce în ediția din 1963, aceeași structură este încadrată la diateza pasivă propriu-zisă, cu precizarea “pasivul mai poate fi exprimat și prin verbe construite cu pronume reflexive în acuzativ” (p.208). La diateza reflexivă, sensul de reflexiv pasiv, încadrează un astfel de verb și Gh. Constantinescu-Dobridor (*MLR*, p.106).

La M. Avram (*Gramatica*, p.158), un verb ca acesta este încadrat la diateza pasivă, cu mențiunea că o astfel de structură este nespecifică, față de structura specifică alcătuită din verbul auxiliar *a fi* și participiul verbului de conjugat acordat cu subiectul. Autoarea numește verbele de acest fel *reflexiv-pasive* sau *pasiv-reflexive* (se observă că prin denumirea folosită se dorește sublinierea neconcordanței dintre conținutul pasiv și forma reflexivă) și face unele precizări în legătură cu deosebirile dintre cele două tipuri de structuri ale diatezei pasive, atât în plan gramatical și lexical (vezi *ibidem*, p. 158), cât și în plan stilistic (pasivul cu *a fi* este livresc, în timp ce pasivul cu *se* este popular). La diateza pasivă este încadrat un astfel de verb și de către D. Irimia (*GLR*, p.201–203) și, de asemenea, de C. Dimitriu (*TG*, I, p.519–521), autorul *Tratatului* considerându-l general în toate aspectele limbii române, dar fiind preferat în limba populară.

¹⁰⁵ Diateza reflexivă s-a dezvoltat din diateza medie latină, care presupunea dinamism, participare, implicare din partea agentului (vezi, în acest sens, Gh. Moldoveanu, *art. cit.*, p.503 ș.u.).

¹⁰⁶ Morfemul diatezei pasive este discontinuu, fiind alcătuit din verbul auxiliar *a fi* – cu forme omonime cu ale verbului predicativ, exprimând modul, timpul, persoana și numărul și precedând, mai rar urmând, obligatoriu verbul de bază la participiu acordat – și *complementul de agent*.

Sunt la diateza reflexivă acele verbe însoțite de pronume reflexiv, care, „continuând să trimită la aceeași persoană cu agentul acțiunii, nu trimite și la un pacient al acțiunii. În *El se gândește*, *El se joacă*, *El își râde de toate*, agentul nu este și pacient al acțiunii, căci *el nu se gândește pe sine*, *el nu se joacă pe sine*, *el nu își râde sieși de toate*, pronumele reflexiv devenind o marcă morfologică (morfem) a(l) diatezei reflexive. Lipsa lui de valoare lexicală este marcată tocmai de imposibilitatea raportării la o formă accentuată, ceea ce înseamnă, de fapt, și neraportarea la un antecedent.”¹⁰⁸

Cu această abordare a diatezei verbului românesc am încercat o simplificare, pentru finalitatea didactică a demersului nostru, a unei realități prin ea însăși complexă, dar și complicată, mai mult sau mai puțin artificial, de interpretările multiple, uneori complementare, de cele mai multe ori divergente, pe care le-au propus specialiștii.

Categoria gramaticală a modului

§180. Cea mai simplă și cea mai cunoscută definiție dată modului este cea propusă de *GA* (I; p.215) “forma pe care o ia verbul pentru a arăta felul cum vorbitorul consideră acțiunea”. Modul este o categorie gramaticală cu existență biplană, în planul conținutului exprimând aprecierea, evident subiectivă, a vorbitorului cu privire la îndeplinirea acțiunii, iar în planul expresiei dispunând de un sistem de mărci prin care se exprimă opozițiile în interiorul acestei categorii gramaticale (sufixe gramaticale modale, verbe auxiliare, câteva prepoziții-morfem, conjuncția-morfem *să*, morfeme suprasegmentale).

La nivelul conținutului, al felului în care se prezintă acțiunea ca proces din perspectiva subiectului-vorbitor, aceasta poate fi considerată *reală*, *posibilă*, *condiționată-dorită*, *ireală*, *nesigură*, *poruncită-permisă*¹⁰⁹. Acestea

Diateza pasivă cunoaște, după cum s-a văzut mai sus, și realizarea cu pronume reflexiv, pe lângă structura cu verbul auxiliar *a fi* + participiul acordat al verbului de bază. Și în acest caz morfemul diatezei pasive este discontinuu, fiind alcătuit din forma atonă a pronumelui reflexiv în acuzativ – morfem secundar, pentru că se întâlnește și la diateza reflexivă – și complementul de agent, exprimat sau neexprimat – morfem principal, întrucât este cel care rezolvă de fapt omonimia realizată la nivelul primului morfem: *Aici se citește bine* (diateza reflexivă)/ *Cartea se citește ușor de către oricine* (diateza pasivă).

¹⁰⁷ Dacă forma atonă a pronumelui reflexiv, în dativ sau în acuzativ, reia sau anticipă un pronume sau un substantiv, atunci îndeplinește funcție sintactică și nu este morfem al diatezei reflexive: **complement direct**: *Pe alții îi vede, dar pe sine nu se vede*; **complement indirect**: *Își e sieși cel mai mare dușman*; **atribut pronominal**: *Și-a luat pălăria și a ieșit*.

¹⁰⁸ Gh. Moldoveanu, *art. cit.*, p.515.

¹⁰⁹ În unele lucrări de specialitate se apreciază că opoziția în interiorul acestei categorii gramaticale se stabilește pe baza distincției **realitate** – **posibilitate**, iar aceasta ar însemna doi termeni distincți și nu cinci, pentru că acțiunea posibilă poate fi concepută în mai multe moduri, în funcție de nuanța suplimentară cu care se asociază: *indicativ*, *conjunctiv*, *condițional-optativ*, *imperativ*, *prezumtiv*, care sunt de fapt și modurile personale ale verbului românesc. Primul termen al seriei, *indicativul*, exprimă acțiunea reală, ceilalți termeni exprimă: *posibilitatea propriu-zisă* – *conjunctiv*; *posibilitatea condiționată* sau *dorită* – *condițional-optativ*; *posibilitatea concepută ca ordin*, *îndemn* etc. – *imperativ*; *posibilitatea probabilă* – *prezumtiv* (vezi I. Coteanu (coordonator), *LRC*, I, p.208, Gh. Constantinescu-Dobridor, *MLR*, p.191–192).

Distincția stabilită de *GA* (I, p.216) între **real** – **realizabil** – **ireal** vizează explicit numai modurile personale. Modurile nepersonale, în bloc, sunt caracterizate numai din perspectivă morfologică (nu exprimă persoana și numărul) și sintactică (nu formează predicatul, dar au funcția unor părți secundare de propoziție). Atitudinea față de acțiunea verbului e manifestă

fiind conținuturile modale, ar însemna să vorbim de tot atâtea forme modale. În realitate însă, discutăm despre nouă¹¹⁰ forme modale (indicativ, conjunctiv, condițional-optativ, prezumtiv, imperativ, infinitiv, gerunziu, participiu, supin).

Cauzele neconcordanței dintre numărul conținuturilor modale și numărul formelor modale trebuie căutate în *sinonimia modală* și în *omonimia modală*. Ca urmare a *sinonimiei modale*, “**un singur conținut modal poate fi transmis principal prin două forme modale care se pot înlocui una cu alta în cadrul aceluiași context**” (C. Dimitriu TG, I, p.546 ș.u.). Este cazul acțiunii reale, sigure, dar și al acțiunii posibile. Cea dintâi se exprimă prin indicativ, dar și prin gerunziu, considerat de C. Dimitriu “*al doilea mod al realității*”¹¹¹, iar acțiunea posibilă, realizabilă se exprimă prin conjunctiv, dar și prin “*al doilea mod al posibilității*” (TG, I, p.547), infinitivul prezent¹¹².

numai la modurile predicative, care actualizează acțiunea și prin aceasta și atitudinea. La modurile nepersonale, acțiunea este doar virtuală, fiind numele acțiunii – *infinitivul* “denumește acțiunea exprimată de verb, adică este numele unei acțiuni” (*ibidem*, p.224); *supinul* “denumește acțiunea verbală, comportându-se ca un infinitiv lung, deci ca un substantiv verbal, dar și ca un verb” (*ibidem*, p.233) –, rezultatul acțiunii – *participiul* “sub formă de adjectiv, denumește acțiunea suferită de un obiect” (*ibidem*, p.228) –, circumstanța altei acțiuni – *gerunziul* “exprimă acțiunea în desfășurare, fără referire precisă la momentul vorbirii” (*ibidem*, p.231) etc. Actualizarea se realizează în predicat /predicație; vezi infinitivul cu valoare predicativă: *a se avea în vedere* trimite numai la acțiune, nu și la un subiect, căci infinitivul e un mod nepersonal.

Este evident că nicăieri nu se mai face vreo precizare în legătură cu ceea ce ar trebui să caracterizeze aceste forme din perspectiva atitudinii subiectului-vorbitor față de acțiunea exprimată de verb.

¹¹⁰ În legătură cu numărul modurilor se impun câteva comentarii. Distincțiile făcute mai sus în funcție de conținutul modal vizează, explicit sau implicit, numai modurile personale. Pentru că “nu exprimă conținutul semantic specific acestei categorii”, fiind “neutre din punctul de vedere al atitudinii subiectului-vorbitor față de acțiunea (starea etc.) exprimată verbal”, D. Irimia (GLR, p.214, p.260 ș.u.) nu mai numește “moduri” formele de infinitiv, gerunziu, participiu, supin, considerând că termenul în acest caz nu mai are bază lingvistică reală, ci le discută sub denumirea generală “forme absolute ale verbului”. Acestea păstrează caracteristici verbale, dar prezintă și caracteristici substantivale, adjectivale, adverbiale. Așa se face că numărul modurilor este redus la cinci de autorul citat.

O reducere a numărului de moduri găsim la M. Caragiu Marioțeanu (*Moduri nepersonale*, în SCL, XIII (1962), nr.1, p.29 ș.u), care exclude supinul dintre modurile verbului românesc, considerând formele de supin simple substantive.

¹¹¹ Dacă însă gerunziul intră în relație de dependență cu un alt mod decât indicativul (de exemplu: *Să merg cântând...*; *Să fi mers cântând...*etc.), atunci este firesc ca gerunziul să se solidarizeze cu sensul acestei forme modale (în exemplele noastre, acțiunea exprimată de verbul regent este posibilă (*să merg*) și ireală (*să fi mers*), ceea ce înseamnă că și acțiunea exprimată de gerunziu este de asemenea posibilă sau ireală).

În privința infinitivului lucrurile par a sta oarecum altfel pentru că infinitivul este de obicei sinonim cu conjunctivul, fapt probat de comportamentul contextual identic al celor două forme modale: *Încep a cânta* = *Încep să cânt* (facem abstracție aici de concurența dintre cele două forme modale în diacronie și în plan sincron, în raport cu varianta limbii – vezi Finuța Asan, Laura Vasiliu, *Unele aspecte ale sintaxei infinitivului în limba română*, în SG I, 1956, p.97–113, Al. Graur, *Tendențele actuale ale limbii române*, București, 1968, p.322–324). În realitate, fiind tot un mod dependent, și infinitivul preia sensul modal al verbului regent: *Încep a cânta* (acțiune reală) este diferit de *Să fi putut cânta* (acțiune ireală).

¹¹² Atitudinea diferită a autorului *Tratatului* față de gerunziu și infinitiv este explicabilă și prin încadrarea acestora între modurile personale și predicative. Despre argumentele, e adevărat nu lipsite de teame, pe care autorul le aduce pentru a le încadra în rândul modurilor predicative vom vorbi mai departe, când vom aborda criteriile după care modurile sunt împărțite în personale/ predicative și nepersonale/ nepredicative.

În ceea ce ne privește, considerăm că, asemenea participiului și supinului, despre care va fi vorba în continuare, nici infinitivul și gerunziul nu prezintă conținut modal propriu. Aceste moduri sunt dependente în plan sintactic (excepție face infinitivul cu valoare de imperativ), ca urmare a dependenței din planul conținutului (în privința modului, pentru că, altfel, totate cele patru forme modale – când au valoare verbală – exprimă noțiunea verbală). Prin urmare, conținutul lor modal “se solidarizează” cu conținutul modal al verbului cu care intră în relație de dependență pe poziție de determinant.

Omonimia modală presupune o formă modală asociată cu două conținuturi modale. Conjunctivul (cu conjuncția-morfem *să*) și condițional-optativul pot transmite atât o acțiune posibilă, realizabilă, uneori condiționată sau dorită (*vrea să meargă/ ar merge la plimbare*), cât și o acțiune ireală (*să fi mers la plimbare/ ar fi mers la plimbare*).

Singurele forme modale despre care se spune (*ibidem*) că nu prezintă un conținut modal propriu sunt participiul și supinul, acestea împrumutând conținutul modal al structurii în care intră¹¹³. Faptul că cele două moduri nu au conținut modal propriu reprezintă încă o cauză a neconcordanței dintre numărul conținuturilor modale și numărul formelor modale.

¹¹³ Autorul *Tratatului* consideră că “participiul-verb din structurile (morfologice) ce reprezintă modurile și timpurile compuse se deosebește de toate celelalte moduri considerate ca «unități» (indicativul, conjunctivul, condițional-optativul, prezuntivul, imperativul, infinitivul, gerunziul) prin lipsa de «independență» gramaticală, în sensul că apare numai împreună cu o anexă existentă, adică este, obligatoriu, doar un element component al unei forme flexionare verbale analitice. Participiul-verb din această formă flexionară analitică **nu are conținut modal propriu** (conținutul modal aparținând formei flexionare analitice luate în întregime), ci exprimă (...) **numai noțiunea verbală**, adică *acțiunea considerată ca proces*” (TG, I, p.604). Dacă auxiliarul este la indicativ prezent sau la viitor (*a vorbit, va fi vorbit*), atunci structurile în care intră participiul vor avea valoarea modală a indicativului, adică acțiunea este prezentată ca fiind reală; dacă auxiliarul este la conjunctiv prezent (*să fi vorbit*) sau la condițional-optativ prezent (*ar fi vorbit*), atunci întreaga structură din care face parte participiul exprimă o acțiune ireală în trecut etc.

Autorul discută în același mod situația supinului, dar face precizarea că structurile de tipul *de cântat, de văzut* etc. reprezintă modul supin numai atunci când nu prezintă independență gramaticală, în sensul că au “o anexă obligatorie reprezentată de un verb semiauxiliar (de mod – *a avea, a fi*; de aspect – *a termina, a se pune, a se opri* etc. (...), împreună cu care constituie un predicat verbal compus: *are de cântat, este de văzut, termină de citit, se pune pe râs, se oprește din plâns* etc.” (*ibidem*, p.620). Structura alcătuită din prepoziție + participiu este total invariabilă în plan morfologic, dar “de asemenea la fel cu participiul-verb primește de la anexa lui obligatorie, verbul semiauxiliar (la fel cu participiu-verb de la auxiliar) categoriile gramaticale întâlnite la verb de diateză, mod, timp, persoană, număr” (*ibidem*, p.621).

Ca și participiul, despre care a fost vorba mai sus, nici supinul nu are conținut modal propriu, astfel că izolat de semiauxiliar el transmite doar noțiunea verbală, adică acțiunea ca proces, fără nici o informație gramaticală. Așa stând lucrurile, autorul *Tratatului* este de părere că “*prediactul verbal compus din care face parte modul supin (...) are (și un) conținut modal*, acesta fiindu-i conferit de verbul semiauxiliar ca anexă obligatorie a supinului-verb” (*ibidem*, p.622). Prin urmare, valorile modale vor fi în funcție de forma modală a semiauxiliarului.

Întrucât nu acceptăm existența verbelor semiauxiliare, nu acceptăm nici existența predicatului verbal compus, însă considerăm că verbul la supin, atunci când are întrebuințare verbală, poate exprima, “solidar” cu verbul regent, o valoare modală sau alta, în funcție de forma modală a verbului regent. Aceasta înseamnă că supinul poate fi considerat mod alături de celelalte moduri ale verbului românesc.

Din considerațiile de mai sus cu privire la conținutul modal al formelor de participiu și de supin rezultă că acestea pot exprima mai multe conținuturi. Aceasta se întâmplă însă și în cazul celorlalte moduri care pe lângă conținutul modal de bază (pe care îl exprimă în mod obișnuit) pot exprima și alte conținuturi modale (vezi infra, §181 ș.u., discuția despre fiecare mod în parte).

După anumite particularități flexionare, modurile sunt *personale* și *nepersonale*, modurile personale fiind acelea care exprimă persoana și numărul, în vreme ce modurile nepersonale nu prezintă forme flexionare prin care să exprime persoana și numărul¹¹⁴, iar după particularități sintagmatice – apar sau nu independent, sunt sau nu nucleu al comunicării – *predicative*¹¹⁵ și *nepredicative*.

În gramatica tradițională, modurile personale și predicative sunt: *indicativul*, *conjunctivul*, *condițional-optativul*, *prezumtivul* și *imperativul*, în timp ce nepersonale și nepredicative sunt: *infinitivul*, *gerunziul*, *participiul* și *supinul*. Ideea cu privire la încadrarea între modurile personale și predicative a infinitivului și a gerunziului, avansată de M. Caragiu Marioțeanu încă din 1962 și argumentată amplu și consistent de C. Dimitriu în lucrările amintite, nu a câștigat adepți, împărțirea tradițională bucurându-se de cea mai largă răspândire.

În ciuda faptului că teoria lui C. Dimitriu este ispititoare, funcționalitatea demersului nostru ne obligă să ne situăm pe poziția tradițională.

Modurile personale și predicative

§181. *Indicativul* este un mod personal și predicativ, al cărui conținut modal fundamental este acțiunea considerată reală, sigură și care, în planul expresiei, se caracterizează prin morfemul *ø*¹¹⁶, constituind nivelul de referință al celorlalte moduri, așa cum gradul pozitiv se constituie în nivel de referință pentru categoria gramaticală a comparației.

Indicativul este modul cu cea mai bogată paradigmă temporală, concretizată în forme temporale bine individualizate și în planul expresiei și sub aspectul conținutului: prezent, trecut (imperfect, perfect simplu, perfect compus, mai mult ca perfect) și viitor (viitor propriu-zis și viitor anterior).

¹¹⁴ Acest mod de a justifica împărțirea modurilor se consideră depășit în unele lucrări de gramatică (vezi C. Dimitriu, *GEM*, p.259, 260, Idem, *TG*, I, p.547–549) și aceasta pentru că sunt forme ale unor moduri personale, cum este, de exemplu, conjunctivul perfect, care, de asemenea, nu exprimă persoana și numărul. Întrucât conjunctivul perfect este și el invariabil în raport cu cele două categorii gramaticale, ar trebui ori să-l considerăm nepersonal, ori să încadrăm între modurile personale gerunziul și infinitivul, al căror comportament este identic cu cel al conjunctivului perfect, în sensul că “se pot atribui *singure* oricărei persoane gramaticale în nominativ cu funcția sintactică de subiect” (C. Dimitriu, *GEM*, p.261).

În încadrarea infinitivului și a gerunziului între modurile personale C. Dimitriu (în *GEM* și în *TG*) urmează și argumentează logic teza avansată de M. Caragiu Marioțeanu (*Modurile nepersonale*, în *SCL*, XIII, 1962, nr.1, p.29–43). Modurile personale se caracterizează, așadar, prin posibilitatea pe care o au de a se atribui singure la nominativul persoanei gramaticale a numelui prin orice marcă pentru persoană de la verb: desinență, morfem special de număr (sufix flexionar – la C. Dimitriu), alternanță fonetică, verb auxiliar, accent în context obligatoriu, acuzativul sau dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv, context.

¹¹⁵ Caracterul predicativ sau nepredicativ al unui mod este în legătură directă cu caracterul său personal sau nepersonal. “Atribuirea la nominativul persoanei gramaticale a numelui permite formei modale a verbului – dacă acesta este noțional – să contracteze cu nominativul numelui raportul sintactic de inerență, care raport generează funcția sintactică de predicat a verbului și funcția sintactică de subiect a numelui” (C. Dimitriu, *TG*, I, p.549).

¹¹⁶ Dacă se analizează în opoziție cu conjunctivul, marcat prin conjuncția-morfem *să* la stânga radicalului, și în opoziție cu gerunziul, marcat prin sufixul modal *-ând* (*-ind*) aglutinat la stânga radicalului, atunci putem considera morfemul indicativului discontinuu *ø...ø*.

Această paradigmă se concretizează în 40 de forme sau 52¹¹⁷, dacă se adaugă viitorul cu *a avea* la prezent indicativ + *conjunctivul prezent al verbului de bază* (*am să văd, ai să vezi* etc.) și viitorul în trecut format din auxiliarul *a avea* la imperfect + *conjunctivul prezent al verbului de bază* (*aveam să văd, aveai să vezi* etc.).

Conținutul modal fundamental al indicativului este acțiunea reală, sigură, dar nu întotdeauna formele modale de indicativ exprimă acest conținut, indicativul dispunând de o mare mobilitate și, prin formele temporale, putând prelua valori ale altor moduri: *irealitatea, posibilitatea, porunca, îndemnul, dorința*.

Formele de viitor, mai ales dacă au auxiliarul modificat fonetic, exprimă sens de prezumtiv: *O fi așa, eu nu zic nimic, O veni și noi nu știm nimic*.

Viitorul – construit cu *a vrea* și cu *a avea* (*Te vei apuca de lucru de mâine, Ai să te apuci de lucru de mâine*) – are sens de imperativ, exprimând acțiune reală din perspectiva subiectului-vorbitor, dar posibilă, realizabilă, din perspectiva autorului acțiunii. Chiar și prezentul indicativului poate exprima uneori sens de imperativ: *Vii la mine și discutăm*.

Formele temporale de imperfect pot exprima sens de optativ (*Voiam să te rog ceva = Aș vrea să te rog ceva*), mai ales la verbele care exprimă voința, dorința, intenția etc., pentru a sublinia atitudinea rezervată și reverențioasă a vorbitorului. Alteori, imperfectul poate avea valoare de condițional: *Dacă tăceai, filosof rămâneai. = Dacă ai fi tăcut...*

§182. Conjunctivul este un mod personal și predicativ, caracterizat sub aspectul conținutului de două sensuri modale: acțiunea văzută ca proces este considerată *realizabilă, posibilă* și acțiunea ca proces este considerată *ireală*; sub aspectul expresiei, valoarea e marcată de conjuncția-morfem *să*¹¹⁸.

Spre deosebire de celelalte moduri personale și predicative, conjunctivul este dependent de un alt mod (indicativ – *am vrut să cânt*, condițional – *aș fi vrut să cânt*, prezumtiv *voi fi vrând să cânt* – și chiar de gerunziu – *voinind să cânt*), ceea ce înseamnă că este un mod al subordonării (chiar denumirea *conjunctiv* “care leagă” și conjuncția-morfem *să* din structura acestei forme sunt indicii ale prezenței acestui mod mai ales în propoziții secundare).

Paradigma temporală a conjunctivului presupune două timpuri, prezentul și perfectul, și șase forme flexionare pentru categoriile gramaticale de persoană și număr: *cinci forme flexionare* – cu neutralizarea opoziției de număr la persoana a III-a – (*să cânt, să cânți, să cânte, să cântăm, să cântați, să cânte*) sunt la prezentul conjunctivului și o singură formă flexionară este la perfectul conjunctivului (*să fi cântat*).

Conținutul modal fundamental exprimat prin conjunctiv prezent este acțiunea considerată realizabilă, posibilă, în vreme ce sensul conjunctivului perfect este acțiunea considerată ireală: *să cânt – să fi cântat*.

În afara acestor sensuri fundamentale, conjunctivul se folosește, ca mod independent, în propoziții principale, cu valoare de imperativ, uneori chiar fără

¹¹⁷ Cf. C. Dimitriu, *TG*, I, p.550, unde sunt 42, respectiv 54 de forme în paradigma indicativului, pentru că nu se ține seama de neutralizarea opoziției de număr la prezent, persoana a III-a, și la perfect compus, persoana I.

¹¹⁸ Dacă realizăm opoziția cu un mod marcat cu sufix modal, atunci marca modului conjunctiv trebuie considerată discontinuă: *să...ø: să cânt-ø, față de ø cânt-ând*.

conjuncția-morfem *să*¹¹⁹: *Să ne anunți din timp!* sau *Piară dușmanii din țară!* Se poate solidariza, de asemenea, în virtutea relației de dependență față de condițional-optativ, cu valoarea modală a acestuia: *Aș fi mulțumită să înveți* (= *dacă ai învăța*) sau poate dobândi valoare de condițional ca urmare a sinonimiei celor două moduri, evidentă prin comportamentul lor contextual identic: *Să fi ajuns la vreme* (= *dacă ar fi ajuns la vreme*), *prindea trenul*.

§183. Modul condițional-optativ este personal și predicativ și se caracterizează sub aspectul conținutului prin două sensuri modale fundamentale¹²⁰: acțiunea ca proces este considerată *realizabilă, posibilă* și acțiunea ca proces este considerată *ireală*; aceste conținuturi modale diferă însă de conținuturile modale ale conjunctivului prin faptul că la condițional-optativ ele pot fi în legătură cu o condiție (pot condiționa sau pot fi condiționate) sau cu o dorință. În planul expresiei, acest mod se caracterizează prin prezența auxiliarului *aș, ai, ar, am, ați, ar*¹²¹.

Paradigma acestui mod în limba română actuală se concretizează în 10 forme flexionare pentru exprimarea categoriilor gramaticale de timp (prezent și perfect), persoană și număr (la persoana a III-a, la ambele timpuri, opoziția de număr se neutralizează): *cinci forme* pentru prezent (*aș cânta, ai cânta, ar cânta, am cânta, ați cânta, ar cânta*) și *cinci forme* pentru perfect (*aș fi cântat, ai fi cântat, ar fi cântat, am fi cântat, ați fi cântat, ar fi cântat*).

Pe lângă sensurile fundamentale exprimate în mod obișnuit, la verbele care exprimă dorința, voința, rugămintea, cererea (*a dori, a vrea, a prefera* etc.), modul condițional-optativ poate sugera o atenuare a intenției vorbitorului: *Aș vrea*

¹¹⁹ Forma de conjunctiv prezent persoana a III-a fără conjuncția-morfem *să* se mai numește și “conjunctivul etimologic” pentru că aceasta este singura formă de conjunctiv pe care româna o moștenește din latină (celelalte s-au format în limba română din indicativul prezent + conjuncția-morfem *să*). La aceasta s-a adăugat conjuncția-morfem *să* și a rezultat conjunctivul prezent pentru persoana a III-a singular și plural, dar s-a păstrat și neprecedată de conjuncție în varianta populară și familiară, de unde a trecut în varianta literar-artistică. Forme de tipul *piară*, din enunțul *Piară dușmanii din țară!*, reprezintă doar etimologic conjunctivul prezent. În limba română, acestea au toate caracteristicile imperativului: exprimă în planul conținutului acțiunea ca fiind reală pentru vorbitor, dar realizabilă, posibilă pentru autorul acesteia; este, asemenea imperativului, marcat suprasegmental, adică primește obligatoriu accent logic și este însoțit de intonație specifică; în plan sintagmatic, spre deosebire de conjunctivul propriu-zis, acesta este independent, fiind folosit totdeauna în propoziții exclamative, principale.

Ignorând proveniența acestei forme, C. Dimitriu consideră că formele verbale de tipul *piară, fiarbă, spumege* etc. reprezintă de fapt “modul imperativ de persoana a III-a singular și plural” (TG, I, p.569). În acest fel paradigma imperativului “s-ar îmbogăți” cu o formă pentru persoana a III-a.

Precizăm însă că această încadrare este discriminatorie pentru că același conținut modal are și conjunctivul cu *să* folosit cu valoare de imperativ; tot în propoziții principale apare și acesta, este, de asemenea, accentuat în context: *Să ne anunți din timp!* Cu toate acestea, nu este încadrat la imperativ de către autorul *Tratatului*, ceea ce înseamnă că singura în măsură să distingă între cele două forme întrebuintate cu valoare de imperativ se consideră conjuncția-morfem.

¹²⁰ De fapt, în unele lucrări de specialitate, sub titlul *Modul condițional-optativ*, se discută despre trei moduri distincte: condiționalul, optativul și potențialul (vezi GA, I, p.220–222). Despre trei ipostaze ale acestui mod – potențialul, irealul și optativul –, numit *potențial-optativ*, vorbește D. Irimia (GLR, p.249–250). În alte lucrări chiar în numele modului se cuprind toate cele trei valori *Modul condițional-optativ-potențial* (vezi Gh. Constantinescu-Dobridor, MLR, p.196).

¹²¹ Pentru etimologia formelor auxiliarului, vezi C. Dimitriu, TG, I, p.440; vezi, de asemenea, supra, §174. A) b) a), *verbele auxiliare (morfologice)*.

(față de vreau) și eu cartea pe care tocmai ai terminat-o ieri; aș cere față de cer; aș dori față de doresc).

În anumite contexte, mai ales atunci când vorbitorul dă informația ca nesigură, condițional-optativul perfect poate exprima o acțiune nesigură, presupusă, îndoielnică, situație în care este foarte aproape de prezumtiv perfect: *Se zice că ar fi vorbit vrute și nevrute*. De fapt este foarte greu, dacă nu chiar imposibil, de rezolvat apartenența acestei forme la condițional-optativ perfect sau la prezumtiv perfect, care permit asocieri și disocieri.

§184. Prezumtivul este un mod personal, predicativ, care, în planul conținutului, exprimă o acțiune considerată realizabilă, posibilă, dar și presupusă, nesigură, îndoielnică; în planul expresiei prezintă morfeme complexe, reprezentate de întreaga structură a formei verbale și de context.

Structura celor două timpuri ale prezumtivului este analitică, alcătuită din auxiliarul *a fi* la viitor, conjunctiv invariabil sau condițional-optativ, asociat cu gerunziul verbului de bază pentru prezent și cu participiul pentru perfect: *voi, vei, va, vom, veți, vor + fi + mergând/ mers; aș, ai, ar, am, ați, ar + fi + mergând/ mers; să + fi + mergând/ mers*. În acest fel, paradigma prezumtivului este foarte bogată¹²² și se concretizează în 24 de forme flexionare (câte șase forme pentru persoană și număr la prezent și perfect cu auxiliarul *a fi* la indicativ viitor; câte cinci forme pentru persoană și număr la prezent și perfect cu auxiliarul *a fi* la condițional-optativ prezent – cu neutralizarea opoziției de număr la persoana a III-a – și câte o formă la prezent și perfect cu auxiliarul *a fi* invariabil la conjunctiv prezent).

Cele două serii de forme, cu gerunziul și cu participiul verbului de conjugat, exprimă conținutul modal de prezumtiv amintit mai sus. Formele de perfect sunt omonime cu viitorul anterior, cu conjunctivul perfect, cu condițional-optativul perfect, iar omonimia se poate rezolva numai în context.

La formele construite pe baza gerunziului, marca prezumtivului o constituie întreaga structură verbală: indicativul viitor al auxiliarului *a fi* + gerunziu verbului de bază, conjunctivul prezent invariabil al verbului auxiliar *a fi* + gerunziul verbului de bază, condițional-optativul prezent al auxiliarului *a fi* + gerunziul verbului de bază.

Pentru structurile în care intră participiul verbului de bază, omonime cu viitorul anterior, conjunctivul perfect sau condițional-optativul perfect, rezolvarea omonimiilor pretinde luarea în considerare a tuturor componentelor textului. Omonimia dintre viitorul anterior și prezumtivul perfect se rezolvă simplu cu ajutorul contextului: viitorul anterior, timp de realție, se află obligatoriu în legătură cu viitorul: *Când voi ajunge eu, el va fi plecat deja de acolo*; prezumtivul perfect are caracter mixt (absolut și de relație) și plasează acțiunea într-un moment anterior celui al vorbirii, putând apărea atât în propoziții independente, mai ales interrogative (*Va fi ajuns la vreme?*), cât și în propoziții subordonate (*Poate că va fi ajuns la vreme*), pe când viitorul anterior o plasează într-un moment anterior față de momentul de referință (viitorul propriu-zis), dar posterior celui al vorbirii.

Structurile prezumtivului perfect cu conjunctivul și cu condițional-optativul verbului auxiliar *a fi* se disting mai greu de conjunctivul perfect și de condițional-optativul perfect ca urmare a valorii apropiate a celor trei moduri.

¹²² În registrul popular paradigma se mărește cu structurile în care intră formele populare ale auxiliarului la viitor: *a fi mergând, a fi mers, oi fi mergând, oi fi mers, ai fi mergând, ai fi mers* etc.

Prezumtivul perfect cu conjunctivul este marcat suprasegmental, apărând în propoziții caracterizate prin intonație fundamentală interogativă și prin intonație suplimentară (uneori) exclamativă, principale (*Să fi spus el una ca asta?!)* sau secundare (*E posibil să fi spus el una ca asta?*).

Posibilitatea de a substitui – ca urmare a sinonimiei seriilor de forme ale prezumtivului – structurile *să fi + participiu* și *ar fi + participiu* cu structura în care intră viitorul verbului auxiliar *a fi + participiu*¹²³: *Să fi spus el una ca asta?* = *Va fi spus el una ca asta?*; *Se spune că ar fi muncit prea mult la viața lui* = *Se spune că va fi muncit prea mult la viața lui*.

Pentru rezolvarea omonimiilor prezentate mai sus se propune, de asemenea, substituirea formelor susceptibile de a fi interpretate drept prezumtiv perfect cu formele de prezumtiv prezent: *Se spune că ar fi muncit prea mult* = *Se spune că ar fi muncind prea mult*. Dacă substituirea este posibilă, atunci vorbim de prezumtiv. Dacă însă aceleași forme sunt substituibile cu conjunctivul prezent ori cu condițional-optativul prezent, atunci vorbim de conjunctiv, respectiv de condițional-optativ.

Soluția este simplă, numai că în urma substituirii se schimbă informația gramaticală, formele în discuție intrând în relație de opoziție și stabilind un raport de comutare: opoziției *ar fi muncit* – *ar fi muncind* din planul formei îi corespunde opoziția „trecut” – „prezent” în planul conținutului, iar faptul complică lucrurile.

§185. Imperativul este un mod personal și predicativ, absolut, simplu, caracterizat în planul conținutului prin considerarea acțiunii ca fiind reală din perspectiva subiectului-vorbitor și realizabilă, posibilă, de subiectul-autor al acțiunii, aceasta putându-se îndeplini sau nu¹²⁴. Subiectul-vorbitor transmite prin mesajul cu verb la imperativ un ordin, un îndemn, o rugămintă, permisiunea. Marca imperativului este în primul rând suprasegmentală, accentul în context, asociat cu intonația specifică (exclamativă) imperativă. La acestea se adaugă structura formelor verbale.

¹²³ A cărei omonimie cu viitorul anterior se rezolvă mult mai simplu în context, așa cum am subliniat mai sus, grație corelării obligatorii a viitorului anterior cu viitorul, dar și prin sens: prezumtivul perfect exprimă îndoiala în ce privește realizarea acțiunii plasate în trecut (*Nu-mi amintesc dacă va fi trecut pe la mine*), în timp ce viitorul anterior presupune realizarea acțiunii înaintea altei acțiuni viitoare, dar după momentul vorbirii (*Când vei veni tu, eu voi fi terminat deja de scris*).

¹²⁴ I. Iordan, V. Guțu Romalo, Al. Niculescu (*SMLRC*, p.222) definesc imperativul din perspectiva legăturii acestuia cu indicativul și cu conjunctivul: „Imperativul, deși mod al posibilității, prezintă unele puncte comune cu indicativul, deoarece, deși săvârșirea acțiunii depinde de voința celui căruia i se dă ordinul, sfatul etc., din punctul de vedere al vorbitorului (al persoanei care ordonă, sfătuiește etc.), acțiunea exprimată prin imperativ este ca și reală”.

Faptul că cel care poruncește nu se îndoiește de îndeplinirea poruncii, deci că acțiunea exprimată de verb este reală, rezultă și din înlocuirea frecventă a indicativului cu imperativul. Un fragment, ca multe altele, din *Amintirile* lui Ion Creangă începe cu indicativul „Drag îmi era satul nostru... Dragi îmi erau tata și mama”, pentru ca apoi registrul să se schimbe prin folosirea imperativului în locul indicativului: „Apoi lasă-ți, băiete, satul, cu tot farmecul frumuseților lui, și pasă de te duin loc străin și așa depărtat...” (după I. Iordan, V. Guțu Romalo, Al. Niculescu (*SMLRC*, p.224); este o trăsătură a stilului oral, în care imperativul dramatizează acțiunea, presupunând doi interlocutori, unul în postura celui care poruncește, celălalt în postura executantului. Se vorbește în acest caz despre *imperativ dramatic* sau *imperativ narativ*, care „arată că nu-i vorba de un imperativ propriu-zis, în ce privește sensul, ci de un mod care prezintă acțiunea ca realizată, cu întâmplări petrecute realmente, nu ca o «poruncă».” (*ibidem*, p.225).

Paradigma imperativului se realizează în patru termeni: persoana a II-a singular – afirmativ, negativ – și persoana a II-a plural, de asemenea afirmativ și negativ¹²⁵. Imperativului îi lipsește categoria gramaticală a timpului, dar aceasta nu înseamnă că acțiunea se petrece în afara timpului, ci că „toate tipurile de forme ale acestui mod trimit la *prezent* din punctul de vedere al subiectului-vorbitor și la un moment posterior prezentului, adică la viitor, din punctul de vedere al subiectului-autor al acțiunii, în ipoteza că aceasta se realizează” (C. Dimitriu, *TG*, I, p.565).

Imperativul se formează pe baza temei prezentului la care se adaugă desinențele de persoană și număr. La singular, desinența imperativului este omonimă cu desinența de la persoana a III-a singular a prezentului indicativ la verbele de conjugarea I: *cântă (tu)! / (el) cântă*, rar de conjugarea a II-a: *bea (tu)! / (el) bea*, de conjugarea a III-a: *bate (tu)! / (el) bate*, *petrece (tu)! / el petrece*, de conjugarea a IV-a: *iubește (tu)! / (el) iubește*, *urăște (tu)! / (el) urăște* sau cu desinența de la persoana a II-a singular a prezentului indicativ la verbele de conjugarea I, rar: *stai (tu)! / (tu) stai*, de conjugarea a II-a: *șezi (tu)! / (tu) șezi*, *vezi (tu)! / (tu) vezi*, de conjugarea a III-a: *mergi (tu)! / (tu) mergi*, *rămâi (tu)! / (tu) rămâi* și de conjugarea a IV-a: *auzi (tu)! / (tu) auzi*, *fugi (tu)! / (tu) fugi* etc.

O situație aparte are verbul *a fi*¹²⁶, la care imperativul afirmativ singular și plural și imperativul negativ plural se formează pe baza conjunctivului – *fii!*, *fiți!* – și nu pe baza indicativului prezent, în timp ce forma de imperativ negativ singular se formează tot de la infinitiv, ca și la celelalte verbe.

Unele forme de imperativ, la persoana a II-a singular, sunt justificate etimologic: *a duce*, *a face*, *a zice* (și toate verbele formate de la aceleași baze, pe teren românesc, prin analogie sau prin calc lingvistic după un model străin: *a preface*, *a reface*, *a desface*, *a satisface*; *a conduce*, *a aduce*, *a seduce*; *a prezice*: *fă!* (<lat. *fac!*), *du!* (<lat. *duc!*), *zi* (<lat. *dic!*); *prefă!*, *refă!*, *desfă!*, *satisfă!*, *condu!*, *adu!*, *sedu!*, *prezi!*

Sunt unele verbe care au forme duble de imperativ la singular, o formă omonimă cu persoana a II-a singular a indicativului prezent, când verbul este întrebuințat intransitiv (*adormi!*, *crești!*, *fierbi!*, *plângi!*, alta omonimă cu persoana a III-a singular a indicativului prezent, în situația în care verbul este tranzitiv: *adoarme-l!*, *crește-l!*, *fierbe-l!*, *plânge-l!* etc. Uneori, chiar cu forma pronominală clitică în dativ, forma imperativului este omonimă tot cu persoana a III-a singular a prezentului indicativ (*Plânge-i de milă!*), semn că tranzitivitatea verbului nu este întotdeauna decisivă.

La plural, structura imperativului este omonimă întotdeauna cu persoana a II-a plural a indicativului prezent, alcătuită din tema prezentului și desinența *-fi* (aceeași pe care o regăsim și la alte moduri și timpuri care înregistrează opoziții de

¹²⁵ La aceste structuri, C. Dimitriu (*TG*, I, 1999, p.564–565) adaugă formele de conjunctiv fără *să*: *Iarba rea din holde piară!*, pe care noi continuăm să le încadrăm la conjunctivul prezent al verbului. (Pentru alte considerații în legătură cu aceste forme, vezi §182. *Conjunctivul*).

¹²⁶ Alături de *a fi* trebuie discutat *a veni* pentru că și acesta formează imperativul afirmativ de persoana a II-a singular tot pe baza conjunctivului prezent. Forma *vină!*, populară și familiară, – refăcută analogic; forma etimologică este *vie* –, a fost înlocuită cu *vino!* (la fel și formele care au acest verb în structură, formate pe teren românesc prin analogie sau prin calc lingvistic după un model străin: *revino!*, *previno!*), singura admisă în varianta literară, probabil sub influența desinenței *-o* de la vocativul substantivelor feminine (vezi C. Dimitriu, *TG*, I, p.569, nota 368). Pentru legătura dintre imperativ și vocativ, vezi I. Iordan, V. Guțu Romalo, Al. Niculescu, *SMLRC*, p.223–224.

persoană și număr): *cântați (voi)! / (voi) cântați, beți (voi)! / (voi) beți, mergeți (voi)! / (voi) mergeți, vorbiți (voi)! / (voi) vorbiți*.

Imperativul negativ (prohibitiv), la persoana a II-a singular se formează cu infinitivul prezent al verbului precedat de adverbul *nu*: *nu (te) duce!, nu face!, nu fi!*¹²⁷, *nu zice!* etc. În registrul popular își fac loc cel mai adesea formele: *nu zi!, nu (te) du!, nu fă!*¹²⁸, în loc de *nu zice!, nu (te) duce!, nu face!* La persoana a II-a plural nu apare nici o deosebire în structura verbului între forma negativă și cea afirmativă: *cântați! – nu cântați!, petreceți! – nu petreceți!, iubiți! – nu iubiți!, urâți! – nu urâți!* etc.

Modurile nepersonale și nepredicative

§186. Infinitivul – mod nepersonal și nepredicativ – este forma absolută a verbului, prin care se denumește acțiunea (starea, devenirea etc.) fără ca aceasta să se actualizeze în raport cu vorbitorul sau cu coordonate ale planului deictic. Infinitivul cunoaște două realizări: *infinitivul scurt* și *infinitivul lung*.

Infinitivul scurt denumește acțiunea, dar „conține în sine, ca potențialitate, toate opozițiile specifice înscrierii verbului în sistemul gramatical al limbii” (D. Irimia, *GLR*, p.261), în timp ce infinitivul lung are toate caracteristicile substantivului¹²⁹ și se concretizează în două variante semantice: una abstractă, *singulare tantum*, mai apropiată de verb (*amintire, cântare, spunere, zicere*), alta concretă, care acceptă flexiune după număr (*amintire – amintiri, cântare – cântări, spunere – spuneri, zicere – ziceri*), mai departe de verb și chiar de substantivul abstract cu aceeași origine.

Interes pentru demersul nostru prezintă, evident, forma scurtă a infinitivului; aceasta este forma prin care „verbul se interferează cu substantivul” (*ibidem*). Prin urmare, infinitivul are o seamă de contingente atât cu verbul, cât și cu substantivul.

Infinitivul prezintă următoarele *caracteristici verbale*:

a) intră ca element formativ de bază, fără prepoziția-morfem *a*, în structura unor forme verbale compuse: *viitorul indicativului* (*voi cânta, voi bea, voi merge, voi iubi, voi urî*), *prezentul condițional-optativului* (*aș cânta, aș bea, aș merge, aș iubi, aș urî*), *imperativul prohibitiv la persoana a II-a singular* (*nu cânta!, nu bea!, nu merge!, nu iubi!, nu urî!*).

b) poate fi *tranzitiv* (*a prinde, a găsi*) sau *intransitiv* (*a merge, a cădea*);

c) este *personal* (*a vorbi, a citi*) sau *impersonal* (*a ninge, a ploua*);

d) realizează aspectul negativ asemenea formelor verbale personale, cu adverbul de negație *nu*: *a cânta – a nu*¹³⁰ *cânta, a vorbi – a nu vorbi*;

¹²⁷ Atragem în mod deosebit atenția asupra ortografierii acestei forme: folosirea diftongului /ii/ în locul vocalei /i/ la imperativul negativ – *nu fii*, în loc de *nu fi* – este o greșeală care poate fi evitată ușor dacă știm că persoana a II-a singular a imperativului negativ are în structură infinitivul verbului, precedat de adverbul *nu*.

¹²⁸ Fenomenul este explicabil prin tendința de uniformizare a paradigmei imperativului.

¹²⁹ În limba română veche, infinitivul lung se întrebuintă cu valoare verbală, având în structură prepoziția-morfem *a*: *Deci, fraților cetitorilor, cu cât veți îndemna a ceti pre acest letopiseșu mai mult, cu atâta... veți fi mai învățați a dare* răspunsurile la sfaturi (I. Neculce; apud Gh. Constantinescu-Dobridor, *MLR*, p.198). Pe baza formei de infinitiv lung se realizează imperativul negativ sau prohibitiv în *-areți, -ereți, -ireți*, specific, de asemenea, stadiilor arhaice de evoluție a limbii române: *nu dareți!, nu atingereți!, nu vorbireți!*, iar în registrul popular, până astăzi, se folosește infinitivul lung în formele inversate de condițional-optativ, mai ales în imprecății: *Ardere-ai în focul iadului să arzi!, Fire-ai al focului să fii!* etc.

¹³⁰ Disocierea elementelor care alcătuiesc forma de infinitiv prezent este posibilă și prin alte cuvinte în afara adverbului de negație: forme pronominale clitice (*a-l vedea/ a nu-l vedea, a-mi spune/ a nu-mi spune*), alte adverbe, însoțite sau nu de forme pronominale clitice, în ordinea:

e) cunoaște opoziții categoriale specifice verbului:

- infinitivul are două timpuri, *prezent* și *perfect*. Structura morfematică a prezentului este alcătuită din *prepoziția-morfem a*¹³¹ + *tema liberă a infinitivului*, ai cărei constituenți imediați sunt: *radicalul verbului* și *sufixul gramatical de infinitiv*, diferit în funcție de conjugare: **-a** (*a cânt-a*), **-ea** (*a păr-ea*), **-e** (*a merg-e*), **-i** (*a iub-i*), **-î** (*a ur-î*).

În alcătuirea formei de perfect intră *infinitivul prezent al verbului auxiliar a fi* și *participiul neacordat al verbului de bază*: *a fi cântat, a fi părut, a fi mers, a fi iubit, a fi urât*.

- verbul la infinitiv poate fi la oricare dintre cele trei diateze: *activă* (*a cânta, a merge*), *pasivă* (*a fi întrebat – de cineva*), *reflexivă* (*a se teme, a se speria, a se înnopta*).

Analiza structurii celor două timpuri ale infinitivului din perspectiva categoriei gramaticale a diatezei impune câteva precizări în plus: infinitivul prezent activ are în structură *prepoziția-morfem a* urmată de *tema liberă a infinitivului* (*a cânta, a vorbi*); infinitivul prezent pasiv are în structură *infinitivul prezent al verbului auxiliar a fi* urmat de *participiul acordat al verbului de bază* (*Înainte de a fi certat de mama, copilul făcuse o trăsnaie*). Infinitivul perfect activ este alcătuit din *infinitivul prezent al verbului auxiliar a fi*, urmat de *participiul neacordat al verbului de bază* (*În loc de a fi citit, copilul s-a jucat*), iar forma de infinitiv perfect pasiv este alcătuită din *infinitivul perfect al verbului auxiliar a fi*, urmat de *participiul acordat al verbului de bază* (*Înainte de a fi fost certat de mama, copilul făcuse o trăsnaie*).

f) în propoziții care conțin recomandări, îndemnuri, sfaturi cu grad sporit de generalitate (cu referire la destinatar sau cu referire la contextul situațional), accentuat în context și cu intonație specifică (exclamativă) imperativă, infinitivul îndeplinește funcția fundamentală a verbului, aceea de predicat: *A nu se fuma în clădire!*, *A nu se apleca în afară!* etc.

g) intră în relații sintactice specifice verbului:

- poate avea subiect propriu (*Înainte de a veni el, am plecat eu*) sau comun cu subiectul propoziției din care face parte (*Înainte de a veni [ea] la mine, ea a trecut și pe la o prietenă a noastră*).

- infinitivul unui verb copulativ formează împreună cu un nume predicativ o construcție nominală infinitivală: *Dorința de a fi om mare îl stăpânea de mic*;

- este regent pentru:

adverb de negație, alt/alte adverb(e) sau adverb de negație, formă atonă a pronumelui, adverb (*a mai spune/ a tot spune /a nu mai tot spune/ a nu-l mai vedea*). Disocierea în cadrul formei de perfect este posibilă la nivelul auxiliarului (*a nu fi venit/ a nu-l fi văzut/ a nu-l mai fi văzut*). Între auxiliar și tema liberă a participiului dislocarea este posibilă numai cu adverbul *și* (*a fi și greșit*). Dislocări precum *a nu-l fi mai văzut* trebuie evitate.

¹³¹ Sunt câteva situații în care acest morfem lipsește din structura formei de infinitiv prezent:

a) când tema liberă a infinitivului este formant al unor structuri modale sau temporale compuse;

b) când infinitivul urmează după verbul *a putea* (*poate cânta, pot citi* etc.). În unele variante ale limbii (arhaice și regionale), infinitivul fără *prepoziția-morfem* urmează și după verbul *a ști* (*Eu nu-s cuc, dar știu cânta...*);

c) în alcătuirea construcțiilor relative infinitivale. Verbul la infinitiv fără *prepoziția-morfem* poate avea numai doi regenți verbali: *a avea*, întrebuințat personal (*N-am ce mai face*) și impersonal (*N-are ce se mai întâmpla*) și verbul *a fi*, întrebuințat exclusiv impersonal (*Nu-i ce mai face, Nu-i ce se mai întâmpla*) și este obligatoriu precedat de un element relativ (*pronom relativ – N-am ce mai face; adverb relativ – N-are unde mai merge la țară după moartea bunicilor*).

- complement direct: *Înainte de a-l găsi, am fost foarte speriată;*
- complement indirect: *Până a se întâlni **cu ea**, vorbise numai cu mine;*

- diferite circumstanțiale: *S-au întâlnit **aici** (de loc) / **acum** (de timp) / **pe neașteptate** (de mod).*

h) este incompatibil cu categorii gramaticale specifice substantivului: *gen, număr, caz, determinare;*

i) nu primește complinire sintactică specifică substantivului; nu poate fi regent pentru un atribut.

Infinitivul prezintă următoarele *caracteristici substantivale*:

a) îndeplinește funcții sintactice specifice substantivului:

- subiect: ***A iubi** e bine, dar să știi **pe cine**;*

- nume predicativ: *Dorința lui este de **a învăța**;*

- atribut verbal: *Dorința de **a învăța** îl stăpânea de mic;*

- complement direct: *Nu mai poate **învăța** de când a aflat această veste tristă;*

- complement indirect: *S-a săturat de **a mai învăța** când toată lumea se distrează;*

- diferite circumstanțiale: *A venit pentru **a învăța** (de scop); Până **a vorbi** cu mine, a mai spus și altora (de timp).*

b) infinitivul, asemenea substantivului, este precedat de cele mai multe ori de prepoziții sau de locuțiuni prepoziționale, legătura cu regentul nefiind posibilă numai prin *a*. Cele mai frecvente prepoziții și locuțiuni prepoziționale sunt: *de*¹³², *fără*, *între*, *la*, *până*, *pentru*, *spre*, *înainte de*, *în loc de*, *în afară de*).

§187. Gerunziul – mod nepersonal și nepredicativ – exprimă procesul care se desfășoară concomitent cu alt proces sau procesul încheiat sub forma unei caracteristici circumstanțiale. De aceea, gerunziul este dependent de un alt verb și prezintă în primul rând caracteristici de natură verbală și adverbială; în subsidiar are trăsături substantivale și adjectivale.

Gerunziu prezintă următoarele *caracteristici verbale*:

a) intră ca element formativ de bază în structura formelor de prezumtiv prezent¹³³: *voi fi mergând, să fi mergând, aș fi mergând;*

b) poate fi *tranzitiv* (*prinzând, găsin*d) sau *intransitiv* (*mergând, căzând*);

c) este *personal* (*vorbind, citind*) sau *impersonal* (*ningând, plouând*);

e) cunoaște opoziția categorială de diateză, specifică verbului: verbul la gerunziu poate fi la oricare dintre cele trei diateze: *activă* (*cântând, mergând*), *pasivă* (*fiind întrebat – de cineva*), *reflexivă* (*temându-se, sperându-se, înnoptându-se*).

Formele active sunt alcătuite din radicalul verbului și din sufixul modal de gerunziu:

-ând (la verbele cu infinitivul în *-a* și cu radicalul terminat în consoană dură – *cântând* – sau în [u], realizat ca [u] sau ca [w] – *continuând, plouând*; la

¹³² În unele situații prepoziția *de* poate lipsi, legătura fiind posibilă numai prin mijlocirea prepoziției-morfem. Astfel, putem spune: *Nu era capabilă **a** răspunde la această provocare* dar și: *Nu era capabilă **de a** răspunde la această provocare*, ceea ce înseamnă că cele două structuri sunt în variație liberă admisă.

¹³³ În textele vechi întâlnim frecvent forme verbale compuse cu gerunziul verbului de bază și pentru indicativ imperfect – *era spunând, era adunând* – sau pentru perfect compus – *au fost slujind, au fost spunând* etc. Vezi, în acest sens, N. Iacob, *Limba și stilul Vulgatei de la Blaj 1760–1761*, p.838 ș.u., în vol. V din *Biblia Vulgata. Blaj 1760–1761*, I–V, Editura Academiei Române, București, 2005.

verbele cu sufixul de infinitiv *-ea* – *apărând, încăpând*; la verbele cu sufixul de infinitiv *-e*, mai puțin *a scrie, – mergând, dregând*; la verbele cu infinitivul în *-î* și cu radicalul terminat în *[r]* – *coborând, doborând, urând*);

-ind la verbele cu infinitivul în *-a* și cu radicalul terminat în vocală silabică sau în consoană palatală *[kʲ]* sau *[gʲ]* – *apreciind, audiind, îngenunchind, veghind*; la verbul *a scrie – scriind*; la verbele cu sufixul de infinitiv *-i* și cu radicalul terminat în consoană, în afară de *[r]*, sau în vocalele *[i]*, *[î]* sau *[o]* – *vorbind, auzind, sfîind(u-se), vâjâind, altoind*.

Formele pasive au în structură verbul auxiliar *a fi* la gerunziu și participiul acordat al verbului de bază: ***Fiind lăudat de profesor, copilul a câștigat încredere în sine.***

Formele reflexive au pronumele reflexiv conjunct la tema gerunziului, după vocala de legătură *[u]*¹³⁴: *temându-se, înnoptându-se* etc.

g) intră în relații sintactice specifice verbului:

- poate avea subiect propriu (*Sosind **el** acasă, [eu] m-am apucat de lucru*) sau comun cu subiectul propoziției din care face parte (*Grăbindu-se [el] să ajungă la vreme, **el** a uitat să treacă pe la tine*);

- gerunziul unui verb copulativ formează împreună cu un nume predicativ o construcție nominală gerunzială: *Fiind **om** bun, era impresionat de durerile tuturor*;

- este regent pentru:

- complement direct: *Găsindu-l unde îl lăsasem, m-am liniștit*;

- complement indirect: *Mulțumindu-i pentru ajutor, mi-am văzut de drum înainte*;

- diferite circumstanțiale: *Întâlnindu-se **aici** (de loc)/ **acum** (de timp)/ **pe neașteptate** (de mod), au început să depene amintiri.*

Dintre *caracteristicile adverbiale* amintim comportamentul gerunziului în plan sintactic: capacitatea acestuia de a ocupa poziții sintactice specifice adverbului, îndeplinind funcția de *circumstanțial* (de mod: *A răspuns **mulțumind***; de timp: ***Venind** spre mine, s-a împiedicat*; de cauză: ***Neîndrăznind** să întrebe, a greșit*; concesiv: *Chiar **întrebând**, tot a greșit*; condițional: ***Trăind** și **nemurind**, ai să vezi cine sunt eu*). Apropierea de adverb este și de natură formală: realizarea gerunziului, asemenea adverbului, cu formă unică, invariabilă.

De natură strict sintactică este legătura gerunziului cu numele, constând în îndeplinirea unor funcții specifice substantivului:

- subiect: *Se aude **tunând**, Se vede **fulgerând***;

- nume predicativ: *A rămas **uitându-se** la mine*;

- complement direct: *Aud **tunând**, Văd **fulgerând***;

- complement indirect: *Nu se mai sătura **ascultându-l***.

În același plan se situează apropierea gerunziului de adjectiv¹³⁵, prin funcția sintactică de atribut: *Măinile-i **tremurând** m-au impresionat*.

Relația cu adjectivul este și de natură structurală: realizarea aspectului negativ cu ajutorul sufixului *ne-*: ***neavând, nefiind, nemurind***. Trebuie să subliniem însă faptul că, asemenea verbului, care acceptă dislocarea structurilor compuse, și forma negativă a gerunziului poate fi dislocată de adverbul *mai*, dar forma continuă să se scrie legat: ***nemaivorbind***,

¹³⁴ În același mod sunt conjuncte și formele atone ale pronumelui personal, cu excepția formei atone *-o*: *spunându-mi, spunându-i, văzându-ne, dar chemând-o, lăudând-o*.

¹³⁵ Gerunziul acordat își schimbă valoarea morfologică și devine adjectiv: *Măinile-i **tremurânde** m-au impresionat*.

nemaiputând. Mai rar, dislocarea se poate face prin adverbul *prea*, cu deosebirea că în acest caz cei trei constituenți rămân independenți în planul formei: *ne prea învățând, ne prea știind* etc.

§188. **Participiul** – mod nepersonal și nepredicativ – exprimă procesul suferit de un obiect ca un rezultat, ca o însușire statică a obiectului, motiv pentru care se vorbește despre dubla natură a participiului, de verb și de adjectiv.

Participiul are formă sintetică și, la majoritatea verbelor românești, are în structură tema perfectului, la care se adaugă sufixul specific *-t*: *cânta-t, desena-t, văzu-t, avu-t, făcu-t, trecu-t, umplu-t, iubi-t, socoti-t, sui-t, doborâ-t, hotărâ-t* etc. La o serie de verbe, participiul se formează direct de la radical¹³⁶, prin adăugarea sufixelor specifice, *-t* (*cop-t, fier-t, frân-t, rup-t, sup-t*), respectiv *-s* (*ma-s* – de la verbul regional *a mânea* –, *ar-s, mer-s, răma-s, spu-s, șter-s*).

Participiul prezintă următoarele *caracteristici verbale*:

a) Intră ca element formativ de bază în structura unor forme verbale compuse. Comportamentul formantului în acest caz este diferit:

- *este invariabil și lipsit de autonomie morfologică și sintactică* în structura perfectului compus (*am cântat*), a viitorului anterior (*voi fi cântat*), a conjunctivului perfect (*să fi cântat*), a condițional-optativului perfect, a prezumtivului perfect, omonim cu viitorul anterior, conjunctivul perfect și condițional-optativ perfect, și a infinitivului perfect (*a fi cântat*);

- *este variabil și prezintă autonomie morfologică* atunci când intră în alcătuirea formelor diatezei pasive¹³⁷. În acest caz, prin forma de participiu¹³⁸ se exprimă și categoriile gramaticale de gen și număr, fapt care favorizează acordul cu numele (pronumele, numeralul) prin care se exprimă subiectul (*Copiii/ unii/ doi sunt lăudați de profesor*). Autonomia în plan morfologic este

¹³⁶ Pentru a asigura consecvență în analiza formelor verbale, I. Iordan, V. Guțu Romalo, Al. Niculescu (*SMLRC*, p. 250, notele 2 și 3) propun pentru formele de acest tip următorii constituenți imediați: radical + *-ø-* (sufixul gramatical de perfect) + *-t* sau *-s*, sufixul gramatical de participiu. Vezi supra, nota 75.

¹³⁷ Excepție fac construcțiile pasive impersonale, în care forma participiului nu se modifică atunci când subiectul se exprimă prin verb la infinitiv (*Mi-a fost dat a trăi greu*), printr-un pronume demonstrativ cu valoare neutră (*Asta mi-a fost dat, asta trăiesc*) sau printr-o propoziție subiectivă (*Mi-a fost dat să trăiesc greu*).

¹³⁸ C. Dimitriu (*TG*, I, p.603) numește această formă „participiul verb-adjectiv”. Autorul *Tratatului* distinge cinci cazuri de întrebuintare a formelor de participiu, , numai că doar în două dintre acestea, „participiul-verb” – cel care intră în structura formelor verbale de perfect compus, viitor anterior, conjunctiv perfect, condițional-optativ perfect, prezumtiv perfect, infinitiv perfect – și „participiul verb-adjectiv”, se mai poate vorbi despre un participiu propriu-zis (subliniem că autorul nu mai vorbește despre o singură formă de participiu, ci despre o omonimie gramaticală, „în sensul că mai multe părți de vorbire au «formă» *principal* identică, dar se deosebesc unele de altele prin caracteristici semantice, morfologice și sintactice” (*ibidem*). În celelalte trei situații, participiul își schimbă valoarea gramaticală, devenind adjectiv (*Ion are un răs ascuțit*), substantiv (*Învățatul acela i-a uimit pe toți*) sau adverb (*Ion râde ascuțit*). Trebuie făcută distincție între substantivul provenit din participiu și substantivul omonim, provenit din supin. Substantivul rezultat în urma substantivării participiului are sens concret, desemnând o persoană sau un obiect care face sau suferă o acțiune; în plan morfologic, este variabil după număr (*învățatul / învățații*). Spre deosebire de acesta, omonimul său, tot de proveniență verbală, dar cu originea în forma de supin, are sens abstract, exprimând faptul de a săvârși o acțiune; în plan morfologic, acesta are comportamentul substantivelor abstracte, adică este defectiv de plural (*Învățatul pe de rost este păgubitor*).

susținută și prin posibilitatea acestei forme de a exprima categoria gramaticală a comparației (*Copiii sunt foarte lăudați de profesor*)¹³⁹.

Autonomia participiului în plan sintactic se susține prin posibilitatea de a primi determinări proprii: *Copiii sunt mult/ prea mult/ puțin/ prea puțin lăudați de profesor*. La fel se explică și realizarea în variație liberă a aspectului negativ la nivelul unei asemenea construcții, preferată fiind, desigur, negarea verbului copulativ: *Ideea nu este acceptată de colegi / Ideea este neacceptată de colegi*.

b) Participiul poate include sens temporal, chiar dacă nu are morfeme pentru a exprima opoziții în interiorul acestei categorii gramaticale. Exprimând rezultatul unui proces, participiul va transmite, în mod firesc, sens de trecut (*lecția învățată* „care a fost învățată”, *cartea citită* „care a fost citită”), dar poate face referire la timp prin intermediul unor verbe la mod personal sau al unor adverbe, situație în care forma de participiu poate proiecta procesul încheiat nu numai în trecut, ci și în prezent și chiar în viitor: *Lecția trebuia citită, Lecția trebuie citită, Lecția va trebui citită, Astăzi răsfățat, mâine răsfățat, nu prea va ști ce sunt grijile*.

c) Participiul poate include sensuri de diateză, fără a avea morfeme pentru exprimarea opozițiilor în interiorul acestei categorii gramaticale. Unele forme au sens activ (*căzut, intrat, rățacit, răsărit*), altele au sens pasiv (*citit, spus, plătit*), dar sunt și participii care, în funcție de context, pot fi analizate ca participii active (*Prăjitura este arsă și nu e bună*) sau ca participii pasive (*Prăjitura este arsă din neatenție*).

d) Forma de participiu primește compliniri specifice verbului: *complement indirect: Această carte trimisă prietenilor este interesantă; Prietenii interesați de această carte mi-au cerut-o; complement direct al nonpersoanei (în cazul verbelor cu dublă tranzitivitate): Copiii învățați carte de profesor i-au mulțumit*.

Caracteristicile adjectivale ale participiului sunt bine reprezentate, motiv pentru care adjectivizarea acestei forme verbale se produce foarte frecvent¹⁴⁰.

a) Are comportament flexionar de adjectiv variabil cu două terminații și patru forme flexionare: *citit, citită, citiți, citite; trimis, trimisă, trimiși, trimise* etc.

b) În legătură cu acest comportament este o caracteristică de ordin sintactic a participiului: acordul cu numele determinat sau cu substitutul acestuia în categoriile gramaticale comune (*Cartea citită de el a fost recomandată și altora*). Determinând un nume, participiul va avea în primul rând funcția specifică adjectivului, aceea de *atribut* (*Copilul alintat e cam obraznic*), la care se adaugă și altele: *nume predicativ* (*Fetița este tăcută*), *element predicativ suplimentar* (*M-am așezat de obosit și m-a luat de odihnit*), *complement indirect* (*Din supărat a devenit vesel*), *circumstanțial de cauză* (*M-am așezat de obosit și m-a luat de odihnit*) etc.

c) Unele forme de participiu, asemenea adjectivului, au categoria gramaticală a comparației: *carte citită, carte mai puțin citită, carte foarte citită*.

¹³⁹ Este acesta și unul dintre aspectele care complică interpretarea construcțiilor de acest tip. Vezi supra, discuția de la nota 103.

¹⁴⁰ Mai mult decât atât, participiul este simțit chiar ca adjectiv, motiv pentru care s-au creat adjective propriu-zise după modelul participiului în -at, fără ca la originea acestor forme să se afle un verb: *coroiat, gușat, măzărat, stelat, tigrat*.

d) Realizează aspectul negativ cu ajutorul sufixului **ne-** (**neînvăţat**, **neîntâlnit**, **nepomenit**), dar, ca şi în cazul gerunziului, structura acceptă dislocarea prin adverbul **mai** şi continuă să se scrie legat (**nemaîntâlnit**, **nemaipomenit**, **nemaivăzut**).

e) În plan sintagmatic, poziţia formei de participiu faţă de regent nu este diferită de poziţia adjectivului; asemenea adjectivului¹⁴¹, participiul este de obicei postpus regentului, dar poate fi antepus, situaţie în care se articulează: cf. *copilul frumos/ frumosul copil/ un frumos copil* şi *copilul chinuit / chinuitul copil/ un chinuit copil*.

§189. Supinul – mod nepersonal şi nepredicativ – exprimă numele acţiunii verbale privită deziderativ. În structura formei de supin intră tema liberă a participiului, precedată de prepoziţie, în mod obişnuit, *de*, care, în plan morfologic, asigură identitatea supinului, iar în plan sintactic leagă forma de supin de regentul ei. Rezultă, aşadar, că supinul este individualizat în raport cu participiul atât în planul conţinutului (cf. *carte citită* şi *carte de citit*), cât şi în planul formei (cf. *citit*, *-ă*, *-i*, *-e* şi *de citit*).

Supinul prezintă caracteristici verbale şi caracteristici substantivale, iar în subsidiar are şi comportament adjectival.

Caracteristicile verbale ale supinului:

a) verbul la supin poate fi *tranzitiv* (*de citit*, *de întrebat*) sau *intransitiv* (*de mers*, *de căzut*);

b) fără să dispună de morfeme pentru a exprima opoziţii în interiorul categoriei gramaticale a timpului, supinul poate face referire la timp prin intermediul unor verbe la mod personal sau al unor adverbe, situaţie în care forma de supin poate proiecta procesul privit ca scop în trecut, în prezent sau în viitor: *Avea de citit atunci*; *Are de citit acum*; *Va avea de citit mâine*;

c) forma de supin primeşte compliniri specifice verbului: *nume predicativ* într-o construcţie nominală de supin (*De ajuns medic e greu*); *complement direct* (*De citit o carte nu e un lucru tocmai uşor*); *complement indirect* (*E de discutat cu conducerea instituţiei*); *circumstanţiale* (*de scop*, *de loc*: *Are de mers la medic pentru un control*; *de timp*: *De lucrat vara e mai greu*);

d) ca şi infinitivul, supinul se poate întrebuinţa în propoziţii care conţin recomandări, îndemnuri, sfaturi, numai că în acest caz nu mai vorbim despre un grad sporit de generalitate (cu referire la destinatar sau cu referire la contextul situaţional), ci despre o creştere a determinării situaţionale, pentru că emiţătorul şi receptorul sunt deductibili din contextul situaţional (*De învăţat până la pagina 130!* – ne imaginăm un emiţător, profesorul, şi unul sau mai mulţi receptori, elevul/elevii). În acest caz, supinul este accentuat în context, are intonaţie specifică (exclamativă) imperativă şi îndeplineşte funcţia fundamentală a verbului, aceea de predicat.

De substantiv, supinul¹⁴² se apropie nu numai în plan semantic, ci şi în plan sintactic. Supinul îndeplineşte funcţii sintactice specifice substantivului:

- *subiect*: **De vorbit** e uşor, **de făcut** e mai greu;

- *nume predicativ*: *Cartea este de citit*;

¹⁴¹ E vorba, desigur, de adjective calificative şi nu de adjective categoriale: cf. *cultură citadină* şi **citadina cultură*. Tot astfel şi formele de participiu: cf. *legea respinsă* şi **respinsa lege*.

¹⁴² Prin articulare cu articol hotărât, supinul devine substantiv. Rezultatul conversiunii este un substantiv cu sens abstract şi defectiv de plural (*Învăţatul pe de rost este păgubitor*). Vezi supra, nota 138.

- *atribut: Cine mai are astăzi vreme de pierdut?*;
- *complement direct: Are de citit o carte;*
- *complement indirect: Săturându-se de învățat, a plecat la plimbare;*
- *circumstanțial de scop: Vine pentru învățat.*

Apropierea de adjectiv se manifestă mai cu seamă în privința modului în care se realizează aspectul negativ, cu ajutorul prefixului *ne-*: *de nepovestit, de neiertat, de neimaginat*. În mod obișnuit, astfel de forme au ca regent un substantiv sau un adjectiv: *Frica era de neimaginat* sau *Frica era mare de neimaginat*, iar sensul pe care îl dezvoltă în plan afectiv este de intensitate maximă: „foarte mare”.

Categoria gramaticală a timpului

§190. Este categoria gramaticală specifică verbului, care, în plan semantic, exprimă raportarea procesului la momentul vorbirii, fapt care permite fixarea momentului în care se plasează acțiunea exprimată prin forma verbală (trecut, prezent, viitor).

În interiorul modului indicativ se stabilește și o raportare la aspectul procesului *durativ* (nedesăvârșit) sau *momentan* (desăvârșit). Așa se fixează nuanțele de trecut.

Deoarece există forme temporale indiferente la aspect (prezentul și viitorul) și pentru că în limba română nu există morfeme specifice pentru categoria gramaticală a aspectului, această categorie are un statut prea puțin precizat în gramatica românească. În mod obișnuit, aspectul se consideră un fapt secundar, subordonat conținutului de bază al categoriei gramaticale a timpului, raportarea procesului la momentul vorbirii.

În funcție de raportarea procesului la momentul vorbirii, timpurile se împart în timpuri care exprimă un proces desfășurat concomitent cu momentul vorbirii – *prezentul* – și timpuri care exprimă un proces desfășurat neconcomitent cu momentul vorbirii – *trecutul* și *viitorul*.

Dacă raportarea procesului la momentul vorbirii se face direct, fără raportarea la un alt proces situat în trecut sau în viitor, atunci se vorbește despre *timpuri absolute* (prezentul, perfectul, viitorul propriu-zis), iar dacă raportarea procesului la momentul vorbirii se face indirect, prin intermediul unui alt punct de reper, atunci se vorbește despre *timpuri de relație* (imperfectul, mai mult ca perfectul, viitorul anterior). Caracterul de timp absolut sau de relație se păstrează în orice context în care apar formele amintite mai sus.

În funcție de structura morfematică, timpurile pot fi: *simple (sintetice)* și *compuse (analitice)*. În structura celor dintâi, pe lângă radical, intră sufixe gramaticale și desinențe (prezent, perfect simplu, mai mult ca perfect, imperfect – la modul indicativ; prezent – la conjunctiv și infinitiv). În structura timpurilor compuse intră un auxiliar morfologic și verbul de conjugat (perfect compus, viitorul propriu-zis și viitorul anterior – la indicativ; prezent și perfect – la condițional-optativ; perfect – la conjunctiv și la infinitiv; prezent și perfect – la prezumtiv). Sunt, de asemenea, compuse toate timpurile diatezei pasive.

Timpurile indicativului

§191. Prezentul este un timp care exprimă concomitența dintre momentul desfășurării procesului și momentul vorbirii. Este timpul cu cea mai mare

frecvență, iar aceasta și pentru că prezentul se poate întrebuița în locul altor timpuri și pentru că dezvoltă mai multe valori: *prezent iterativ* – atunci când în același context se află determinări temporale care sugerează reluarea procesului (*Mereu călătoresc cu trenul*); *prezentul gnomic (etern)* – specific exprimărilor cu valoare de maximă, de sentință sau definițiilor, legilor etc. (*Cine sapă groapa altuia cade singur în ea*); *prezentul istoric (narativ)* – când valoarea temporală dezvoltată este de fapt de perfect simplu sau de perfect compus (*Plecă* – „plecă/ a plecat” – *îmbufnat de lângă mine și după o vreme se-ntoarce* – „se întoarce/ s-a întors” –, *mă privește* – „privi/ a privit” – *șintă și îmi spune* – „spuse/ a spus” – *că ar trebui să vin mai des pe la țară*). Nu lipsesc situațiile în care prezentul indicativului dezvoltă valoarea temporală de viitor sau acelea în care are valoare modală de imperativ: *Nu uiți că te-am rugat ceva!* – în acest caz cu marcă suprasegmentală.

În privința structurii morfematice, prezentul este un timp simplu la diateza activă și compus cu auxiliarul *a fi* la diateza pasivă. Structura prezentului indicativ se realizează astfel: a) radical (cu sau fără alternanțe fonetice) + sufix gramatical de prezent $\emptyset$ + desinența de persoană și număr: *cânt- $\emptyset$ - $\emptyset$* , *bat- $\emptyset$ - $\emptyset$* etc.; b) radicalul (cu sau fără alternanțe fonetice) + sufix flexionar + desinență: *lucr-ez- $\emptyset$* , *lucr-ez-i*, *lucr-ă-m*, *lucr-a-ți*; *bat-e-m*, *bat-e-ți*; *cit-esc- $\emptyset$* , *cit-ești-i*; *ur-ăsc- $\emptyset$* , *ur-ăști-i*; *auz-i-m*, *auz-i-ți* etc.

Pentru diateza pasivă structura este: *a fi* la prezent indicativ + participiul acordat al verbului de bază: *sunt*, *ești*, *este*, *suntem*, *sunteți*, *sunt* + *lăudat/ lăudată/ lăudați/ lăudate*.

§192. Imperfectul exprimă anterioritatea procesului neîncheiat în trecut față de momentul vorbirii. În mod obișnuit, această raportare este mediată de perfectul compus. În funcție de context, imperfectul dobândește diferite valori: *imperfect iterativ*, în aceleași condiții ca prezentul; *valoare de prezent*, mai ales în jocurile copiilor (*Eu eram mama, tu erai tata*) și în limbajul adulților, ca imperfect al modestiei (*Voiam* – „vreau” – *să vă rog ceva*); *valoare de perfect compus* în incipitul basmelor (*Era* – „a fost” – *odată un moș și o babă*); *valoare de condițional-optativ* (*Dacă te gândeai* – „te-ai fi gândit” – *mai mult, nu greșeai* – „nu ai fi greșit”).

Structura morfematică a imperfectului din limba literară actuală presupune: radicalul verbului + sufix gramatical de imperfect (*-a-*, *-ea-*, *-ia-*) + desinența de persoană și număr (*-m*, *-i*, *- $\emptyset$* , *-m*, *-ți*, *-u*). Pe lângă aceste elemente, în cazul în care o formă de imperfect este omonimă cu alte forme verbale (*cântați* = imperfect, prezent, imperativ), intervin, pentru rezolvarea omonimiei, contextul și elementele suprasegmentale.

Structura compusă de imperfect se realizează la diateza pasivă: *a fi* la imperfect + participiul acordat al verbului de conjugat: *eram*, *erai*, *era*, *eram*, *erați*, *erau* + *lăudat/ lăudată/ lăudați/ lăudate*.

§193. Perfectul simplu exprimă un proces încheiat de puțin timp în raport cu momentul vorbirii. Nu are o circulație foarte largă, este specific astăzi regiunii Olteniei (cu tot cu zonele limitrofe). Se folosește ca timp al relatării în operele narative, având avantajul că dinamizează acțiunea și o apropiere de momentul vorbirii.

Structura morfematică a acestui timp se realizează astfel: radicalul verbului + unul dintre sufixele gramaticale, în funcție de conjugarea verbului, *-a-* (cu varianta *-ă-*), *-u-*, *-i-*, *-ă-* + desinența de persoană și număr: *cântai*, *cântă*, *știui*, *știu*, *citii*, *citi*, *coborâi*, *coborî*.

La unele verbe neregulate, cu doi și trei radicali (*a mânea, a merge, a frânge, a duce, a spune*), perfectul simplu are sufixul gramatical *-se-*: *mă-se-i, mer-se-i, frân-se-i, rup-se-i*¹⁴³, în timp ce la verbele, tot neregulate, *a avea, a fi și a vrea*, formele de perfect simplu pot fi realizate în registrul popular altfel decât o impune norma literară: cf. *f-u-i, f-u-și, f-u-ø, f-u-ră-m, f-u-ră-ți, f-u-ră-ø; av-u-i, av-u-și, av-u-ø, av-u-ră-m, av-u-ră-ți, av-u-ră-ø; vr-u-i, vr-u-și, vr-u-ø, vr-u-ră-m, vr-u-ră-ți, vr-u-ră-ø* și *fu-se-i* ș.cl., *avu-se-i* ș.cl., *vr-u-se-i* ș.cl.¹⁴⁴.

La plural, între sufixul gramatical și desinența de persoană se interpune morfemul special de număr, *-ră-*.

Forme compuse are acest timp doar la diateza pasivă; în structura acestora intră *a fi* la perfect simplu + participiul acordat al verbului de conjugat: *fusei, fuseși, fuse, fuserăm, fuserăți, fuseră* + *lăudat/ lăudată/ lăudați/ lăudate*.

La unele verbe, formele de persoana a III-a singular de la perfect simplu intră în relație de omonimie cu infinitivul prezent. Rezolvarea omonimiei se face în context, prin distribuția proprie fiecărei forme. Perfectul simplu se combină cu un nume/pronume la singular cu funcție de subiect: *Copilul (el) vorbi (auzi) aceasta*, situație în care *-i-* este sufix gramatical de perfect, în vreme ce infinitivul prezent urmează după un auxiliar, atunci când intră în structura unor forme verbale compuse (viitor propriu-zis, condițional-optativ prezent) sau după verbe ca *a putea*, iar în unele variante ale limbii, arhaice și regionale, și după verbul *a ști*: *Poate auzi, Știe cânta* etc. De asemenea, infinitivul prezent urmează după prepoziția-morfem *a*: *a auzi, a citi* etc.

Forma *auzi*, în planul grafiei, poate reprezenta: perfectul simplu, persoana a III-a singular, prezentul, persoana a II-a singular, infinitivul prezent, imperativul afirmativ, persoana a II-a singular. Omonimiile se rezolvă cu ajutorul contextului și prin unitățile suprasegmentale: accentul fonetic, accentul logic, intonația.

§194. Perfectul compus exprimă un proces încheiat în trecut, înainte de momentul vorbirii. În regiunile în care perfectul simplu are circulație largă, se realizează distincție între cele două timpuri în privința momentului trecut, mai apropiat sau mai îndepărtat de momentul vorbirii. Este, ca și perfectul simplu, timpul narațiunii. Poate dezvolta uneori, în vorbire, valoare de viitor: *Să nu greșești că te-ai ars* – „te vei arde”!

În ce privește structura morfematică, după cum o spune și numele, formele sale flexionare sunt compuse, deci analitice, alcătuite din auxiliarul *a avea*, conjugat la indicativ prezent ca auxiliar, și participiul neacordat al verbului de bază.

La diateza pasivă, structura perfectului compus se realizează din perfectul compus al auxiliarului *a fi* și participiul acordat al verbului de conjugat: *am fost, ai fost, a fost, am fost, ați fost, au fost* + *lăudat/ lăudată/ lăudați/ lăudate*.

§195. Mai mult ca perfectul exprimă un proces terminat în trecut înaintea altui proces trecut și încheiat. Așadar, este un timp de relație, iar raportarea procesului la momentul vorbirii se face prin mijlocirea perfectului simplu sau a perfectului compus: *Când ai venit la mine, eu deja scrisesem tema*.

În limba literară actuală, mai mult ca perfectul are o structură sintetică, structura perifrastică sau analitică fiind specifică astăzi doar variantei regionale nordice (*au fost căzut, am fost spus, am fost vorbit*).

¹⁴³ Vezi supra, nota 77.

¹⁴⁴ Vezi supra, nota 78.

Formele flexionare sunt simple la diateza activă și sunt alcătuite din: radicalul verbului + sufixul gramatical de perfect (= tema perfectului) + sufix gramatical de mai mult ca perfect -se- (= tema mai mult ca perfectului) + desinențe pentru persoană și număr.

Este interesantă structura acestui timp la verbele *a fi*, *a avea*, *a vrea*, care formează mai mult ca perfectul pe baza temei perfectului, reperabilă în formele specifice registrului popular: *fu-* din *fui*, *fuși* ș.cl., *avu-* din *avui*, *avuși* ș.cl., *vru-* din *vru*, *vruși* ș.cl.) + sufix gramatical de perfect -se- + sufix gramatical de mai mult ca perfect -se- + desinența de persoană și număr: *fusesem*, *fuseseseși* ș.cl., *avusesem*, *avuseseseși* ș.cl., *vrusesem*, *vruseseseși* ș.cl.

În structura mai mult ca perfectului la verbele *a avea*, *a fi*, *a vrea*, precum și la verbele neregulate cu doi sau trei radicali, *a mânea*, *a frânge*, *a duce*, *a spune*, -se- apare, așadar, reduplicat: *avusesem*, *fusesem*, *vrusesem*, *măsesem*, *frânsesem*, *dusesem*, *spusesem*.

La diateza pasivă, mai mult ca perfectul se realizează astfel: mai mult ca perfectul verbului auxiliar *a fi* + participiul acordat al verbului de conjugat: *fusesem*, *fuseseseși*, *fusesese*, *fuseserăm*, *fuseserăți*, *fuseseră* + *lăudat*/*lăudată*/*lăudați*/*lăudate*.

§196. Viitorul exprimă un proces posterior momentului vorbirii. În comunicare poate fi folosit cu valoare modală de imperativ: *Vei merge și vei învinge!* – „Mergi și învinge!”.

În plan morfematic, viitorul se realizează astfel: a) viitorul cu *a vrea*/*a voi* are în structură prezentul indicativ al verbului auxiliar, conjugat ca auxiliar, + infinitivul prezent al verbului de conjugat, fără prepoziția-morfem *a*: *voi*, *vei*, *va*, *vom*, *veți*, *vor cânta.*; b) viitorul cu *a avea* are în structură prezentul indicativ al auxiliarului cu flexiune comună cu cea a omonimului predicativ + conjunctivul prezent al verbului de conjugat: *am*, *ai*, *are*, *avem*, *aveți*, *au* + *să cânte*.

La diateza pasivă, structura viitorului se realizează din verbul auxiliar *a fi* la viitor (cu *a voi* sau cu *a avea*) + participiul acordat al verbului de conjugat: *voi fi*, *vei fi*, *va fi*, *vom fi*, *veți fi*, *vor fi* + *lăudat*, *lăudată*, *lăudați*, *lăudate* sau *am să fiu*, *ai să fii*, *are să fie*, *avem să fim*, *aveți să fiți*, *au să fie* + *lăudat*/*lăudată*/*lăudați*/*lăudate*.

§197. Viitorul anterior exprimă un proces viitor desfășurat înaintea altui proces viitor. Este un timp de relație, raportarea procesului la momentul vorbirii realizându-se prin mijlocirea viitorului propriu-zis: *Când vei veni tu, eu voi fi învățat deja*.

Structura morfematică se realizează din auxiliarul *a fi* la viitor + participiul neacordat al verbului de conjugat: *voi fi*, *vei fi*, *va fi*, *vom fi*, *veți fi*, *vor fi* + *cântat*.

În structura diatezei pasive intră viitorul anterior al verbului auxiliar *a fi* + participiul acordat al verbului de conjugat: *voi fi fost*, *vei fi fost*, *va fi fost*, *vom fi fost*, *veți fi fost*, *vor fi fost* + *lăudat*/*lăudată*/*lăudați*/*lăudate*.

O structură gramaticalizată în momentul de față, cu valoare de viitor în trecut, este cea alcătuită din imperfectul verbului *a avea* + conjunctivul prezent al verbului de conjugat: *Mai târziu aveam să înțeleg că totul fusese doar o iluzie*.

La diateza pasivă, structura se realizează din imperfectul verbului *a avea* + conjunctivul prezent pasiv al verbului de conjugat: *Mai târziu avea să fie văzută în aceleași locuri frumoase*.

Astfel de forme verbale – *viitor în trecut* (C. Dimitriu, *TG*, I, 1999, p.658–659) – exprimă anterioritatea față de momentul vorbirii și posterioritatea față de un reper secundar care este tot anterior momentului vorbirii.

Timpurile conjunctivului

§198. ***Prezentul*** exprimă un proces care, teoretic, ar trebui să se suprapună peste momentul vorbirii, dar, practic, trimite la un moment imediat următor momentului vorbirii: *Vine să se întâlnească cu noi.*

În funcție de context, prezentul conjunctivului poate exprima valoare temporală *de viitor* (*Voi veni să văd*) sau poate exprima valori modale: *de condițional*: *Să-l văd venind* („dacă l-aș vedea”), *aș fi cu adevărat fericită*; *de imperativ*: *Să trăiești trei zile cu cea de alaltăieri!*; *de prezumtiv*: *Să tot fie treizeci de minute de când a plecat.*

Structura morfematică a acestui timp nu presupune un morfem concret, ci are marca $\emptyset$, în opoziție cu *fi* de la perfect. Formele prezentului conjunctiv la persoanele I și a II-a singular și plural sunt identice cu formele prezentului indicativ: *cânt – să cânt, cânți – să cânți, cântăm – să cântăm, cântați – să cântați*. La persoana a III-a singular, între formele de prezent ale celor două moduri intervine un „joc” al desinențelor: acolo unde la indicativ prezent este desinența *-ă*, la conjunctiv prezent va fi *-e* și invers: *el cântă – el să cânte; el citește – el să citească*. În cazul verbului *a avea*, cele două desinențe se adaugă la radicali diferiți: *el ar-e – el să aib-ă*. De la această regulă fac excepție unele verbe care nu cunosc acest joc al desinențelor: *el taie – el să taie; el perie – el să perie; el bea – el să bea; el dă – el să dea; se ouă – să se ouă; plouă – să plouă*¹⁴⁵. La pluralul persoanei a III-a, desinența de conjunctiv prezent este aceeași cu cea de la singular: *el să vadă – ei să vadă; ei să cânte – ei să cânte; el să aibă – ei să aibă* etc.

Diateza pasivă a prezentului conjunctiv presupune o structură în care intră conjunctivul prezent al verbului auxiliar *a fi* (cu flexiunea predicativului) + participiul acordat al verbului de conjugat: *să fiu, să fii, să fie, să fim, să fiți, să fie + lădat/ lădată/ lădați/ lădate*.

§199. ***Perfectul conjunctivului*** exprimă un proces care ar fi trebuit să se împlinească înaintea momentului vorbirii sau înaintea acțiunii exprimate de verbul regent din contextul în care intră perfectul conjunctivului: *Trebuia să-l fi întrebat măcar de sănătate.*

Structura acestei forme se realizează din prezentul conjunctiv al verbului auxiliar *a fi* cu flexiune de auxiliar (invariabil) + participiul neacordat al verbului de conjugat: *să fi cântat*.

La diateza pasivă, structura presupune: perfectul conjunctiv al verbului auxiliar *a fi* + participiul acordat al verbului de conjugat: *să fi fost + lădat/ lădată/ lădați/ lădate*.

Timpurile condițional-optativului

§200. ***Prezentul*** exprimă un proces care este posibil să se desfășoare în același timp cu momentul vorbirii, dar, în funcție de determinările circumstanțiale din contextul în care apare, poate exprima și un proces care este posibil să se realizeze în viitor (într-un moment posterior momentului vorbirii): *Măine m-aș duce până la mama.*

¹⁴⁵ Formele *ploaie* și *să ploaie* sunt regionale.

În alcătuirea acestui timp intră formele de auxiliar *aș, ai, ar, am, ați, ar + infinitivul prezent al verbului de bază (aș, ai, ar ș.cl. + cânta)*. Morfemul temporal este $\emptyset$, în opoziție cu *fi* din structura perfectului.

La diateza pasivă, structura se realizează din verbul auxiliar *a fi* la condițional-optativ prezent + participiul acordat al verbului de conjugat: *aș fi, ai fi, ar fi, am fi, ați fi, ar fi + lădat/ lădată/ lădați/ lădate*.

§201. Perfectul exprimă un proces care ar fi trebuit să se realizeze înaintea momentului vorbirii sau înaintea acțiunii exprimate de verbul regent din contextul în care intră perfectul condiționalului-optativ: *Dacă ar fi învățat, poate reușea*.

Structura morfematică se realizează din verbul auxiliar *a fi* la condițional-optativ prezent + participiul neacordat al verbului de conjugat: *aș fi, ai fi, ar fi, am fi, ați fi, ar fi + cântat*.

La diateza pasivă, structura presupune verbul auxiliar *a fi* la condițional-optativ perfect + participiul acordat al verbului de bază: *aș fi fost, ai fi fost, ar fi fost, am fi fost, ați fi fost, ar fi fost + lădat/ lădată/ lădați/ lădate*.

Timpurile prezumtivului

§202. Presentul exprimă un proces realizabil, presupus, nesigur, îndoielnic, care, în principiu, s-ar desfășura concomitent cu momentul vorbirii sau concomitent cu acțiunea unui verb regent: *A auzit că ar fi știind adevărul în legătură cu cele întâmplare atunci*.

Structurile prezentului la prezumtiv sunt alcătuite din: a) auxiliarul *a fi* la viitor + gerunziul verbului de conjugat: *voi fi, vei fi, va fi, vom fi, veți fi, vor fi + știind*; b) auxiliarul *a fi* la condițional-optativ prezent + gerunziul verbului de conjugat: *aș fi, ai fi, ar fi, am fi, ați fi, ar fi + știind*; c) verbul auxiliar *a fi* la conjunctiv prezent în forma invariabilă *să fi* + gerunziul verbului de conjugat: *să fi știind*.

La diateza pasivă, în măsura în care apare, structura se realizează mai ales cu prezumtivul prezent al auxiliarului *a fi* + participiul acordat al verbului de conjugat: *voi fi fiind, vei fi fiind, va fi fiind, vom fi fiind, veți fi fiind, vor fi fiind + lădat, lădată, lădați, lădate*.

§203. Perfectul situează procesul într-un moment anterior momentului vorbirii. Structurile perfectului prezumtiv sunt omonime cu: viitorul anterior, conjunctivul perfect, și condiționalul-optativ perfect. Omonimia se rezolvă în context (vezi supra, §184).

Timpurile infinitivului

§204. Presentul „exprimă un conținut temporal, trimițând, în funcție de context, la concordnața momentului acțiunii cu momentul vorbirii (*nu are ce mânca acum, îi vine a cânta acum*), dar și la posterioritatea momentului acțiunii față de momentul vorbirii (*nu va avea ce mânca mâine, îi va veni a cânta după examen, a nu se fuma în sală după terminarea orelor*), precum și la anterioritatea momentului acțiunii în raport cu momentul vorbirii (*nu a avut ce mânca ieri, înainte de a răsări soarele, cerul se înseninează*).” (C. Dimitriu, *TG*, I, 1999, p.669).

Structura morfematică presupune prepoziția-morfem *a* + tema liberă a infinitivului, alcătuită din radicalul verbului + sufixul gramatical de infinitiv. În raport cu perfectul infinitivului, care are marca *fi* (auxiliarul invariabil), prezentul are marca temporală $\emptyset$: *a $\emptyset$ cânta, a $\emptyset$ vorbi*, față de *a fi cântat, a fi vorbit*.

Structura diatezei pasive se realizează cu auxiliarul *a fi* la infinitiv prezent cu prepoziția-morfem *a* + participiul acordat al verbului de conjugat: *a fi lăudat/ lăudată/ lăudați/ lăudate*.

§205. **Perfectul** este un timp de relație care exprimă un proces anterior momentului vorbirii. Raportarea la momentul vorbirii se face prin mijlocirea perfectului sau a altei forme verbale al cărei conținut temporal depășește momentul vorbirii.

Structura morfematică se realizează cu auxiliarul *a fi* la infinitiv prezent + participiul neacordat al verbului de conjugat: *a fi cântat, a fi văzut*, iar în alcătuirea formei pasive intră verbul auxiliar *a fi* la infinitiv perfect + participiul acordat al verbului de conjugat: *a fi fost lăudată/ lăudată/ lăudați/ lăudate*.

Categoriile gramaticale de persoană și număr

§206. **Persoana și numărul** nu sunt categorii proprii verbului, ci sunt prezente în flexiunea acestuia ca urmare a necesității de a se pune de acord forma verbală, prin care se exprimă predicatul, cu numele sau substitutul acestuia, prin care se exprimă subiectul, în cadrul raportului sintactic de inerentă care se stabilește între predicat și subiect.

Persoana și numărul se exprimă de regulă solidar¹⁴⁶ în formele flexionare ale verbului, prin același morfem, și împreună cu categoriile gramaticale de mod și de timp. Morfemele prin care se exprimă în flexiunea verbului sensurile gramaticale de persoană și număr se numesc *desinențe verbale*¹⁴⁷.

Opoziția în interiorul categoriei gramaticale a *persoanei* se realizează în trei termeni corelativi, iar conținutul semantic al acesteia rezultă din interpretarea lingvistică a raportului dintre protagoniștii actului de comunicare și protagoniștii acțiunii verbale despre care se comunică, stabilit din perspectiva vorbitorului. La persoana I, vorbitorul este și protagonistul acțiunii exprimate prin verb: *Eu vorbesc* = [*Eu spun că*] ***eu vorbesc***. La persoana a II-a, protagonistul relevat de vorbitor este interlocutorul: *Tu vorbești* = [*Eu spun că*] ***tu vorbești***. La persoana a III-a, vorbitorul atribuie acțiunea obiectului comunicării lingvistice: *El vorbește* = [*Eu spun că*] ***el vorbește***.

Opozițiile de persoană nu se realizează deopotrivă la toate verbele. Conținutul semantic al verbului este cel care decide cum se realizează aceste opoziții, verbele grupându-se în funcție de aceasta în: *verbe personale* (*tripersonale* și *unipersonale*) și *verbe impersonale* (*absolute* și *relative*)¹⁴⁸.

¹⁴⁶ Prin tradiție și prin convenție, se recunoaște primatul categoriei persoanei asupra categoriei numărului, pentru că întâi se stabilește opoziția triadică *persoana I – persoana a II-a – persoana a III-a*, după care urmează formele corespunzătoare opuse prin număr: *cânt – cântă – cântăți – cântăm – cântați – cântă*. Această organizare se poate modifica, în sensul că formele pot fi dispuse și altfel: *cânt – cântăm, cântă – cântați, cântă – cântă*. S-a încercat și o altă rezolvare a lucrurilor, renunțându-se la vechea organizare în trei persoane, dispuse în funcție de opoziția de număr, în favoarea organizării opoziției de persoană în șase termeni: *persoana I, persoana a II-a, persoana a III-a, persoana a IV-a, persoana a V-a și persoana a VI-a* (vezi, în acest sens: I. Iordan, V. Robu, *LRC*, p.461; pentru aceeași modalitate de organizare a opoziției în interiorul categoriei gramaticale a persoanei la pronume, vezi N. Iacob, *MLR*, I, p.141).

¹⁴⁷ Vezi supra, §176. B) b), *Desinența*.

¹⁴⁸ Vezi supra, §174. C).

Opoziția în interiorul categoriei gramaticale a *numărului* se realizează în doi termeni corelativi, *singular – plural*, iar conținutul acestei categorii gramaticale este impus de raportul dintre protagoniștii actului de comunicare și protagoniștii acțiunii despre care se comunică, raport stabilit, de asemenea, din perspectiva vorbitorului.

Rezultă că, în plan semantic, opoziția de număr este solidară cu opoziția de persoană. În planul expresiei lucrurile stau la fel, desinența verbală exprimând simultan sensurile gramaticale de persoană și număr. Excepție fac formele de perfect simplu și de mai mult ca perfect. În structura acestora, la plural, este prezent morfemul special de număr, *-ră-* (*cânta-ră-m/ cântase-ră-m*), căruia *i* se opune, la singular, morfemul *ø* (*cânta-ø-i/ cântase-ø-m*).

În câteva cazuri, opoziția de număr se neutralizează, situație în care, pentru rezolvarea omonimiei, trebuie recurs la morfeme suplimentare: relația formei verbale cu o formă pronominală (*Când **am ajuns eu**, el se juca/ Când **am ajuns noi**, el se juca; Nici **nu am intrat** bine pe ușă, că **m-a** și luat la întrebări/ Nici **nu am intrat** bine pe ușă, că **ne-a** și luat la întrebări*) sau, în absența unei forme pronominale, relația cu o altă formă verbală (*Cum **am ajuns**, **am început să lucrez**/ Cum **am ajuns**, **am început să lucrăm***).

SCHEMĂ RECAPITULATIVĂ – VERBUL

1. Definiția verbului (componenta semantică; componenta morfologică; componenta sintactică)

2. Clasificarea verbelor:

a) criteriul etimologic:

- verbe moștenite din latină / din substrat;
- verbe împrumutate din diferite limbi în diverse etape din evoluția limbii române;
- verbe formate în limba română prin derivare/ compunere/ calc lingvistic;

b) criteriul semantic:

- verbe noționale / verbe nenoționale;
- verbe concrete / verbe abstracte;
- verbe autosemantice / verbe sinsemantice.

c) criteriul sintactic sau semantico-sintactic:

A) $\forall$ verbe predicative

$\nearrow$ verbe nepredicative

-verbe auxiliare

-verbe copulative

-verbe semiauxiliare

- verbe din expresii și locuțiuni

B) $\forall$ verbe tranzitive

$\nearrow$ verbe intransitive

C) $\forall$ verbe personale

$\nearrow$ verbe impersonale

3. Clasificare verbelor în conjugări

4. Structura morfematică a verbului

Radicalul: Δ verbe cu flexiune regulată

$\nearrow$ verbe cu flexiune neregulată (neregularitate relativă / neregularitate absolută)

Flectivul:

- sufixe gramaticale
- desinențe verbale
- verbe auxiliare
- pronume reflexiv
- unități suprasegmentale cu rol de morfem
- contextul

5. Categoriile gramaticale ale verbului

A. Diateza (activă / pasivă / reflexivă);

B. Modul

- moduri predicative și personale (indicativ / conjunctiv / condițional / prezumtiv / imperativ);
- moduri nepredicative și nepersonale (infinitiv / gerunziu / participiu / supin).

D. Timpul

- timpurile indicativului (prezent; imperfect; perfect simplu; perfect compus; mai-mult-ca-perfect; viitor; viitor anterior);
- timpurile conjunctivului (prezent; perfect);
- timpurile condiționalului (prezent; perfect);
- timpurile prezumtivului (prezent; perfect);
- timpurile infinitivului (prezent; perfect).

E. Persoana și numărul

Teste:

1. Precizează structura morfematică a următoarelor forme verbale: *creez, agreează, cânt, cântând, am cântat*.

Model: *cre-* = radical; *-ez-* = sufix gramatical de prezent; *-ø* = desinență verbală, exprimă simultan persoana I, nr. singular.

2. Care sunt categoriile gramaticale specifice verbului?

A. diateza, modul, timpul, persoana

B. diateza, modul, timpul

C. diateza, modul, timpul, numărul

3. Formele verbale: *nu fii, nu zi, nu fă, nu du* reprezintă imperativul negativ sau prohibitiv?

R: Nu, imperativul prohibitiv al acestor verbe are în structură verbul de bază la infinitiv prezent: *nu fi, nu zice, nu face, nu duce*

EXERCIȚII

1. Analizați morfosintactic verbele din textul următor:

“Dar toată suflarea și făptura de primprejur îi țineau hangul: vântul gemea ca un nebun, copacii din pădure se văicăreau, pietrele țipau, vreascurile țiuiau, și chiar lemnele de pe foc pocneau de ger. Iară veverițele, găvozdite una peste alta în scorburi de copaci, suflau în unghii și plângeau în pumni, blăstămându-și ceasul în care s-au născut. Mă rog, foc de ger era, ce să vă spun mai mult.”

(I. Creangă, *Povestea lui Harap-Alb*)

2. Precizați structura morfematică a următoarelor forme verbale: *țineau, alergând, desenez, să cunoască, cântat, văzui, va fi aflat, va fi aflând, ținuserăm*.

3. Alcătuiți enunțuri în care verbul *a fi* să fie întrebuințat cu toate valorile pe care le poate avea.

4. Construiți enunțuri în care aceleași verbe să fie folosite cu valoare predicativă și cu valoare copulativă. Precizați în ce constă diferența dintre cele două clase de verbe.

5. Alcătuiți enunțuri în care verbul la infinitiv să primească toate complinirile posibile.

6. alcătuiți enunțuri în care verbul la infinitiv să îndeplinească diferite funcții sintactice (cel puțin 8).

6. Construiți 10 enunțuri în care să întrebuințați construcții nominale (infinitivale, gerunziale, participiale, de supin) cu diferite funcții sintactice.

7. Alcătuiți enunțuri în care 2 construcții relative infinitivale să îndeplinească funcțiile sintactice de subiect și complement direct.

8. Construiți enunțuri în care să răspundeți la următoarele cerințe:

- verb la infinitiv perfect, diateza pasivă – circumstanțial de timp;
- verb la gerunziu, diateza pasivă – circumstanțial de cauză;

- verb la prezumtiv prezent, diateza activă;
- verb la prezumtiv prezent, diateza pasivă;
- construcție nominală infinitivală – subiect;
- construcție nominală participială – circumstanțial de timp;
- construcție nominală gerunzială – circumstanțial de cauză;
- verb la infinitiv cu funcție de predicat verbal.

9. Precizați în ce constă deosebirea dintre verbele predicative și verbele nepredicative.

10. Ce înțelegeți prin verbe tripersonale? Dar prin verbe unipersonale?

VIII. Adverbul

Rezumat:

Capitolul al VIII-lea cuprinde informații cu privire la clasa **adverbului**. Sunt analizate clasele de adverbe rezultate în urma aplicării mai multor criterii de clasificare: *etimologic, structura, semnatic*). Explicăm, de asemenea, faptul că, deși este încadrat la părțile de vorbire neflexibile, adverbul are categoria gramaticală a comparației, care însă nu modifică structura adverbului, ci se exprimă prin morfeme semidependente.

§207. Adverbul este o clasă lexico-gramaticală eterogenă¹⁴⁹, ce grupează cuvinte care au *sens lexical*, exprimând caracteristici calitative sau cantitative ale acțiunilor (*vorbește frumos, citește mult*) și ale însușirilor (*aproape cuminte, aproape bine*) sau fac referire la coordonate spațio-temporale în care se desfășoară o acțiune (*citește acum*) sau se manifestă o însușire a unui obiect (*mai frumoasă acum ca niciodată*), dar și cuvinte care au rol morfematic, exprimând un sens gramatical (*mai frumoasă, foarte frumoasă, prea frumoasă* etc.). Unele adverbe au sens expresiv (*chiar așa, și el e om*), fiind folosite pentru exprimarea emfazei.

În plan *morfologic*, cuvintele încadrate în această clasă lexico-gramaticală sunt neflexibile¹⁵⁰. La unele adverbe se realizează categoria gramaticală a comparației, numai că, spre deosebire de majoritatea categoriilor gramaticale, care impun modificarea structurii interne a cuvântului, aceasta nu antrenează modificări la nivelul formei adverbului, ea exprimându-se în mod analitic, prin morfeme semidependente (*mai, mai puțin, la fel de, cel mai, cel mai puțin, foarte, prea* etc.).

Din punct de vedere *sintactic*, adverbului îi este specifică relația de dependență, în care ocupă în mod obișnuit poziția de determinant al unui regent de tip verbal¹⁵¹ (*cântă frumos*), interjecțional (*Hai aici!*), adjectival (*aproape cuminte*), adverbial (*aproape bine*), uneori substantival (*copiii de aici*) și mai rar poziția de regent (*aproape bine, destul de bine*). Funcția sintactică specifică este de circumstanțial, mai rar de atribut, atunci când regentul este un substantiv sau un substitut al acestuia (*copiii de aici, acela de alături, primul de jos*). Sunt și adverbe care, fără a exprima o funcție sintactică, se constituie în substitute ale unor propoziții întregi sau chiar ale unor fraze. Ele sunt în mod obișnuit adverbe de afirmație și de negație, iar conținutul lor semantico-sintactic rezultă din raportul stabilit în mod

¹⁴⁹ Pentru o discuție amplă în legătură cu această caracteristică a clasei adverbului în diferite limbi, vezi D. Nica, *Teoria părților de vorbire. Cu aplicații la adverb*, Iași 1988, p.81 ș.u.

¹⁵⁰ Susținând argumentat încadrarea unor adverbe între cuvintele flexibile și a altora între cuvintele neflexibile, C. Dimitriu ia în discuție și alte opinii exprimate cu privire la caracterul flexibil sau neflexibil al clasei adverbului (*TG*, I, p.730 ș.u.).

¹⁵¹ Combinarea cu verbul reprezintă caracteristica distribuțională fundamentală a clasei, motiv pentru care clasa este și numită astfel, după lat. *adverbium*; în metalimbajul gramaticii limbii române cuvântul este împrumutat din franceză (<fr. *adverbe*).

anaforic cu enunțul anterior (*-Vii cu mine?/-Nu, n-am vreme.*) sau cu cel care urmează (*Nici nu apucaai bine să îl întreb, iar el, parcă ghicindu-mi gândul, îmi spuse pe un ton dur: „Nu”. Și apoi, ca să mai atenueze impresia neplăcută pe care o făcuse asupra mea, adăugă: „Nu te supăra, nu am vreme să vin!”*). Nu toate adverbele îndeplinesc însă funcție sintactică sau sunt substituite în plan sintactic. Unele îndeplinesc funcție de marcă a categoriei gramaticale a intensității (vezi mai sus), altele îndeplinesc și funcție sintactică și funcție de marcă a raportului de subordonare la nivelul frazei (*A venit când trebuia să vină.*), în vreme ce alte adverbe nu îndeplinesc nici funcție sintactică, nici funcție de marcă, ci îndeplinesc funcție expresivă.

Clasificarea adverbilor

Caracterul eterogen al clasei impune clasificări realizate, ca și în cazul altor clase lexico-gramaticale, după diferite criterii.

§208. După **origine**, adverbele sunt **primare**, **moștenite** din limba latină sau **împrumutate** ca atare din alte limbi, în etape diferite din evoluția limbii române, și **secundare**, formate pe terenul limbii române.

Dintre *adverbele primare* moștenite din latină amintim: *abia, acum, acuma, acolo, afară, altminteri, amu, apoi, asemenea, așa, atât, atâta, atunci, atunci, azi, bine, chiar, când, cum, doar, foarte, încă, nici, nu* etc. *Primare* sunt și adverbele împrumutate. Ele provin din limbile slave: *aidoma, prea, razna* (împrumuturi vechi slave), *barem, da, lesne* (de la slavii sudici); din neogreacă: *agale, alandala, măcar, oleacă*; din turcă: *abitir, bașca, buluc, doldora, geaba, taman, tiptil, ceac-pac (ceat-pat)* „așa și așa”, „câte ceva”, „oarecum”, „îci și colo”, „cu una cu două”, „binișor”, *get-beget* „din moși-strămoși”, „neaoș”, „autentic”, *techer-mecher* „în mare grabă”, „imediat”, „cu sila”; din limbile latino-romanice: *basta, completamente, contra, deja, probabil, lamentabil, deplorabil, execrabil, adagio, allegro, crescendo, piano, pianissimo* etc.

Spre deosebire de adverbele primare, mai reduse ca număr, *adverbele secundare* sunt mai numeroase și se creează continuu prin mijloace interne de îmbogățire a vocabularului. Numărul sufixelor cu care se formează adverbe noi este foarte redus. Sufixul *-ește* este cel mai productiv dintre sufixele care exprimă modalitatea și formează adverbe de la substantive: *bărbătește, bătrânește, femeiește, militărește, muncitorește, școlărește*¹⁵².

Productiv din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea până la începutul secolului al XX-lea, sufixul adverbial *-icește* este astăzi periferic în sistem, fiind numai rar întâlnit în formații precum: *istoricește, papagalicește*. Cu ajutorul acestuia s-au format adverbe de la adjective neologice: *literaricește, moralicește, penalicește* și de la substantive: *intelectualicește, scriitoricește*.

¹⁵² Un loc aparte, prin comportamentul lor funcțional, ocupă adverbele care se formează de la etnonime: *bulgărește, englezește, franțuzește, grecește, românește* etc. În funcție de semantica regentului, acestea se încadrează fie la clasa adverbului, dacă determină un verb care exprimă o atitudine, un comportament (*se îmbracă, se poartă, procedează* etc.), fie la clasa substantivului, atunci când regentul este un verb tranzitiv de tipul: *învăță, știe, citește, vorbește*, situație în care sensul actualizat de cuvinte precum *românește, franțuzește, rusește* este „limba română”, „limba franceză”, „limba rusă” etc. Vezi, în acest sens, C. Dimitriu, *TG*, I, p.701–702; D. Nica, *op. cit.* p.97–98.

Puțin productiv este sufixul *-iș*, care formează în mod obișnuit adverbe de la substantive (*cruciș, fățiș, furiș, hoțiș, pieptiș, pieziș*), dar și de la adjective (*lungiș, morțiș, orbiș*). Și mai rare sunt adverbele formate cu *-âș* (*chiorâș, chiondorâș, târâș*), considerat în mod obișnuit o variantă a sufixului *-iș*. Statut de sufix de sine stătător îi atribuie C. Dimitriu (*TG*, I, p.702), care demonstrează că *-âș* nu este o simplă varietate pozițională a lui *-iș*, cele două sufixe aflându-se în raport de distribuție complementară (fiecare apare în poziții în care celălalt se exclude, ceea ce înseamnă că nu sunt reperabile forme de tipul **pieptâș* sau **târîș*).

O poziție aparte ocupă *-mente* în seria sufixelor pentru indicarea modalității. Statutul adverbilor care au în structură secvența *-mente* este destul de greu de precizat¹⁵³. Distincția pe care o propune autorul *Tratatului de gramatică* rezistă în cazul acelor cuvinte a căror relație etimologică se stabilește exclusiv cu un cuvânt de origine franceză, situație în care putem spune că ne aflăm în fața unor creații lexicale realizate pe teren românesc prin calc parțial sau total după un model francez: *actualmente* (<fr. *actuellement*), *necesarmente* (<fr. *nécessairement*), *oficialmente* (<fr. *officiellement*). Lucrurile se complică însă în cazul când pentru un adverb românesc cu secvența *-mente* în structură se propune etimologie multiplă, italiană și franceză în același timp (în această ordine sau în ordine inversă, întâi franceză, apoi italiană): *completamente* (<it. *completamente*, fr. *complètement*), *esențialmente* (<fr. *essentiellement*; cf. it. *essenzialmente*), *fatalmente* (<it. *fatalmente*, fr. *fatalement*), *finalmente* (<fr. *finalement*, it. *finalmente*), *legalmente* (<fr. *légalement*, it. *legalmente*), *literalmente* (<fr. *littéralement*, it. *letteralmente*), *moralmente* (<fr. *moralement*, it. *moralmente*), *socialmente* (<it. *socialmente*, fr. *socialement*), *totalmente* (<fr. *totalement*, it. *totalmente*). Cum creațiile lexicale se realizează de multe ori prin analogie cu alte cuvinte existente în limbă și cum în structura adverbilor de mai sus recunoaștem o bază care există și autonom în limba română, nu e exclus ca unele dintre acestea să se fi format prin analogie cu alte adverbe cu finalul în *-mente*, în afara unui model străin¹⁵⁴.

Adverbe secundare sunt și cele formate pe terenul limbii române prin alte mijloace de îmbogățire a lexicului. Prin *compunere*¹⁵⁵ se formează multe

¹⁵³ C. Dimitriu (*TG*, I, p.702–703) propune ca aceste adverbe să fie considerate împrumuturi ca atare din italiană, dacă pentru cuvântul românesc există corespondent în italiană, și creații lexicale realizate în limba română cu sufixul *-mente* pentru adaptarea neologismelor de origine franceză, al căror final cu *-ment* nu poate justifica forma românească cu *-mente*.

¹⁵⁴ De altfel, în unele surse bibliografice se face trimitere doar în subsidiar la posibilitatea ca astfel de cuvinte să fi împrumutate (vezi I. Coteanu, *LRC*, I, p.280), în vreme ce în altele nu se precizează deloc acest lucru (vezi I. Iordan, V. Robu, *LRC*, p.504). Georgeta Ciompec (*Morfosintaxa*, p.106) consideră că sunt create sigur în limba română următoarele adverbe: *colegialmente, principialmente, productivmente, psihicament, responsabilmente, siguralmente, siguramente, usufructamente*, adică acelea care nu au un corespondent în limbile franceză sau italiană. Adverbele cu *-mente* în structură, împrumutate sau create în limba română, au avut existență efemeră, astfel că din cele peste două sute de unități, înregistrate în texte din perioada 1850–1890, au supraviețuit circa 20: *actualmente, completamente, eminent, fatalmente, forțament, generalmente, legalmente, literalmente, materialmente, moralmente, necesarmente, oficialmente, penalmente, realmente, socialmente, sinceramente, totalmente, esențialmente, finalmente, funciarmamente, mutualmente, naturalmente, spiritualmente* (cf. *ibidem*, p.107).

¹⁵⁵ C. Dimitriu (*TG*, I, p.703–705) vorbește în acest caz de *perifrazare*, autorul *Tratatului* distingând între *perifrazele aglutinate* (altfel spus, compusele prin contopire) și *perifrazele*

adverbe românești. Sunt *adverbe compuse* ai căror constituenți s-au aglutinat: *altădată, altfel, astăzi, deodată, oarecum, numaidecât, undeva*. În cazul altor *adverbe compuse*, constituenții își păstrează independența numai în planul formei, în vreme ce analiza semantică termen cu termen nu mai este posibilă, informația dorită de vorbitor fiind transmisă numai la nivelul întregului: *aniarnă, astă-seară, astă-noapte, azi-dimineață, ieri-seară, ieri-noapte, ici și colo* etc.

Conversiunea reprezintă trecerea unui cuvânt dintr-o clasă lexico-gramaticală în alta, fără ca respectivul cuvânt să sufere modificări la nivelul structurii sale interne.

Adverbele provenite din adjective calificative se caracterizează prin omonimie totală cu forma-tip (masculin singular) a adjectivului: *El citește frumos/ El este frumos; A argumentat convingător opinia pe care a susținut-o/ Argumentul convingător și pentru mine a fost că după aceea oricum va pleca; Merge repede/ Mersul repede nu te obosește dacă ești antrenat*.

Adverbele provenite din unele substantive se caracterizează prin omonimie totală cu forma-tip (nominativ singular nearticulat) a substantivului: *Doarme buștean; Aleargă glonț; Merge strună; E gol pușcă; Se scoală dimineață*. Alteori, omonimia adverbului se realizează cu forma de nominativ singular articulat: *Dimineața mă scol devreme; Seara mă culc târziu; Duminica bâzâiam la strună* sau chiar cu forma de nominativ plural articulat: *Diminețile mă scol devreme; Serile ne culcăm târziu; Duminicile bâzâiam la strună*. Adverbele provenite din diferite numerele sunt omonime cu numerele din care rezultă prin conversiune: *A venit o dată; A venit a doua oară; M-am supărat întâi pentru că nu ai venit, al doilea pentru că am aflat că ai fi putut veni dar nu ai vrut; A câștigat dublu față de cât a crezut că va câștiga; A muncit întreit, dar n-a câștigat nici măcar îndoit*.

Adverbele provenite din verb și din pronume sunt puține. *Poate* provine din verbula *a putea* la indicativ prezent, persoana a III-a singular (*Poate că vine*); *curând* e raportat fie la forma de gerunziu *currendo* a verbului *currere*, deci moștenit din limba latină, fie la gerunziul verbului românesc *a cure* (formă veche și regională), deci format pe terenul limbii române prin conversiune. *Ce*¹⁵⁶ provine din pronumele relativ invariabil omonim și se actualizează cu sensul „cât de”: *Ce frumos ninge!*, constituindu-se și într-un mijloc afectiv de exprimare a superlativului absolut la adjectiv sau la adverb.

§209. După **structură**, adverbele se împart în trei¹⁵⁷ subclase:

- **adverbe simple** sunt cele alcătuite dintr-un singur termen: *aici, azi, barem, bine, câinește, mereu, moralmente, pieptiș, târâș, totalmente* etc.

- **adverbe compuse**, alcătuite din cel puțin doi termeni (unul fiind obligatoriu adverb), care fie s-au aglutinat (*altădată, altfel, astăzi, deodată, oarecum, numaidecât, undeva*), fie își păstrează independența formală, dar sub raportul conținutului analiza fiecărui termen în parte nu mai este posibilă, ei

propriu-zise (care cuprind ceea ce în mod obișnuit numim compuse ai căror constituenți păstrează independență formală și locuțiuni adverbiale).

¹⁵⁶ În textele vechi funcționează cu valoare adverbială *oarece* și *ceva(și)* provenite din pronumele nehotărâte invariabile, având sensul „într-o măsură oarecare”, respectiv „puțin”, „cât de puțin” (vezi Georgeta Ciompec, *Morfosintaxa*, p.79).

¹⁵⁷ La cele trei subclase, despre care se vorbește în mod obișnuit în literatura de specialitate, D. Irimia (*GLR*, p.297) adaugă o a patra, *expresiile adverbiale*, în care încadrează structuri de tipul: *de azi înainte, de acum încolo*.

participând la realizarea unei noi unități, cu o nouă identitate semantică: *an-iarnă, astă-seară, astă-noapte, azi-dimineață, ieri-noapte, ieri-seară, ici și colo* etc

- **locuțiuni adverbiale**: grupuri alcătuite din doi sau mai mulți termeni, fără ca unul dintre aceștia să fie obligatoriu adverb, formând un tot lexical și gramatical echivalent cu un adverb și caracterizat în mod obișnuit printr-un grad sporit de expresivitate. Structura acestor grupuri este variată¹⁵⁸: *cătuși de puțin, din când în când, rând pe rând, atât amar de vreme, ba bine că nu, cu una cu două, nici una nici două, de unde până unde* etc. Expresivitatea locuțiunilor adverbiale poate ține și de eufonia acestora, atunci când avem a face cu așa-numite construcții rimate și ritmate: *calea-valea, harcea-parcea, nitam-nisam* sau *tam-nisam, târâș-grăpiș, de voie de nevoie, de milă de silă*.

Trebuie subliniat faptul că nu întotdeauna e ușor de făcut distincție între un adverb compus și o locuțiune adverbială. Că este așa se poate vedea din modul diferit în care sunt încadrate unele structuri în surse bibliografice diferite. De exemplu, *când și când* trece în rândul adverbilor compuse la I. Iordan, V. Robu, *LRC*, p.505, dar se încadrează la locuțiuni adverbiale la I. Iordan, V. Guțu Romalo, Al. Niculescu, *SMLRC*, p.275. Precizarea pe care o găsim în ultima sursă la care am făcut referire: „Locuțiunile adverbiale nu trebuie confundate cu adverbele compuse.” (*ibidem*) nu face decât să impună o interdicție, formulată într-un mod cât se poate de general, și nu să vină cu o soluție în stabilirea unei distincții ferme (uneori greu de făcut) între adverbele compuse și locuțiunile adverbiale. Din aceste considerente, opțiunea lui C. Dimitriu pentru *perifraze adverbiale* este justificată, chiar dacă, cel puțin deocamdată, nu a câștigat susținători. Mai ales din punct de vedere didactic, distincția *simpliciter* – *perifrastic* ar fi benefică, o astfel de împărțire fiind mai ușor accesibilă elevilor.

§210. Lipsa de omogenitate a clasei este evidentă mai cu seamă **în plan semantic**, ceea ce face ca aplicarea acestui criteriu de clasificare să genereze mai multe subclase de adverbe. Termenii încadrați în această clasă lexico-gramaticală pot transmite informație lexicală, informație gramaticală, informație logică, informație stilistică¹⁵⁹.

a) La împărțirea adverbilor care transmit **informație lexicală** vom ține seama întâi de raportul dintre „poziția termenilor lexicali în sistemul limbii” și poziția lor „în structura gramaticală a textului” (D. Irimia, *GLR*, p.291). Sunt termeni care nu prezintă bivalență lexico-gramaticală, care au, așadar, în mod constant caracteristicile lexico-gramaticale ale acestei clase. Este vorba despre *adverbele considerate stabile* din acest punct de vedere: *asa, aici, acolo, azi, devreme, mâine, iepurește, tinerește, fățiș, chiondorâș*. Opușe acestora sunt *adverbele mobile*, a căror omonimie lexico-gramaticală, manifestată în plan paradigmatic, se rezolvă o dată cu întrebuițarea sintagmatică a termenilor de acest tip. Se încadrează în subclasa *adverbilor mobile* cele obținute prin conversiune: din adjectiv (cf. *Copilul este frumos* și *Copilul cântă frumos*), din substantiv (cf. *Dimineața este frumoasă* și *Dimineața mă scol devreme*; *Am văzut un buștean uriaș* și *Doarme buștean*), din numeral (cf. *Premiul întâi este râvnit de toți, dar și premiul al doilea este destul de valoros* și *S-a supărat întâi pentru că nu i-am împrumutat cartea, al doilea pentru că nu*

¹⁵⁸ Pentru tipurile cele mai frecvente vezi I. Iordan, V. Robu, *LRC*, p.505 și Georgeta Ciompec, *Morfosintaxa*, p.81 ș.u.

¹⁵⁹ Vezi C. Dimitriu, *TG*, I, p.714.

m-am dus cu ea la film), din verb (cf. *El poate face tot ce dorește și Poate că va veni la timp*) și din pronume relativ (*Nu știu ce a făcut de a întârziat și Uite ce frumos ninge!*). Recunoașterea valorii de întrebuintare a unor cuvinte ca cele de mai sus este posibilă ca urmare a invariabilității adverbelor în comparație cu caracterul variabil al omonimelor lor (cu excepția pronumelui relativ *ce*, care este oricum invariabil).

În al doilea rând, trebuie ținut seama de faptul că sensul lexical al unor adverbe s-a fixat în planul paradigmatic al limbii, fiind independent de coordonate deictice. Este vorba despre așa-numitele *adverbe constante* (cf. D. Irimia, *GLR*, p.292): *bine, rău, frumos, urât, departe, aproape* etc. Opuse acestora sunt *adverbele situaționale* (cf. *ibidem*), al căror sens lexical concret se stabilește numai în funcție de factori deictici: *aici, acolo, acum, azi, mâine* etc. În plan paradigmatic, sensul lor este general-abstract: *ieri* „ziua anterioară momentului în care se face comunicarea”; *aici* „locul unde se află locutorul” etc. Sensul devine particular-concret în plan sintagmatic, în condițiile în care sensul adverbelor este explicat apozitiv: *Ieri, 7 ianuarie, a fost Sf. Ion; Aici, în casa mea din urbea X, e cald și bine*. Uneori, sensul acestor adverbe poate rămâne în continuare abstract și în plan sintagmatic: *Ieri a fost cald; Aici e frig*.

Împărțirea tradițională a adverbelor în funcție de sensul lor lexical conduce la distingerea câtorva subclase: **adverbe de mod** (**propriu-zise**: *aievea, alene, agale, bine, frumos*; **de cantitate**: *atât, cam, cât, destul, foarte, mult*; **distributive**: *câte*; **de comparație**: *ca, cât, cum, precum, decât, asemenea*; **de durată, continuitate**: *mereu, neconținut, încă, tot, mai*; **revenire**: *iar, iarăși, din nou, a doua oară*; **frecvență**: *adesea, arareori, o dată, de zece ori*; **de afirmație**: *da, desigur, firește, negreșit, cu siguranță, într-adevăr, de bună seamă*; **de negație**: *ba, nici, nicidecum, nu, deloc, defel*; **de îndoială sau de probabilitate**: *parcă, poate, pesemne, probabil*; **de precizare**, **de întărire**: *chiar, tocmai, taman*; **de restricție**: *barem, batâr, măcar, înalta, încai, cel puțin*; **de proximitate**: *aproape, mai, cât pe ce, gata-gata*; **explicative**: *adică, anume, bunăoară*; **conclusive**: *deci, așadar, prin urmare*; **concesive**: *totuși, cu toate acestea*), **adverbe de timp**, **adverbe de loc**, **adverbe de cauză** și **adverbe de scop**¹⁶⁰.

Trebuie subliniat faptul că statutul unora dintre cuvintele considerate adverbe în *GA* este contestat, pe bună dreptate, de C. Dimitriu (*TG*, I, p.717–718). Astfel, în enunțurile: *Nalt cât casa./ Verde ca mătasea; să fie desfătarea noastră... mai presus decât a altora; sărută mâna asemenea cânelui care...*

¹⁶⁰ Vezi *GA*, I, p.306–312. În mod similar au procedat I. Iordan, V. Robu, care în subclasa adverbelor de mod au inclus alte 13 subsubclase, în plus față de *GA* apărând aici *adverbele de ordine*, ca variantă a celor de distribuție: *mai întâi, în primul rând, al doilea, în al doilea rând*; *adverbele care exprimă proximitatea* sunt numite aici *adverbe preinceptive*, iar *adverbele de cantitate* le cuprind și pe cele considerate aparte în *GA* ca *adverbe de comparație*.

În alte surse bibliografice, unele dintre subsubclasele adverbelor de mod din împărțirea tradițională devin subclase distincte. Astfel, la C. Dimitriu (*TG*, I, p.714 ș.u.) se disting următoarele subclase: **adverbe de mod**: *așa, bine, rău, urât, frumos, cruciș, chiondorâș*; **adverbe de loc**: *aici, aproape, departe, dedesubt, nicăieri*; **adverbe de timp**: *acum, ieri, mâine, azi, târziu, devreme*; **adverbe de cantitate**: *atât, cât, mult, puțin, oleacă, adeseori, de două ori*; **adverbe de echivalență**: *adică, anume, altfel spus, cu alte cuvinte*; **adverbe de condiție**: *altfel, altminteri, în alte condiții*; **adverbe de concluzie**: *deci, așadar, prin urmare, în concluzie, în consecință*; **adverbe concesive**: *tot, totuși, cu toate acestea*; **adverbe de cauză și adverbe de scop**: *de aceea, de aceasta, pentru aceea, pentru aceasta*. Rezultă că nu fondul problemei clasificării adverbelor se schimbă, ci forma, modalitatea concretă de organizare a adverbelor după sensul lor lexical.

linge mâna care-l bate; un petec de mătălsărie **aidoma** celeia ce caută, citate în GA, I, p.316–317, cuvintele subliniate prezintă caracteristici ale prepozițiilor: nu au sens lexical (nu pot fi înlocuite cu nici un cuvânt noțional); reprezintă, la numele sau pronumele pe care îl însoțesc, mărci pentru caz; exprimă raport comparativ la nivelul propoziției. Autorul *Tratatului* nu exclude posibilitatea ca aceleași cuvinte să se realizeze cu valoare adverbială, dar în alte tipuri de contexte decât cele propuse în GA: *acolo sunt ca* (= cantitate aproximativă) *zece oameni.*; *ea merge cât* (= cantitate nedefinită) *poate; nu vine decât* (= restricție) *el; băiatul este înalt și fata asemenea/aidoma* (= similitudine). Exemplele analizate mai sus demonstrează că se realizează și conversiunea în sens invers, dinspre adverb spre o altă parte de vorbire, în cazul de față prepoziția¹⁶¹.

Din exemplele de mai sus se poate vedea, de asemenea, că unul și același adverb se regăsește în două sau mai multe subclase, ceea ce demonstrează polivalența unora dintre adverbe: *abia* poate exprima modul: *Abia calcă, de teamă să nu îl trezească,* dar și timpul: *Abia a plecat, și s-a dezlănțuit furtuna; de aceea se actualizează cu sens causal: De aceea s-a supărat, că nu ai venit,* dar și final: *De aceea a venit, ca să îți spună ce i s-a întâmplat.*

b) Adverbele care transmit **informație gramaticală** sunt în număr redus. Este vorba despre adverbele-morfem pentru categoria gramaticală a comparației: *mai, foarte, mai puțin, la fel de, cel mai puțin, grozav de puțin* etc. Și în acest caz, se realizează omonimie între adverbele-morfem și adverbele care transmit informație lexicală: cf. *Lucrează cel mai puțin dintre toți și E cel mai puțin cuminte; Când a văzut că nu a fost ascultat, s-a mâniat foarte și Băiatul este foarte cuminte.*

c) Substitutele de propoziții sau de fraze transmit **informație logică**, afirmativă sau negativă. La aceste adverbe informația lexicală este indirectă și se preia de la unitatea sintactică pe care o substituie.

În cadrul adverbilor substitute de propoziții sau de fraze se folosesc pentru afirmație: *da, așa, sigur, desigur, firește, negreșit, neîndoielnic, cu siguranță, cu certitudine, ba da,* iar pentru negație: *nu*¹⁶², *ba, nicidecum, niciodată, nici într-un caz, deloc, defel.*

Adverbele pronominale cumulează informația lexicală pe care o poartă corpul fonetic al adverbului respectiv cu informația pe care o preia indirect de la numele sau adverbul pe care îl substituie în enunțul dat. Numele pe care îl poartă această subclasă se justifică atât prin faptul că unele dintre ele au în structură, la origine, un pronume (*aici* <lat. *ad hicce*; *acolo* <lat. *eccum (i)lloc*), cât și prin aceea că în mod obișnuit valoare morfologică a termenului substituit este de substantiv: *A plecat din acest oraș pentru că aici nu și-a găsit nimic de lucru.* Uneori adverbul pronominal substituie însă tot un adverb: *Orice om se întoarce acasă pentru că nicăieri nu e mai bine ca acolo.*

¹⁶¹ Prin conversiune, adverbul poate deveni: adjectiv invariabil: *Așa om rar găsești;* substantiv: *Ți-am făcut un bine;* conjuncție: *Când ar ști omul ce ar păți, dinainte s-ar păzi; Unde l-ai supărat atât de rău n-a mai vrut să știe de tine?; Cum nu a venit la vreme, nu l-am mai așteptat.*

¹⁶² Acestui adverb i se atribuie statut aparte în *Tratatul de gramatică* (p.719–721), C. Dimitriu considerându-l un **adverb rest de propoziție**, marcă pentru categoria logică a negației. Deși nuanțarea este justificată în cazul acestui adverb, considerăm că el poate rămâne alături de celelalte adverbe care exprimă negația între substitutele de propoziții sau de fraze.

Adverbele pronominale se organizează în mai multe subclase: *demonstrative* – arătând apropierea sau depărtarea de vorbitor, în spațiu și în timp: *acum, aici, acolo, atunci* etc.; *nehotărâte* – arătând însușiri sau coordonate circumstanțiale ale acțiunii, care rămân necunoscute sau imprecise: *cândva, undeva, cumva, oricând, oricum, oricât, oriunde*; *negative* – arătând însușiri ale acțiunii sau coordonate circumstanțiale ale acesteia cu realizare negativă: *nicicând, nicicum, niciunde, nicăieri, niciodată*; *interogative* – al căror conținut semantic este în legătură cu un termen, substantiv, pronume sau adverb, care ar putea interveni ca răspuns: *când?, unde?, cum?, cât?, încotro?, dincotro?, de câte ori?* etc.; *relative* – care, asemenea pronumelor relative, sunt elemente de relație la nivelul frazei și preiau informația lexicală a termenului pe care îl substituie sau informația întregii propoziții pe care o introduc. Unele adverbe relative sunt omonime cu cele interogative, altele cu cele nehotărâte, deosebindu-se de acestea prin distribuția specifică: *Nu știu unde mă voi duce; Oriunde s-ar duce, tot nu e mulțumită.*

d) Adverbele care transmit **informație stilistică** sunt numite și abordate diferit în lucrările de specialitate¹⁶³. Sensul lor lexical este destul de abstract, fiind în mare măsură dependent de context. Dintre adverbele întrebuițate mai frecvent cu această valoare amintim: *barem, batâr, cam, cel puțin, chiar, decât, doar, încă, mai, numai, și, tot*. Omonimia se manifestă și în cazul acestor adverbe, astfel că una și aceeași expresie cunoaște actualizări diferite. Rezolvarea omonimiei se poate face ținând seama în primul rând de sensul cu care se actualizează adverbul într-un enunț sau în altul și nu exclusiv prin raportare la tipul de regent de care este dependent adverbul respectiv¹⁶⁴. Avem în vedere faptul că vorbitorul poate întrebuița un astfel de adverb pentru a pune în evidență și verbul, nu doar orice alt constituent al enunțului în afară de verb. În enunțurile: *Abia șeful a reușit să rezolve problema* și *Șeful abia a reușit să rezolve problema*, **abia** este în ambele cazuri adverb cu întrebuițare emfatică, numai că în primul enunț are sens abstract, în timp ce în al doilea enunț exprimă, în funcție de intenția de comunicare, fie temporalitatea acțiunii „de puțin timp”, fie modalitatea „cu greu”¹⁶⁵. Decodarea corectă a sensului cu care este întrebuițat adverbul ține, așadar, și de cunoașterea intenției de comunicare. Dacă în primul enunț, în mod cert, este pus în evidență substantivul, în al doilea, în funcție de accentul logic, nuanțarea poate fi pe lângă nume – *șeful abia* – sau pe lângă verb – *abia a reușit*.

Categoria gramaticală a comparației

§211. Existența categoriei gramaticale a comparației la unele adverbe a generat discuții privind încadrarea acestei clase lexico-gramaticale în rândul claselor flexibile ori neflexibile¹⁶⁶. În ce ne privește, vom considera adverbul o clasă neflexibilă, ținând seama de faptul că, la adverbele care pot avea această categorie gramaticală (cele calificative: *bine, frumos, urât* etc. și câteva

¹⁶³ Vezi prezentarea diferitelor denumiri la C. Dimitriu, *TG*, I, p.726–727.

¹⁶⁴ Dacă regentul este un verb, atunci se vorbește despre adverbe care prezintă autonomie semantică, iar dacă regentul este altă parte de vorbire decât verbul, atunci se vorbește despre pseudoadverbe emfatică (C. Dimitriu, *TG*, I, p.727–728).

¹⁶⁵ Pentru diferite sensuri exprimate de aceste adverbe, vezi D. Irimescu, *GLR*, p.295–296.

¹⁶⁶ Vezi discuția pe care o face în acest sens C. Dimitriu în *TG*, I, p.730 ș.u.

circumstanțiale: *aproape, departe, devreme, târziu* etc.)¹⁶⁷, structura internă a adverbului nu este afectată, comparația exprimându-se doar analitic, prin morfeme semidependente.

Ca și la adjectiv, categoria gramaticală a comparației are la adverb existență biplană, în sensul că, în planul expresiei, prin morfemele cunoscute, se reflectă dezvoltarea unor grade diferite în desfășurarea unei acțiuni în raport cu agenți diferiți (*El merge **mai încet** decât mine*) sau în momente diferite (*Merge **mai încet** acum decât mergea ieri*) ori în raport cu altă acțiune (*Cântă **mai frumos** decât desenează*).

Termenii în care se exprimă aspectele opozabile în interiorul acestei categorii gramaticale sunt cei pe care i-am discutat la adjectiv¹⁶⁸: *pozitiv, comparativ, superlativ*, cu precizarea că numărul adverbilor care nu cunosc această categorie gramaticală este mult mai mare decât numărul adjectivelor fără grade de comparație.

La *gradul pozitiv*, caracteristica exprimată de adverb se prezintă într-o măsură obișnuită, normală. Marca gradului pozitiv este *o*, care se opune mărcilor concrete de la celelalte aspecte opozabile ale categoriei gramaticale a comparației.

Comparativul se realizează în trei termeni, în funcție de modul în care se prezintă caracteristica exprimată de adverb: egală sau inegală în desfășurarea unei acțiuni în raport cu agenți diferiți sau în momente diferite ori în raport cu altă acțiune.

Comparativul de egalitate presupune realizarea caracteristicii exprimate de adverb în măsură egală în desfășurarea unei acțiuni în raport cu agenți diferiți: *El citește **la fel de bine** ca mine* sau în momente diferite: *El citește astăzi **la fel de bine** ca ieri* ori în raport cu altă acțiune: *El citește **la fel de bine** cum povestește*. Marca acestei valori o constituie una dintre expresiile adverbiale *la fel de, tot așa de, tot atât de*, iar termenul de referință comparativă este introdus prin adverbul cu rol de prepoziție *ca*, prin adverbul *cum* sau prin adverbul *cât* precedat de prepoziție: *pe cât*.

Comparativul de superioritate presupune realizarea caracteristicii exprimate de adverb în măsură mai mare în desfășurarea unei acțiuni în raport cu agenți diferiți: *El citește **mai bine** ca mine* sau în momente diferite: *El citește astăzi **mai bine** ca ieri* ori în raport cu altă acțiune: *El citește **mai bine** decât povestește*. Are ca marcă adverbul *mai*, iar termenul de referință comparativă este introdus prin adverbele cu rol de prepoziție *ca, decât*. Al doilea termen poate fi neexprimat, situație în care asistăm la o comparație implicită: *El citește **mai bine***.

¹⁶⁷ Numărul adverbilor care au grade de comparație a crescut în limba actuală față de limba veche ca urmare a conversiunii unor adjective neologice în adverb. Ele sunt numite de G. Ciompec (*Morfosintaxa*, p.99) „un fel de împrumuturi adverbiale indirecte, dat fiind faptul că dobândesc valoare adverbială în limba română”. Iată o serie de exemple, lista rămânând, evident, deschisă: *abil, admirativ, absolut, alternativ, anticipat, aparent, aproximativ, atent, automat, bizar, categoric, circular, concludent, conform, contrar, cordial, diametral, direct, discret, efectiv, egal, elegant, elocvent, emfatic, energic, enorm, ermetic, etern, evaziv, eventual, evident, exact, exagerat, excelent, exclusiv, explicit, fix, formal, foarte, (in)comparabil, (im)perfect, imens, (im)prudent, inevitabil, liber, magistral, malițios, mașinal, melancolic, metodic, natural, onorabil, paralel, personal, provizoriu, punctual, rapid, rațional, relativ, sacadat, sarcastic, semestrial, sistematic, solitar, special, spontan, sporadic, substantival, superficial, tangențial, teribil* (cf. *ibidem*, p.99–100).

¹⁶⁸ Vezi N. Iacob, *MLR*, I, p.122 ș.u.

La *comparativul de inferioritate* caracteristica exprimată de adverb se realizează în măsură mai mică în desfășurarea unei acțiuni în raport cu agenți diferiți: *El citește **mai puțin bine** decât mine* sau în momente diferite: *El citește astăzi **mai puțin bine** decât (ca) ieri* ori în raport cu altă acțiune: *El citește **mai puțin bine** decât povestește*. Se realizează cu ajutorul morfemului complex *mai puțin*, iar termenul de referință comparativă este introdus prin *decât* sau *ca*. Trebuie spus că structura destul de greoaie în care se realizează această valoare a comparativului determină folosirea ei mai ales în exprimări eufemistice, atunci când se dorește „îndulcirea” expresiei. Altminteri, se preferă folosirea comparativului de superioritate al unui adverb antonim: cf. *Băiatul se poartă **mai puțin frumos** decât fata* și *Băiatul se poartă **mai urât** decât fata*, cu precizarea că sinonimia celor două structuri este doar parțială.

Superlativul cunoaște două valori: *superlativul relativ*, care se realizează în urma unei comparații directe, și *superlativul absolut*, care presupune exprimarea caracteristicii unei acțiuni în măsură maximă.

Superlativul relativ de superioritate, realizat cu morfemul complex *cel mai*¹⁶⁹, arată că adverbul exprimă caracteristica unei acțiuni care se manifestă în cea mai mare măsură în comparație cu caracteristica termenului de referință comparativă: *El citește **cel mai bine** dintre toți*. Comparația se poate realiza explicit, al doilea termen fiind introdus prin prepoziția *dintre*, sau implicit, al doilea termen fiind subînțeles: *El citește **cel mai bine***.

Dacă adverbul exprimă caracteristica unei acțiuni care se manifestă în cea mai mică măsură în comparație cu caracteristica termenului de referință comparativă, atunci vorbim despre *superlativul relativ de inferioritate*. Fiind vorba despre o structură mult prea complicată: *El citește **cel mai puțin bine** dintre toți*, aceasta se folosește îndeosebi în exprimări eufemistice, pentru evitarea unei exprimări fruste, care ar putea deranja. Altfel, se preferă *superlativul relativ de superioritate* al unui adverb antonim: *El citește **cel mai rău** dintre toți*, sinonimia dintre cele două structuri fiind, desigur, numai parțială.

Superlativul absolut de superioritate exprimă caracteristica unei acțiuni care se manifestă în măsură maximă, în vreme ce *superlativul absolut de inferioritate* exprimă caracteristica unei acțiuni care se manifestă în măsură minimă. Superioritatea se exprimă în mod obișnuit prin adverbul-morfem *foarte*, dar și prin alte morfeme, simple: *prea*, *tare* sau perifrastice: *teribil de*, *grozav de*, *strașnic de* etc. (*Citește **foarte/prea/tare/strașnic de/teribil de** bine*)¹⁷⁰. Structura *superlativului absolut de inferioritate*, destul de greoaie: *Citește **foarte puțin/prea puțin/tare puțin** bine*, este numai rar folosită, fiind preferat și de această dată, chiar dacă sinonimia structurilor este doar parțială, *superlativul absolut de superioritate* al unui adverb antonim: *Citește **foarte/prea/tare** rău*.

Sunt adverbe care au numai pozitiv și comparativ de superioritate: *degrabă/mai degrabă*, *încoace/mai încoace*, *încolo/mai încolo*, *îndărăt/mai îndărăt*, după cum sunt unele care se întrebuintează astăzi numai la comparativ de superioritate: *mai abitir*, *mai ales*, *mai presus*, *mai prejos*.

Sintaxa adverbului

¹⁶⁹ Spre deosebire de comparația adjectivului, unde *cel* este variabil, în structura morfemului complex prin care se exprimă *superlativul relativ* la adverb, *cel* este invariabil.

¹⁷⁰ Pentru alte mărci, stilistice, prin care se poate exprima *superlativul*, vezi discuția la adjectiv (N. Iacob, *MLR*, I, p.123–124).

§212. Relația sintactică specifică adverbului este cea de dependență, poziția ocupată de adverb fiind în mod obișnuit aceea de determinant. În această situație, funcțiile sintactice pe care le dezvoltă adverbul vor fi în raport cu tipul de regent și, desigur, cu sensul adverbului.

Principala funcție sintactică este aceea de *circumstanțial*, realizată în cadrul relației de dependență față de verb, interjecție, adjectiv sau adverb. În funcție de sensul adverbului, vorbim despre următoarele tipuri de circumstanțiale:

- de mod: Vorbește **altfel** decât m-am așteptat;
- de timp: Vorbește **acum**;
- de loc: **Acolo** erau toate rudele mele;
- condițional: M-am prefăcut că e totul în regulă, **altminteri**, o supăram și mai rău;
- de scop: **De aceea** a venit, ca să îmi spună unde am greșit;
- de cauză: **De aceea** n-a venit, pentru că l-am supărat;
- concesiv: Deși o supărasem rău, **totuși** a venit la mine;
- de relație: Este atât de sărac **sufletește**, încât te cutremuri;
- opozițional (cu locuțiunea prepozițională în loc de): **În loc de mâine** a venit astăzi;
- cumulativ (cu locuțiunile prepoziționale afară de/ în afară de sau pe lângă): **Afară de mâine** mai pot da examen și poimâine;
- de excepție (cu locuțiunea prepozițională afară de/ în afară de): **Afară de ieri** nu l-am mai văzut până acum.

Dacă regentul este un nume sau un substitut al numelui, adverbul dezvoltă funcția de *atribut adverbial*¹⁷¹: Copilul **de aici** este mai cuminte decât acela **de acolo**.

Dacă adverbul determină concomitent un nume sau un pronume și un verb, atunci îndeplinește funcția sintactică de *element predicativ suplimentar*: Te vreau **aproape**, Îl știu **departe**.

Adverbul poate îndeplini, de asemenea, funcția de *nume predicativ* în structura unui *predicat nominal*, ceea înseamnă că ar trebui să acceptăm, în cazul adverbului, realizarea relației de interdependență. Dacă interdependența presupune acord al numelui predicativ cu numele subiect în categoriile gramaticale comune, atunci realizarea acestei relații este pusă în dificultate când e vorba despre adverbul cu funcție de nume predicativ. Dacă acceptăm însă că se realizează relație de interdependență atunci când numele predicativ este exprimat, de exemplu, prin pronume relativ sau interogativ invariabil (*Nu știu **ce** ești./ **Ce** ești tu?*), atunci acceptăm că și în cazul adverbului se poate realiza o relație de interdependență *sui-generis*: E **mai bine** să vii și să stăm de vorbă.

Adverbele pronominale relative și cele nehotărâte realizează simultan *funcție sintactică* în propoziția pe care o introduc¹⁷², funcție ce depinde de

¹⁷¹ C. Dimitriu exclude substantivul și substitutele acestuia dintre regenții adverbului și, prin urmare, este exclusă și funcția de atribut dintre funcțiile pe care le poate îndeplini adverbul. Adverbele care exprimă caracteristici ce se atribuie obiectelor denumite de substantive devin adjective și îndeplinesc funcția sintactică de atribut adjectival (TG, I, p.710).

¹⁷² Uneori adverbul relativ (ca și pronumele relativ) poate îndeplini funcție sintactică în altă propoziție decât cea pe care o introduce: *Procedează **oricum** dorește să procedeze*.

raportul sintactic și de sensul adverbului în contextul respectiv, și *funcție de marcă* a raportului de subordonare:

- *circumstanțial de timp*: Nu știu **când** vine/ Vine **oricând** dorește;
- *circumstanțial de mod*: Nu știu **cum** vine/ *Procedează oricum* dorește (să procedeze);
- *circumstanțial de loc*: Nu știu **unde** vine/ Mă ia și pe mine **oriunde** se duce;
- *nume predicativ*: Lumea e **cum** e.

Probleme în legătură cu sintaxa lor pun unele adverbe modalizante de tipul *bineînțeles, de bună seamă, desigur, firește, pesemne, poate, posibil, probabil*¹⁷³. E vorba despre adverbe care exprimă necesitatea, siguranța, probabilitatea și care se pot întrebuița în enunțuri astfel:

- a) după verbul copulativ *a fi*: E **probabil** că va pleca;
- b) urmate de conjuncția *că*: **Firește** că mergem; **Desigur** că venim și noi; **Poate** că e mai bine așa;
- c) fără verbul copulativ și neurmăte de conjuncție, izolate (*Se duce, probabil, astăzi pe la mama.*) sau nu (*Se duce probabil astăzi pe la mama.*) de restul enunțului;
- d) adverbul se constituie în substitut de propoziție sau de frază, asemenea adverbilor de afirmație sau de negație: - *Vii astăzi pe la mine?!* - **Firește.**

În primul caz, adverbul intră în structura predicatului și îndeplinește funcția sintactică de nume predicativ, având rolul de a caracteriza o situație, fără a mai fi, așadar, adverb modalizant.

În exemplele de tipul celor de sub b) se atribuie conjuncției caracter expletiv (vezi D. Irimia, *GLR*, p.300–301), iar adverbele au rol modalizant, exprimând atitudinea vorbitorului față de conținutul comunicării: adverbe precum *desigur, firește, fără îndoială* intensifică sensul modal, de certitudine, al indicativului – **Firește** că vine – în vreme ce adverbele *poate, probabil, pesemne* au rolul de a anula existența sensului specific (acțiune sigură) – **Poate** că vine mâine, **Probabil** că vine mâine, **Pesemne** că vine mâine (vezi *ibidem*, p.301).

Atitudinea vorbitorului față de conținutul comunicării se exprimă și prin adverbul **probabil** în exemplele de sub c), de această dată adverbul fiind situat în raport de incidență cu restul comunicării, indiferent dacă este izolat sau neizolat prin virgule. Locul adverbului este variabil în funcție de intenția subiectului-vorbitor, adverbul putându-se raporta la oricare dintre constituenții enunțului: *Se duce astăzi, probabil, pe la mama/ Se duce astăzi probabil pe la mama; Se duce astăzi pe la mama, probabil/ Se duce astăzi pe la mama probabil.*

¹⁷³ În *GA*, I, p.318–319, aceste adverbe au funcția de predicat atunci când sunt urmate de conjuncția *că* sau, mai rar, de *să*, intră în alcătuirea predicatului nominal, când urmează după verb copulativ, și sunt propoziții incidente atunci când apar izolate: *Ei vor aplauda, desigur, biografia subțire...* Dacă sunt propoziții incidente înseamnă că li se atribuie, până la urmă, tot statut de adverb predicativ, deci predicat al unei propoziții incidente.

În alte lucrări de specialitate se consideră însă că „adverbele modalizante nu pot realiza funcția de predicat întrucât nu pot participa la nucleul predicțional al unei propoziții cu nici una din cele două componente ale predicăției – lexicală și gramaticală; pe de o parte, aceste adverbe sunt lipsite de autonomie semantică lexicală; pe de alta, nu dispun de capacitatea de a actualiza, de a situa în timp «realități» aflate în afara timpului. Fără aceste două componente nu există predicat.” (D. Irimia, *GLR*, p.300).

Nu au funcție sintactică adverbele care se constituie în morfeme ale categoriei gramaticale a comparației (*mai, mai puțin, foarte, prea* etc.). De asemenea, nu îndeplinesc funcție sintactică adverbele care exprimă în plan logic negația (*nu, nici*), precum și adverbele care au întrebuintare expresivă: *și, chiar, numai, tocmai* etc., care, atunci când sunt dependente față de nume sau față de substitute ale numelor, au întrebuintare emfatică: *Și mamă să-i fii, tot nu-i poți trece cu vederea atitudinea*.

SCHEMĂ RECAPITULATIVĂ – ADVERBUL

1. Definiția adverbului (componenta semantică; componenta morfologică; componenta sintactică)

2. Clasificarea adverbilor:

a) Criteriul etimologic:

- adverbe primare
 - moștenite din latină;
 - împrumutate din alte limbi, în etape diferite din evoluția limbii române;
- adverbe secundare – formate în limba română prin:
 - derivare cu sufixe;
 - prin compunere;
 - prin conversiune.

b) Criteriul structurii:

- adverbe simple (neanalizabile / analizabile);
- adverbe compuse;
- locuțiuni adverbiale.

c) Criteriul semantic:

- adverbe care transmit informație lexicală:
 - adverbe stabile / adverbe mobile;
 - adverbe constante / adverbe situaționale;
 - adverbe de mod (propriu-zise / de cantitate / distributive / de comparație / de durată, continuitate / de frecvență / de afirmație / de negație / de îndoială sau de probabilitate / de precizare sau de întărire / de restricție / de proximitate / explicative / conclusive / concesive);
 - adverbe de timp;
 - adverbe de loc;
 - adverbe de cauză;
 - adverbe de scop;
- adverbe care transmit informație gramaticală;
- adverbe care transmit informație logică – substitutele de propoziții sau de fraze.

- adverbe pronominale (demonstrative / nehotărâte / negative / interogative / relative)

- adverbe care transmit informație stilistică.

3. Gradele de comparație ale adverbului (*gradul pozitiv, gradul comparativ – de superioritate, de egalitate, de inferioritate, gradul superlativ – relativ, absolut*)

4. Sintaxa adverbului

- adverbe cu funcție sintactică (circumstanțial / element predicativ suplimentar / atribut adverbial / nume predicativ / predicat adverbial)

- adverbe cu funcție de morfem al categoriei gramaticale a comparației;

- adverbe cu întrebuințare expresivă.

Teste:

1. Adverbul este o parte de vorbire flexibilă?

R: Nu, adverbul este o parte de vorbire neflexibilă, întrucât nu își schimbă forma pentru a exprima sensuri gramaticale, așa cum se întâmplă în cazul părților de vorbire flexibile. Prezența categoriei gramaticale a comparației la unele adverbe nu schimbă lucrurile, deoarece, exprimând acest sens gramatical, forma adverbului nu se schimbă, morfemele comparației fiind exterioare adverbului.

2. În ce constă diferența dintre morfemul prin care se exprimă gradul superlativ relativ la adverb și cel prin care se exprimă același grad de comparație la adjectiv?

R: Morfemul prin care se exprimă superlativul relativ la adverb are în structură **articolul demonstrativ în forma invariabilă – cel**, în timp ce în structura morfemului prin care se exprimă superlativul relativ la adjectiv, **articolul variază după gen, număr și caz**.

EXERCITII

1. Analizați adverbele din textul următor:

„N-am fost așa precum se spune
Și nu sunt nici așa cum sunt –
Nu sunt nici foc,
Nici ploaie
Și nici vânt!...
Nu sunt nimic din ce-aș putea fi pe pământ...
Nu sunt decât un strop de vorbe bune,
Ce-aștept un cititor cinstit să mă răzbune
Și să m-arate lumii cine sunt!...”

(I. Minulescu)

2. Construiți enunțuri în care adverbele să îndeplinească următoarele funcții sintactice:

- circumstanțial de mod;
- circumstanțial de timp;
- circumstanțial de loc;
- circumstanțial condițional;
- circumstanțial de scop;
- circumstanțial de cauză;

- circumstanțial concesiv;
- circumstanțial de relație;
- circumstanțial opozițional;
- circumstanțial cumulativ;
- circumstanțial de excepție;
- atribut adverbial;
- element predicativ suplimentar;
- nume predicativ;
- predicat adverbial.

IX. Prepoziția

Rezumat:

Capitolul al IX-lea cuprinde informații cu privire la clasa **prepoziției**. Sunt analizate clasele de prepoziții rezultate în urma aplicării mai multor criterii de clasificare: *etimologic, structura morfematică, regimul cazual, rolul de morfem în fixarea identității unui caz sau a unui mod*). Explicăm, de asemenea, și ilustrăm abaterile în utilizarea prepoziției.

§213. Prepoziția este o clasă lexico-gramaticală ce grupează cuvinte caracterizate în plan *semantic* prin conținut lexical insuficient¹⁷⁴ și (la cele moștenite¹⁷⁵) abstractizat în măsură foarte mare, care se precizează în context și se realizează în semnificații variate, determinate de termenii sintagmei în care intră¹⁷⁶. Aceasta înseamnă că una și aceeași prepoziție se actualizează, în funcție de context, cu sensuri diferite: *din* exprimă: locul – *Iese din clasă*; timpul – *Din momentul acela s-a supărat pe mine*; instrumentul – *A cam adus-o din condei*; originea – *Provenea din aceeași familie*; materia – *Rochia fetei este confecționată din mătase*; *după* exprimă locul, spațiul situat în spatele unui obiect – *Stă după ușă*; timpul, posterioritatea temporală – *Pleacă după venirea ta*; finalitatea – *Pleacă în lume după câștig*; conformitatea – *Făcea totul după placul meu*; instrumentul – *După glas i-am înțeles gândul ascuns* etc.

¹⁷⁴ În unele lucrări de specialitate se avansează ideea că prepozițiile sunt cuvinte vide din punct de vedere semantic. C. Dimitriu (*GEM*, p.352) caracterizează prepoziția drept „partea de vorbire vidă și neflexibilă”, iar în *TG* (I, p.747) susține că în clasa prepozițiilor se cuprind „cuvinte nenoționale și neflexibile”. D. Irimia nu mai consideră prepoziția (nici articolul și conjuncția) clasă lexico-gramaticală, ci simplu „Instrument gramatical”, ca urmare a faptului că este lipsită de conținut lexical determinabil (*GLR*, p.309). Aceasta face ca prepozițiile (ca și articolul și conjuncția) să fie lipsite de autonomie semantică.

Pe o poziție opusă se situează atât cei care susțin că prepoziția are sens lexical propriu, „caracteristic ei, distinct de cel al cuvintelor de care este întodeauna însoțită” (Laura Vasiliu, *Schiță de sistem al prepozițiilor limbii române*, în *SG*, III, p.13), cât și cei care acceptă un anumit sens în cazul prepoziției, insuficient însă pentru a-i putea asigura autonomie semantică. Despre un anumit sens lexical al prepozițiilor vorbește, spre exemplu, Fulvia Ciobanu în *Observații asupra prepozițiilor și locuțiunilor prepoziționale*, în *SG*, II, 1957, p.91–104 și în capitolul despre prepoziție din *GA*, I, p.329 ș.u., unde se precizează că prepozițiile nu au sens lexical de sine stătător, dar nu sunt complet lipsite de sens lexical. Datorită rolului lor de cuvinte ajutătoare, prepozițiile au, în general, sensuri lexicale abstracte. Aceeași idee este subliniată la I. Iordan, V. Robu: „prepoziției, deși este un instrument gramatical de relație, nu-i lipsește sensul și (...), în general, orice prepoziție are o anumită constantă semantică abstractă, semnificând circumstanțe de spațialitate, interioritate, exterioritate etc. (...)” (*LRC*, p.510).

¹⁷⁵ Acestea au semnificații lexicale mai slabe, mai abstracte și mai numeroase. Ele sunt urmate, în ordine, de prepozițiile rezultate prin compunere, al căror sens se întărește în urma punerii laolaltă a două sau mai multe prepoziții primare, de prepozițiile rezultate prin conversiune, care, în mod firesc, păstrează în mare măsură semnificații ale claselor de cuvinte din care provin (compară, spre exemplu, *de*, *pe* cu *despre*, *înspre* și cu *înaintea*, *înapoia* etc.) și, în sfârșit, de prepozițiile împrumutate.

¹⁷⁶ Vezi I. Coteanu, *LRC*, I, p.295; Gh. Constantinescu-Dobridor, *MLR*, p.285.

Polisemiei accentuate înregistrate pentru prepozițiile din fondul vechi al limbii i se opune structura semantică mai puțin variată a prepozițiilor rezultate prin conversiune din alte părți de vorbire și a celor împrumutate, intrate de curând sau relativ de curând în limba română.

Prepozițiile rezultate prin conversiune din alte părți de vorbire au o semantică mult redusă în comparație cu cele din vechiul fond. E vorba despre prepoziții precum: *datorită, grație, mulțumită, împotriva, dedesubtul, înapoia, înaintea, îndărătul* etc., care pot exprima „instrumentul” (*datorită, mulțumită, grație*), „opozitia” (*împotriva*), „locul” (*înapoia, dinapoia, îndărătul*), „timpul” (*înaintea*). Situația, în privința sensurilor cu care se actualizează, este aceeași în cazul locuțiunilor prepoziționale (*de-a lungul, în fața, în spatele, în jurul, din cauza, din pricina*), unele dintre acestea fiind caracterizate chiar de o anumită specializare semantică.

Limitate atât numeric, cât și sub raportul circulației, prepozițiile intrate de curând în limba română se caracterizează în mod obișnuit prin monosemie, mai rar prin polisemie.

Versus (abreviat *vs.*), de exemplu, cu circulație mai întâi în stilul științific, exprimă opoziția sau contrastul dintre două elemente explicabile unul prin celălalt: *continuu versus discontinuu*. Folosirea acestei prepoziții și cu sensul „dintre” (*Conflictul angajați versus șefi nu e de dorit*) câștigă teren în stilul gazetăresc, iar de aici poate trece relativ ușor în vorbirea curentă.

Via se folosește în domeniul transportului pentru a indica punctul de tranzit (*Galați – București, via Buzău*) și precedă nume de localități. Se constată o tendință de extindere a folosirii acestei prepoziții în alte domenii (*Ideile lui descindeau din doctrina partidului aflat la putere, via șeful statului*), situație în care nu se mai asociază cu nume de locuri, dar întrebuintarea ei în astfel de structuri este artificială.

Contra, prepoziție cu vechime în limbă în comparație cu cele de mai sus, se întrebuintează cu două sensuri bine precizate: adversitatea (*Luptă contra nedreptății*) și schimbul (*A primit bani contra informațiilor furnizate*).

Sub raport *morfologic*, prepozițiile sunt cuvinte neflexibile, iar în plan *sintactic* acestea nu pot îndeplini decât funcție relațională, nu și funcție sintactică. Imposibilitatea prepoziției de a îndeplini funcție sintactică este, desigur, în legătură cu insuficiența ei semantică. Chiar dacă nu îndeplinește rol sintactic, importanța prepoziției în cadrul propoziției este foarte mare, dat fiind faptul că ea este singurul mijloc joncțional prin care stabilim raportul de subordonare la nivelul acestei unități sintactice. Cei doi termeni pe care prepoziția îi leagă nu sunt, așadar, de aceeași importanță, unul fiind regentul, deci termenul dominant, celălalt, determinantul. Nici legătura prepoziției nu este la fel de strânsă cu cei doi termeni¹⁷⁷. Deși este selectată de termenul care ocupă poziția de regent, ea este în relație mai strânsă cu termenul subordonat pe care îl introduce, impunându-i un anumit comportament morfologic

¹⁷⁷ Faptul că între prepoziție și termenul pe care îl precedă este o relație foarte strânsă rezultă atât din topica fixă a celor două componente ale grupului prepozițional – prepoziția ocupă întotdeauna primul loc (*carte de citire*) –, cât și din posibilitățile limitate de intercalare în cadrul acestui grup a altor termeni, exclusiv determinanți ai termenului precedat de prepoziție (*A umblat pe nebănuite cărări pentru a se încânta de tainicele frumuseți ale plaiului românesc*). În privința poziției față de termenul regent, trebuie precizat că topica obiectivă a grupului prepozițional este fixă (așezat după regent: *Vorbește cu mama, dacă vrei să merg; Am reușit grație mamei*), dar, în topică subiectivă, grupul prepozițional poate sta și înaintea regentului: *Cu mama vorbește, dacă vrei să merg; Grație mamei am reușit*).

(anumite morfeme de caz – *Reușește grație perseverenței* – sau, de exemplu, prezența prepoziției-morfem *a* dacă determinantul este verb la infinitiv – *A venit pentru a mă vedea*) și împreună cu care îndeplinește, la nivelul propoziției, o anumită funcție sintactică.

Termenii pe care prepoziția îi leagă se încadrează în clase lexico-gramaticale diferite¹⁷⁸. Termenul subordonat este cel mai frecvent de natură nominală (substantiv: *Vorbește cu mama*; pronume: *Vorbește cu ea*; numeral: *Vorbește cu doi*), dar prepoziția poate preceda și alte părți de vorbire: adjectiv: *Citește mult de mic*; *Din mic s-a făcut mare*; verb¹⁷⁹: *Pentru a reuși trebuie să muncești mult*; *Îl consideram ca fiind de al nostru*; adverb: *Nu știu de unde vine*; alte prepoziții: *Crește pe lângă mine*; conjuncții: *Știe pentru că învață*¹⁸⁰. Trebuie subliniat însă că posibilitățile combinatorii ale prepozițiilor cu aceste părți de vorbire nu sunt nelimitate. Astfel, *de* nu poate preceda conjuncții, *pe* nu precedă adjective, verbe¹⁸¹ și conjuncții, *a* precedă numai substantive (în acuzativ: *Miroase a parfum*; *Calcă a popă* – prepoziția *a* din vechiul fond indică asemănarea, dar: *Am primit două cărți a cinci lei fiecare* – prepoziția neologică *a* exprimă distribuția) și substantive însoțite de cuantificatori, sensul exprimat de întregul grup alcătuit din prepoziția *a* + cuantificator + substantiv cu formă de acuzativ fiind de genitiv (*Este mamă a doi copii*; *Este mamă a mulți copii*), și părți de vorbire care cuantifică (*Rezultatele a doi dintre ei sunt bune. Rezultatele a mulți dintre ei sunt bune*)¹⁸².

Termenul care ocupă poziția de regent în grupul prepozițional poate fi: substantiv: *Cartea de povești e încântătoare*; adjectiv: *Este mai sigur ca niciodată de victorie*; pronume: *Acela de acolo m-a supărat*; numeral: *Doi dintre ei nu au ajuns la timp*; adverb: *Lucrează suficient de bine*; interjecție: *Hai la mine! Vai de mine!*

Clasificarea prepozițiilor

§214. În funcție de **origine (criteriul etimologic)**, prepozițiile sunt **primare**, moștenite din latină și împrumutate; **secundare**, create în limba română prin compunere și conversiune.

Sunt prepoziții primare moștenite din limba latină: *a* (<*ad*), *asupra*, *către*, *cu*, *de*, *după*, *fără*, *în*, *între*, *întru*, *la*, *lângă*, *pe*, *pentru*, *peste*, *până*, *prin*, *printre*, *spre*, *sub*.

¹⁷⁸ Prepozițiile nu pot preceda interjecții.

¹⁷⁹ Ne interesează aici structurile în care verbul este precedat de alte prepoziții decât prepozițiile-morfem (*a* pentru infinitiv; *de* pentru supin), al căror rol este în primul rând acela de a fixa identitatea unei forme verbale în raport cu alta.

¹⁸⁰ Atunci când prepoziția se combină cu alte prepoziții rezultă prepoziții compuse. Dacă se combină cu conjuncții (*pentru că*, *până să*) sau cu pronumele relativ *ce* (*după ce*, *până ce*) ori cu unele adverbe relative (*după cum*, *după cât*, *pe când*), rezultă locuțiuni conjuncționale la care însă comunicarea nu se poate opri, fiind necesară prezența propozițiilor subordonate: *A venit la examen după ce a învățat*; *Nu a venit la examen până ce nu a învățat*; *Face după cum îl taie capul* etc.

¹⁸¹ Nu intră în discuție cazurile în care adjectivul sau verbul la supin se substantivizează: *Nu trecem strada pe roșu*; *S-a pus pe învățat când a văzut că nu merge altfel*.

¹⁸² În structura infinitivului, prepoziția *a* are în primul rând rolul de morfem al acestui mod, dar asigură și legătura în cadrul unui grup prepozițional (cf. *A cânta e plăcut* cu *Știe a se distra la fel de bine cum știe a munci*).

Prepoziții primare împrumutate sunt *a* (<fr. *à*), *contra* (pentru care în unele surse se propune etimologie multiplă: <lat., it. *contra*, fr. *contre*, în altele, exclusiv latină), *per* (<it. *per*, ger. *per*), *pro* (<lat. *pro*), *versus* „către, în direcția, față în față, în opoziție cu” (<lat. *versus*), *via* „pe direcția”, „(trecând) prin” (<fr. *via*, ger. *via*).

Cel mai bine reprezentat este inventarul prepozițiilor formate în limba română prin compunere (*despre, din, dinspre, dintre, dintru, înspre, de la, pe la, de pe la* etc.) și prin conversiune (din adverb: *dinaintea, dinapoia, înaintea, înapoia, împrejurul, îndărătul, împotriva*; din substantiv: *grație, mulțumită*; din verb la participiu: *datorită, potrivit*; din verb la gerunziu: *exceptând, privind*; din adjective: *drept, conform, contrar*).

§215. După alcătuire sau după aspectul structurii morfematice, distingem următoarele clase: *prepoziții simple, prepoziții compuse* și *locuțiuni prepoziționale*.

Prepozițiile simple sunt acelea care nu pot fi analizate în doi sau mai mulți radicali: *a, asupra, către, cu, de, după, fără, în, între, întru, la, lângă, pe, pentru, peste*¹⁸³, *până, spre, sub*; *a, contra, per, pro, versus, via*; *datorită, mulțumită, potrivit* etc.

Prepozițiile compuse au rezultat fie prin contopirea a două sau mai multe prepoziții simple: *deasupra, despre, din, dinspre, dintre, prin, printre*, fie prin alăturarea a două sau mai multe prepoziții simple: *de la, de pe la, de către, fără de* etc. Compuse sunt și prepozițiile care au în structură prepoziție + adverb + un formant final care asigură conversiunea: adv. *dedesubt* (<*de* + *de* + *subt*) > prep. *dedesubtul*; adv. *împrejur* (<*în* + *pre* + *jur*) > prep. *împrejurul*; adv. *înapoi* (<*în* + *apoi*) > prep. *înapoia* etc. sau numai adverb + formant final: *înainte + a, îndărăt + -ul* etc.

Locuțiunile prepoziționale sunt grupuri fixe de cuvinte care au în alcătuirea lor în mod obligatoriu o prepoziție și care au valoarea relațională a unei prepoziții. Pe lângă prepoziție, în alcătuirea locuțiunilor prepoziționale intră:

- un adverb: *în afara, (în) afară de, de dinaintea, pe dinaintea, în josul, în susul*;
- un substantiv: *în fața, față de, față cu, în spatele, din cauza, din pricina*;
- un adjectiv: *cu tot (cu), cu toată, conform cu, privitor la, referitor la*.

§216. Regimul cazual este un alt criteriu pentru clasificarea prepozițiilor și a locuțiunilor prepoziționale.

Impun **cazul acuzativ** prepozițiile: *a, către, cu, de, despre, din, dinspre, dintre, dintru, după, fără, în, înspre, între, întru, la, lângă, până, pe, pentru, peste, prin, printre* etc., precum și locuțiunile prepoziționale care au pe ultimul loc în structură una din prepozițiile amintite mai sus: *afară de, față de, față cu, cu privire la, privitor la, cu tot cu*, dar și *cu tot, cu toată*.

Cer **cazul genitiv** prepozițiile și locuțiunile prepoziționale care au în structura lor formantul final *-ul/-a*¹⁸⁴: *asupra, dedesubtul, dinapoia, înaintea, înapoia, deasupra, împrejurul; din cauza, în jurul, din pricina* etc.

¹⁸³ Pentru și *peste* nu se mai recunosc astăzi ca prepoziții compuse (*pentru* < lat. *per* + *intro*; după MDA, *pe* + *întru*; *peste* < *pre* + *spre*).

¹⁸⁴ Atunci când se combină cu forme atone ale pronumelui în dativ, aceste prepoziții/locuțiuni prepoziționale pot suferi atât modificări de formă, condiționate de prezența formelor pronominale clitice (*înainte-mi, împrejur-mi*), cât și de regim cazual (D).

Cazul dativ este impus numai de prepoziții, acestea fiind rezultate prin conversiune din alte părți de vorbire: *datorită, grație, mulțumită, aidoma, asemenea, așijderea*¹⁸⁵, *conform, contrar, potrivit*.

§217. O discuție aparte necesită **prepozițiile** (omonime cu cele discutate mai sus) **cu rol de morfem** în fixarea identității unor cazuri sau a unor forme modale. Patru prepoziții sunt aduse în discuție în mod obișnuit: *pe, la, de, a*¹⁸⁶.

Pe este **prepoziție-morfem pentru acuzativ** la substantivele încadrate în subclasa genului personal și la substitutele acestora: *Am văzut-o pe mama; Pe aceștia îi văd toată ziua* etc.

La fixează identitatea cazului dativ în flexiunea nominală și pronominală, în construcții pe care norma literară nu le agreează, dar mai ales nu le acceptă dacă substantivul este nume de persoană articulat cu articol hotărât (*Spune la mama*) ori nume propriu (*Spune la Ana să vină*), substantivul și pronumele dispunând de mijloace sintetice pentru exprimarea acestui sens cazual (cf. *Dă la copii cărți, Dă la aceștia cărți* cu *Le dă copiilor cărți, Le dă acestora cărți*). Dacă substitutul este un numeral (*Dă la doi cărți*), atunci construcția este acceptată, deoarece numeralul nu dispune de flexiune sintetică pentru exprimarea sensului de dativ (tot analitic s-ar exprima sensul de dativ și dacă numeralul ar fi precedat de articolul demonstrativ – *Le dă celor doi cărți*).

Rol de morfem are prepoziția *la* și în structura supinului: *Se grăbește la pescuit*.

De este morfem al cazului genitiv în flexiunea nominală, dar caracterizează îndeosebi construcțiile specifice limbajului poetic: *O mamă, dulce mamă, din negură de vreme/ Pe freamățul de frunze la tine tu mă chemi*” (M. Eminescu).

Este, de asemenea, morfemul specific supinului: *Are de citit mult pentru mâine* (spre deosebire de alte prepoziții care au mai rar acest rol: *la, pentru, chiar spre*).

A fixează identitatea genitivului atunci când substantivul (cu formă de acuzativ) pe care îl precedă este determinat de cuantificatori: *Ioana este mamă a doi copii/ a mulți copii*. Tot sens de genitiv exprimă și atunci când precedă numai cuantificatorii (numerale sau pronume nehotărâte), invariabili sau variabili¹⁸⁷: *Cărțile a doi/ a câțiva/ a mulți dintre ei sunt noi*.

Are regim dublu prepoziția *contra*, care se construiește de regulă cu genitivul (*contra prietenilor, contra nedreptății*), dar, în ultima vreme, câștigă teren, în anumite variante ale limbii, regimul de acuzativ al acestei prepoziții, situație în care se actualizează tot cu sensurile ei obișnuite, adică exprimă adversitatea: *frate contra frate* sau schimbul: *programul petrol contra hrană*. Devierea de regim cazual tinde să se extindă dinspre stilul gazetăresc și se explică prin comoditatea întrebuintării formei de acuzativ în locul formei de genitiv.

¹⁸⁵ Încadrarea celor trei cuvinte, *aidoma, asemenea, așijderea*, în clasa prepoziției sau în clasa adverbului ori a adjectivului invariabil (*asemenea*) se face în funcție de context: *Lucrează asemenea părinților* (prep.+ D), *Părinții vorbesc frumos, iar copiii vorbesc asemenea* (adv.), *Asemenea copii n-am mai văzut* (adj. invariabil).

¹⁸⁶ La care D. Irimia (GLR, p.315) adaugă prepoziția *pentru*, care cere cazul acuzativ: *Vine pentru mine*, dar este și **prepoziție-morfem pentru supin**: *Pentru încălzit camera folosim un radiator*.

¹⁸⁷ În astfel de construcții, pronumele și adjectivele pronominale nehotărâte (precum și alte cuvinte asimilate acestora – *diferit, divers* etc.) trebuie să aibă obligatoriu formă de acuzativ. Nu sunt acceptate construcții de felul: *Mamă a multor copii/ a câtorva copii /Caietele a câtorva dintre ei sunt noi*. Vorbitorul are obligația să selecteze fie construcția în care genitivul

Rol de morfem are prepoziția *a* și în structura *infinitivului*: *A iubi e bine, dar să știi pe cine*.

§218. Abaterile în utilizarea prepoziției constau în:

a) *omiterea unor prepoziții*¹⁸⁸. Cel mai frecvent este omisă prepoziția *de* în limbajul comercial și administrativ: *șef birou vamal, un sac zahăr, doi saci făină*. Prepoziția *de* este omisă în mod curent, în aceleași variante ale limbii, și după numerele cardinale propriu-zise de la 20 înainte și după numeralul fracționar. Structuri precum: *Cu o sută lei am cumpărat douăzeci caiete și 30 creioane. Am cumpărat jumătate kilogram zahăr* sunt frecvente, dar nerecomandabile. Extinderea acestor structuri este susținută și de scrierea numeralelor cu cifre și pe coloane, dar și de nevoia, explicabilă în unele situații, de scurtare a corespondenței, îndeosebi când este vorba despre comunicarea telegrafică¹⁸⁹. Normele limbii literare obligă însă la folosirea prepoziției *de* atât în varianta orală, cât și în varianta scrisă, și chiar atunci când numeralul este notat prin cifre: *30 de pagini*. Dacă substantivul este abreviat în scris, atunci se admite omiterea prepoziției: *30 p., 20 km, 30 kg* etc.

Atunci când aceeași prepoziție precedă părți de propoziție coordonate, deși prepoziția ar trebui, în principiu, reluată înaintea fiecărui termen aflat în raport de coordonare, în măsura în care omiterea prepoziției nu generează confuzii, repetarea acesteia nu e neapărat necesară: *A terminat lucrul în două zile și două nopți*. Dacă omisiunea prepoziției generează confuzii, atunci repetarea este obligatorie: *Am mâncat pateuri cu mere, brânză și carne*¹⁹⁰. Omisiunea nu este posibilă la termenii coordonați cu elemente corelative: *Vino mâine la noi fie cu mama, fie cu tata; Merge în fiecare an nu numai la munte, ci și la mare*¹⁹¹.

Prepoziția *pe* este morfem pentru exprimarea funcției de complement direct la substantivele încadrate la genul personal, dar probleme apar mai rar în cazul substantivului. În schimb, auzim (și mult prea frecvent, din păcate!): *Cartea care am cumpărat-o îmi trebuia. Care o vrei dintre acestea două?* Abateri se produc și atunci când complementul direct este exprimat prin alte pronume (demonstrative, nehotărâte, negative): *Asta am văzut-o ieri. Nici una n-am văzut-o ieri*.

este exprimat (în condițiile precizate) prin *a* + acuzativ (*Caietele a câțiva dintre ei*), fie construcția în care intră formele flexionare de genitiv (*Caietele câtorva dintre ei*).

¹⁸⁸ Există situații când se omite chiar cuvântul pe care prepoziția ar trebui să îl introducă. Se întâmplă astfel în cazul coordonării, când același cuvânt este introdus de mai multe prepoziții cu același regim (*Mergem în vizită cu sau fără flori?*) sau cu regim diferit (*Ești pro sau contra directorului?*). În dialog, prepoziția se poate singură constitui în răspuns la o întrebare: *–Vii cu părinții? –Fără*. Considerăm că în astfel de cazuri e preferabil să vorbim despre construcții eliptice, decât despre adverbializarea prepoziției.

¹⁸⁹ În comunicările telegrafice, precum și în anunțurile de mică publicitate, omiterea prepozițiilor este justificată de economisirea la modul propriu, plata făcându-se în raport cu numărul cuvintelor. Prin urmare, sunt tolerabile enunțuri de tipul: *Sosesc mâine trenul amiază sau Vând apartament 3 camere, ultracentral, decomandat*.

¹⁹⁰ Repetarea nu este necesară atunci când regentul este articulat: *Îmi plac pateurile cu mere, brânză și carne*, pentru că forma articulată a substantivului care ocupă poziția de regent în grupul prepozițional exclude interpretarea similară a celorlalte două substantive.

¹⁹¹ Spre deosebire de un enunț ca *Am mâncat pateuri cu mere, brânză și carne*, reperabil în vorbire, în cazul termenilor coordonați cu elemente corelative, enunțuri precum: **Vino mâine la noi fie cu mama, fie tata, *Merge în fiecare an nu numai la munte, ci și mare* nu sunt reperabile în vorbire.

În cazul prepoziției *de* problemele apar atunci când trebuie optat între construcția infinitivală cu sau fără această prepoziție. Dacă infinitivul are rol de atribut, atunci prepoziția *de* nu poate lipsi: *plăcerea de a vorbi*. Dacă într-o construcție infinitivul se situează la limita dintre atribut și complement, raportarea putându-se face fie la substantiv, fie la verb, atunci norma literară permite folosirea infinitivului cu sau fără prepoziție: *Am onoarea a vă saluta* sau *Am onoarea de a vă saluta*. Situația este comparabilă atunci când infinitivul este nume predicativ: *Datoria noastră este a munci* sau *Datoria noastră este de a munci*. Este exclusă folosirea prepoziției atunci când infinitivul este subiect sau complement direct: *E necesar a învăța*, *Are a învăța multe*¹⁹².

b) *confuziile și substituirile între prepoziții*; acestea se pot produce întâi din cauza formei apropiate a unor prepoziții. Așa se întâmplă cu prepozițiile *între* și *în*, *dintre* și *din*, *printru* și *prin*. Ele nu sunt numai apropiate formal, ci și sinonime. Regula este că înaintea lui *un*, *o* folosim *într-*, *dintr-*, *printr-*, iar înaintea lui *alt(ul)* preferința se îndreaptă către *în*, *din*, *prin*. Folosirea prepozițiilor *între*, *dintre*, *printru* + substantive este un fapt de limbă arhaic și se va evita¹⁹³. Vor fi excluse îndeosebi situațiile în care substantivul este un neologism.

Tot din pricina asemănării formale se folosesc în mod greșit, în construcții atributive, *din* și *între* în locul prepoziției *dintre*. *Dintre* cu sens partitiv este înlocuit adesea prin *din* (+ un plural) – *Numai unii din ei au venit la timp*, în loc de *Numai unii dintre ei au venit la timp*. *Dintre* cu sens de reciprocitate, după un substantiv articulat, este înlocuit frecvent prin *între*¹⁹⁴: *Conflictele între părinți și copii sunt cauzate de diferențele de vârstă*, în loc de: *Conflictele dintre părinți și copii...*

Confuzii reciproce apar între prepozițiile *după* și *de pe*. Astfel, unii spun: *Un copil după strada mea e campion* în loc de: *Un copil de pe strada mea e campion*; alții, dimpotrivă, folosesc *de pe*: *Îl cunosc de pe ochi că minte* în locul prepoziției *după*: *Îl cunosc după ochi că minte*. Confuzia este observabilă mai ales în plan orizontal: muntenii întrebuințează *după* acolo unde se impune *de pe*, iar moldovenii, *de pe*, unde norma impune *după*. În variație liberă admisă sunt cele două prepoziții în construcțiile prin care se exprimă conformitatea, așadar, atât *copie după original*, cât și *copie de pe original*.

Unele confuzii și substituirii între prepoziții au cauze de natură funcțională. Acestea pot fi reciproce (Mioara Avram, *Gramatica*, p.217: *cu* în locul prepoziției *de*: *un pahar cu apă, suferă cu stomacul, se preocupă cu studiul, se umple cu praf, plin cu făină*; *de* în locul lui *cu*: *om de reale calități*; *de* în locul lui *din*: *aplecă de profil, informații de sursă secretă*; *din* în locul lui *de*¹⁹⁵: *haină din*

¹⁹² Enunțuri precum *E necesar de a învăța*, *Are de-a învăța multe* sunt greșite. În schimb, este acceptată prepoziția *de* în structura *a avea de-a face*, variantă a îmbinării *a avea a face*.

¹⁹³ E vorba despre exprimarea nemarcată afectiv. În limbajul poetic, astfel de îmbinări sunt cultivate pentru expresivitatea lor.

¹⁹⁴ Se recomandă însă folosirea prepoziției *între* atunci când substantivul precedent este nearticulat: *Acest conflict între părinți și copii...*

¹⁹⁵ *Din* apare vorbitorilor mai concret decât *de*, atunci când introduce un atribut prin care se exprimă materia (*haine din piele*); vorbitorul reface structura de adâncime (*haine confecționate din piele*) și i se pare logic să folosească *din* în locul lui *de*. Asupra faptului că substituirea se produce atât de frecvent în vorbire, încât e posibil ca în viitor ea să se impună și în limba literară atrăgea atenția, încă din 1963, Al. Graur (Vezi I. Coteanu, *LRC*, I, p.303).

*piele, produse **din** import, mărfuri **din** acestea¹⁹⁶; de în locul lui în: a se exprima **de** maniere diferite; în pentru de: statui **în** lut; în pentru la: Pleacă **în** București sau A ieșit **în** pensie; la pentru în: Pleacă **la** capitală; în pentru pe: Pleacă **în** teren; pe în locul lui în: **Pe** tren mi-a fost sete; pe în locul lui prin: Am trimis **pe** poștă; prin pentru pe: Privește **prin** fereastră; Iese **prin** ușa din dos) sau se pot produce într-o singură direcție (ibidem: despre pentru de, cu verbe: a-și aminti, a se convinge, a se interesa, a se ocupa; în pentru ca, drept „în calitate de”, într-o construcție livrescă și prețioasă, datorată unei influențe străine: a trata **în** egal, s-a pronunțat **în** expert; la în locul lui pe: 100 de km **la** oră; pe în locul lui asupra, cu verbe: a se concentra, a insista; pe în locul lui cu: termocentrale **pe** cărbune; locomotive **pe** abur; pentru în locul lui de: mașină **pentru** spălat, cerere **pentru** ajutor; prin pentru cu: am reușit prin ajutorul, am trimis prin avion/ prin tren).*

¹⁹⁶ Aici înlocuirea prepoziției *de* cu *din* schimbă într-o măsură sensul comunicării: trece în prim plan ideea detașării unui exemplar dintr-un grup de obiecte identice (în locul raportului abstract de calificare din sintagma *mărfuri de acestea*).

SCHEMĂ RECAPITULATIVĂ – PREPOZIȚIA

1. Definiția prepoziției (componenta semantică; componenta morfologică; componenta sintactică)

2. Clasificarea prepozițiilor:

a) Criteriul etimologic:

- prepoziții primare:
 - moștenite din limba latină
 - împrumutate;
- prepoziții formate în limba română prin:
 - compunere;
 - conversiune.

b) Criteriul structurii:

- prepoziții simple sau neanalizabile;
- prepoziții compuse;
- locuțiuni prepoziționale.

c) Regimul cazual:

- prepoziții și locuțiuni prepoziționale care impun cazul acuzativ;
- prepoziții și locuțiuni prepoziționale care impun cazul genitiv;
- prepoziții care impun cazul dativ.

d) Prepoziții cu rol de morfem: *pe / la / de / a*.

e) Abateri în utilizarea prepoziției:

- omiterea unor prepoziții;
- confuzii și substituiri între prepoziții.

Test:

Locuțiunile prepoziționale sunt grupuri fixe de cuvinte care **nu** au în alcătuirea lor în mod obligatoriu o prepoziție și care au valoarea relațională a unei prepoziții?

R: **Nu, locuțiunile prepoziționale** sunt grupuri fixe de cuvinte care **au** în alcătuirea lor în mod obligatoriu o prepoziție și care au valoarea relațională a unei prepoziții. Pe lângă prepoziție, în alcătuirea locuțiunilor prepoziționale intră fie un adverb: *în afara, (în) afară de, de dinaintea, pe dinaintea, în josul, în susul*, fie un substantiv: *în fața, față de, față cu, în spatele, din cauza, din pricina*, fie un adjectiv: *cu tot (cu), cu toată, conform cu, privitor la, referitor la*.

EXERCITII

1. Analizați prepozițiile și locuțiunile prepoziționale din textul următor:

„Și, cum se întâmpla de obicei în fața unui detaliu istoric, în fața căruia rămânea ceasuri întregi să-l contemple, opac la tot ce se întâmpla în jurul lui, înconjurându-se cu fantome uluitor de precise, se întui țăran, trăind viața aceasta de o simplitate perfectă, dorind o clipă, arzător, să fie ca ei, să poată iubi și urî ca ei, să tremure aparent fatalist, de grija recoltei, să-și urmărească copiii crescând nu cu pasiunea absolută și devoratoare cu care și-ar fi iubit ele copiii, ci cu încrederea inconștientă a acestor oameni, la fel cum vedeau ei arborii, grâul sau zăpezile.”

(T. Popovici, *Setea*, București, 1964, p.250)

2. Construiți câte două enunțuri în care aceeași prepoziție să fixeze identitatea unui caz și să impună un anumit caz (*a – a; pe – pe; la – la; de – de*).

X. Conjunția

Rezumat:

Capitolul al X-lea cuprinde informații cu privire la clasa **conjunției**. Sunt analizate clasele de conjuncții rezultate în urma aplicării mai multor criterii de clasificare: *etimologic, structura morfematică, natura relațiilor exprimate*). Explicăm, de asemenea, și ilustrăm *restricțiile în utilizarea conjuncțiilor*.

§219. Conjunția este, ca și prepoziția, o clasă lexico-gramaticală ce grupează cuvinte caracterizate în plan *semantic* prin conținut lexical insuficient și, îndeosebi la cele primare¹⁹⁷, abstractizat în măsură foarte mare, care se precizează în context și se realizează în semnificații variate, determinate de contextele în care intră.

Că așa stau lucrurile o demonstrează, pe de o parte, faptul că o conjuncție primară poate exprima raporturi diferite, iar, pe de altă parte, sinonimia dintre diferite conjuncții; de exemplu, *că* introduce subiective (*Se zice că va veni*), complete directe (*El zice că va termina la vreme*), complete indirecte (*M-am mirat că n-a venit la vreme*), predicative (*Problema e că n-a venit la vreme*), atributive (*Faptul că n-a venit la vreme m-a enervat*) etc. Unele conjuncții intră în relație de sinonimie, ceea ce înseamnă că prezintă identitate de sens. Aceasta face posibilă identitatea de comportament contextual. Astfel, *de* și *dacă* pot introduce: condiționale (tendința este de folosire a conjuncției *de* și în registrul literar nu numai în cel popular): *Dacă nu vii, așa cum mi-ai promis, mă supăr*; *De* nu vii, așa cum mi-ai promis, mă supăr; subiective: *Nu se știe dacă va veni sau nu. Nu se știe de va veni sau nu*; complete directe: *L-am întrebat dacă poate veni. L-am întrebat de poate veni* etc.

Conjunțiile rezultate prin compunere, cele obținute prin conversiune și locuțiunile conjuncționale au sens mai concret, unele chiar specializându-se pentru un anumit raport. Relația de sinonimie se realizează și în acest caz, dar în cadrul unui singur raport. De exemplu, *căci, deoarece, fiindcă, întrucât, din cauză că, de vreme ce, din moment ce, din pricină că, pentru că* sunt toate cauzale; *deși, chiar dacă, chiar de, chit că, cu toate că, măcar că, măcar să* – concesive; *încât* – consecutivă; *imediat ce, îndată ce* – temporale etc.

Sub raport *morfologic*, conjuncțiile, ca și prepozițiile, sunt neflexibile, iar în plan *sintactic* acestea nu pot îndeplini decât funcție relațională, nu și funcție sintactică. Imposibilitatea conjuncției de a îndeplini funcție sintactică este, desigur, ca și în cazul prepoziției, tot în legătură cu insuficiența ei semantică. Ca și prepoziția, conjuncția are calitatea de a exprima raporturi. Diferența este asigurată de tipul raporturilor stabilite: în timp ce prepoziția

¹⁹⁷ Ca și în cazul prepozițiilor, conjuncțiile primare au semnificații lexicale mai slabe, mai abstracte și mai numeroase. Ele sunt urmate, în ordine, de conjuncțiile rezultate prin compunere, de conjuncțiile rezultate prin conversiune și de locuțiunile conjuncționale.

stabilește exclusiv raporturi de subordonare la nivelul propoziției¹⁹⁸, conjuncția stabilește raporturi de subordonare exclusiv la nivelul frazei (*A venit **ca** să mă vadă*) și raporturi de coordonare atât la nivelul propoziției (*Mama **și** sora mea vin la mine*), cât și la nivelul frazei (*Nu se știe dacă a învățat destul **și** dacă va lua examenul*).

Clasificarea conjuncțiilor

§220. În funcție de **origine (criteriul etimologic)**, conjuncțiile sunt **primare**, moștenite din latină și împrumutate; **secundare**, create în limba română prin compunere și conversiune.

Sunt moștenite din latină (fără a fi neapărat la origine conjuncții): *au* „sau” (învechit și popular), *că*, *însă*, *nici*, *să*, *și*; este împrumutată din limba franceză conjuncția *or* și prezintă etimologie necunoscută conjuncțiile *dar*, *iar*, *ori*.

S-au format în limba română prin compunere, elementele constitutive putând suferi sau nu modificări fonetice: *așadar* (*așa* + *dar*), *căci* (*că* + *ce*), *dacă* (*de* + *ca*), *deci* (*de* + *aci*), *deoarece* (*de* + *oare* + *ce*), *deși* (*de* + *și*), *fiindcă* (*fiind* + *că*), *încât* (*în* + *cât*), *întrucât* (*întru* + *cât*), *precum* (*pre* + *cum*), *sau* (*să* + *au*), *ca să*, *ci și*, *dar și*, *fie că*. Prin conversiune din adverbe relative care s-au desemantizat, pierzându-și astfel autonomia semantică și sintactică: *unde* (*Unde nu a înțeles ce i-am spus, nu a reacționat?*), *când* (*Când ar ști omul ce-ar păți, dinainte s-ar păzi*), *cum* (*Cum nu era vinovat, nu și-a cerut iertare*), *cât* (*Cât a intrat, mi-a și povestit cele întâmplare*), *ci* (< pronumele relativ *ce*), *de* (< prepoziția *de*), *fie* (< verbul *fie*).

§221. După **alcătuire** sau după **aspectul structurii morfematice**, distingem următoarele clase: **conjuncții simple**, **conjuncții compuse** și **locuțiuni conjuncționale**.

Conjuncțiile simple sunt acelea a căror structură este redusă la o singură unitate morfematică (conjuncțiile moștenite, împrumutate, de origine necunoscută și cele obținute prin conversiune), dar și cele care, deși compuse la origine, nu permit identificarea unităților constitutive (*căci*, *dacă*)¹⁹⁹.

Conjuncțiile compuse sunt alcătuite din două sau mai multe cuvinte și au o structură transparentă sau relativ transparentă, putând fi analizate în unitățile constitutive: *așadar*, *decât*, *deoarece*, *deși*, *fiindcă*, *încât*, *întrucât*, *precum*; *ca să*, *ci și*, *dar și*, *fie că*.

Locuțiunile conjuncționale sunt grupuri de cuvinte, mai mult sau mai puțin sudate, care au înțeles unitar și rol de conjuncție. Au în structură în mod

¹⁹⁸ Situația nu se schimbă nici atunci când prepoziția precedă un element joncțional care introduce o propoziție secundară, pentru că nu vom putea spune că în acest caz rolul prepoziției este de element relațional la nivelul frazei (*Nu știu **pe cine** ai văzut*; *A ieșit **fără să** salute*). În cazul în care prepoziția rămâne singurul element relațional exprimat la începutul unei propoziții secundare (*Nu știu ce a făcut **până** a venit*) vom considera că avem a face cu un caz de întrebuintare eliptică a sintagmelor *până ce*, *până să*, *până când*.

¹⁹⁹ M. Avram, *Gramatica*, p. 221 consideră că sunt simple „conjuncțiile formate prin compunere cu termeni sudați.” (...) „Se consideră morfologic compuse numai conjuncțiile formate prin compunere din termeni nesudați între ei (...)”. Aceeași interpretare găsim la I. Coteanu, *LRC*, I, p.311. Această opinie prezintă avantajul unei interpretări unitare. Se evită astfel încadrarea la conjuncțiile simple a conjuncțiilor *căci* și *dacă* și la compuse a tuturor celorlalte.

obligatoriu un element cu rol de conectiv la nivelul frazei (o conjuncție: *cum că*; un pronume relativ: *de vreme ce*; un adverb relativ: *de cum*). Mai rar se întâmplă ca în structura unei locuțiuni conjuncționale să nu se afle unul dintre aceste elemente: *ca atare, prin urmare, în concluzie*.

Pe lângă elementul cu rol de conectiv, în alcătuirea locuțiunilor conjuncționale intră de regulă: un adverb (*măcar că, măcar de, măcar dacă, chiar de, chiar dacă, de parcă, de unde (nu), îndată ce, imediat ce, numai ce, numai cât*); un substantiv precedat sau nu de prepoziție (*în caz că, în caz de, în vreme ce, de vreme ce, în timp ce, pe măsură ce, cât timp, câtă vreme, din moment ce*); o prepoziție sau o locuțiune prepozițională (*pentru că, pe lângă că, pentru ca să, fără ca să, cu toate că, după ce, după cum, din cauză că, în loc să, în afară că*).

§222. După **natura relațiilor exprimate**, conjuncțiile și locuțiunile conjuncționale sunt **coordonatoare** și **subordonatoare**. Dacă la acest criteriu de natură sintactică adăugăm criteriul semantic, atunci vom putea opera o nouă împărțire în interiorul fiecărei subclase de mai sus.

Conjuncțiile și locuțiunile coordonatoare stabilesc raporturi de coordonare între părți de propoziție sau propoziții omogene sau eterogene sau între o parte de propoziție și o propoziție subordonată de același fel, dependente de același regent²⁰⁰ și pot fi:

a) **copulative** – cele care exprimă ideea de asociere: *și*²⁰¹, *nici... nici, cât și, cum și, precum și, ca și*;

b) **disjunctive** – cele care exprimă excluderea sau ideea de alternare a unor acțiuni, momente etc.: *sau, ori*²⁰², *fie, au* (învechit și popular);

c) **adversative** – cele care exprimă ideea de opoziție: *dar, iar*²⁰³, *însă, ci, or, numai că, doar că, numai cât*;

d) **conclusive** – cele care exprimă ideea de concluzie, de consecință a ceea ce s-a exprimat anterior: *deci, așadar, ca atare, prin urmare, în concluzie, în consecință*.

Conjuncțiile și locuțiunile subordonatoare stabilesc raporturi de subordonare exclusiv la nivelul frazei între propoziția subordonată și determinatul din propoziția regentă. Coroborarea criteriului sintactic cu cel semantic conduce la o nouă organizare în interiorul acestei clase:

a) **conjuncții și locuțiuni conjuncționale necircumstanțiale** (*că, ca să, să, dacă, de, cum că*) – care introduc diferite subordonate necircumstanțiale, ale căror valori semantice sunt diferite în funcție de contextul²⁰⁴ în care apar

²⁰⁰ Propoziții principale: *A venit, dar nu mi-a adus cartea*; propoziții subordonate, dependente de același regent, omogene (*A venit pentru că l-am chemat și pentru că îi trebuia o carte de la mine*) sau eterogene (*Merge unde poate și când poate*); părți de propoziție, omogene (*Ți-am adus o carte și un caiet*) sau eterogene (*Îl vreau acum și aici*); o parte de propoziție și o propoziție de același fel, dependente de același regent (*Ți-am adus cartea și ce ai mai cerut*).

²⁰¹ Și poate fi folosit cu sens adversativ (*El a greșit, și tot nu și-a cerut scuze*) și conclusiv (*E om și greșește*).

²⁰² A nu se confunda *ori* disjunctiv (*Vii ori nu vii?*) cu *or* adversativ (*A venit până la urmă, or asta pentru mine nu a mai însemnat nimic*)!

²⁰³ *Iar* poate exprima raport copulativ (fără ca acest sens să fie exclusiv): *Mare de inimă, iar de gură și mai mare, prietena mea îmi dă întodeauna sfaturile cele mai bune*.

²⁰⁴ Contextul este decisiv pentru întrebuințarea acestor conjuncții. Astfel, ele se pot folosi și cu valori circumstanțiale. De exemplu, conjuncția *că* poate introduce: cauzală (*Nu m-am dus, că nu m-a invitat nimeni*), concesivă (*Că m-a supărat atât de rău, tot l-am iertat*), consecutivă (*A vorbit atâta, că m-a năucit nu alta!*); *să* poate introduce, în afară de subordonate necircumstanțiale, și o serie de circumstanțiale: finală (*A venit să mă vadă*),

(subiectivă: *Se spune că nu va veni*; completivă directă: *Spune că nu va veni*; predicativă: *Problema e că nu va veni*; atributivă: *Gândul că nu va veni mă neliniștește*);

b) *conjunții și locuțiuni conjuncționale circumstanțiale* sunt acelea care se caracterizează printr-un conținut semantic concret, care le-a permis chiar specializarea²⁰⁵ pentru anumite raporturi sintactice:

- **cauzale**: *căci, deoarece, fiindcă, întrucât, din cauză că, de vreme ce, din moment ce, din pricină că, pentru că* (*M-am supărat fiindcă m-a dezamăgit*);

- **concesive**: *deși, chiar dacă, chiar de, chit că, cu toate că, măcar că, măcar să* (*Deși m-a dezamăgit, l-am iertat*);

- **consecutivă**: *încât* (*Trebuie să lucreze atât de mult încât să onoreze la timp contractul încheiat*);

- **temporale**: *imediat ce, îndată ce, în vreme ce, în timp ce, câtă vreme* (*Îndată ce a plecat, m-am apucat de lucru*);

- **opozitională**: *în loc să* (*În loc să pierzi vremea cu fleacuri, mai bine ai lucra*).

§223. Restricțiile în utilizarea conjuncțiilor privesc:

a) Natura termenilor coordonați la conjuncțiile coordonatoare:

- conjuncția coordonatoare *or* nu leagă părți de propoziție, nici o propoziție de o parte de propoziție, ci se folosește numai între propoziții, de regulă principale (*A venit până la urmă, or asta pentru mine nu a mai însemnat nimic*);

- conjuncția *fi* leagă în mod obișnuit părți de propoziție, propoziții subordonate și o parte de propoziție cu o propoziție subordonată;

- conjuncția *iar* nu se folosește înaintea unui verb la mod predicativ;

- conjuncția *nici* impune prezența adverbului *nu*. Exprimările de tipul *Nici ar veni, nici ar pleca*, normale în stadii arhaice din evoluția limbii române literare, sunt reperabile astăzi în vorbirea populară.

b) Modul verbului predicat care urmează după conjuncțiile subordonatoare: conjuncția *să* și toate cele care au în structură această conjuncție se construiesc numai cu conjunctivul; în cazul celorlalte conjuncții subordonatoare se impun restricții în utilizarea conjunctivului (în interogative indirecte poate apărea conjunctivul după *dacă* sau *de*: *Nu știa dacă să se ducă la acea sesiune de comunicări*). Restricții se impun și la folosirea imperativului după conjuncțiile subordonatoare. Face excepție conjuncția *de* întrebuințată cu sens final: atunci când regenta are predicatul la imperativ, se impune în subordonată același mod: *Mergi la doctor de te cauă!*

c) Topica conjuncțiilor: cele coordonatoare stau între propozițiile pe care le leagă, iar cele subordonatoare stau la începutul propoziției pe care o introduc.

consecutivă, mai rar, în registrul popular (*A plâns atâta, să îi sece ochii nu alta!*), concesivă (*Să mă omori, tot nu îți spun secretul acesta*).

²⁰⁵ În funcție de context însă, unele dintre acestea se pot folosi și cu alte valori semantice decât cele pentru care s-au specializat: *în vreme ce, în timp ce* introduc de regulă temporale, dar pot introduce și opoziționale: *Astăzi se distrează în timp ce/în vreme ce ieri muncea; când* introduce o condițională (*Când ar ști omul ce ar păși, dinainte s-ar păzi*) sau o opozițională (*Pretinde numai avantaje de la toți, când el nu oferă nimic nimănui*); *cum* introduce cauzală (*Cum nu mai era nimic de spus, a plecat*), dar și temporală (*Cum a venit, a și început cu discuțiile*).

Dintre conjuncțiile și locuțiunile conjuncționale coordonatoare au topică liberă conjuncția adversativă *însă* și conjuncțiile conclusive (cu excepția locuțiunii conjuncționale *așa că*). Conjuncțiile coordonatoare nu au posibilitatea să apară la începutul unei propoziții care se constituie în răspuns la o întrebare: –*Ce mai faci?*/ *–*Și mă distrez.*/ *–*Însă mă distrez.*

Conjuncțiile și locuțiunile conjuncționale subordonatoare pot apărea la începutul frazei dacă subordonata precedă regenta: *Când ar ști omul ce ar păți, dinainte s-ar păzi* sau *Deoarece s-au exprimat păreri nu numai diferite, ci și contradictorii, vom încerca o împăcare a contrariilor*²⁰⁶. Conjuncțiile și locuțiunile conjuncționale subordonatoare pot apărea la începutul propoziției care se constituie în răspuns la o întrebare: –*De ce ai întârziat?*/ –*Pentru că m-am sculat târziu*²⁰⁷.

d) Prezența superfluă a unor conjuncții, care generează exprimări pleonastice: *Am văzut, dar însă nu mi-a făcut nici o plăcere*; *A venit astăzi, dar mâine pleacă însă*. Nu sunt admise nici corelații de tipul: *Deși a venit, dar/însă mâine pleacă*.

Prezența adverbilor relative sau a pronomelor relative la începutul subordoantelor interogative indirecte face superfluă folosirea conjuncției *că*: *Nu ne-a spus că unde a fost* sau *Nu ne-a spus că ce a făcut*²⁰⁸. La fel se întâmplă atunci când adverbe precum *firește* sau *poate* sunt incidente: *Întrebarea este poate că firească*.

e) Confuzii și substituirii între conjuncții se produc în mod obișnuit din cauza asemănărilor formale, mai rar funcționale.

Confuzia care se face între *or* adversativ și *ori* disjunctiv favorizează apariția unor enunțuri²⁰⁹ construite precum cel care urmează: *Ar fi trebuit să se poarte frumos după discuția de ieri, ori el s-a purtat și mai urât*.

Asemănarea formală conduce la confuzii între conjuncțiile *ca să* și *să*, *că* și *căci* și la apariția conjuncției *că* în locul lui *ca* în conjuncția compusă *ca să*. Conjuncția compusă *ca să* se folosește nedislocată atunci când introduce o subordoantă finală: *Vine ca să îmi aducă o carte* sau o consecutivă: *Era prea deștept ca să nu înțeleagă totul de la bun început*. Când introduce subiective, predicative, atributive, complementive directe, complementive indirecte, această conjuncție se folosește numai dislocată²¹⁰: *Trebuie ca mâine să plec, E mai bine ca acum să plec, Vreau ca astăzi să plec*.

Căci se folosește corect pentru a introduce o cauzală. Nu sunt corect construite enunțurile în care această conjuncție introduce alte feluri de subordonate.

²⁰⁶ Dar nu și **Căci s-au exprimat păreri..., vom încerca o împăcare a contrariilor*. Dar se poate ca valoarea exprimată de conjuncție să fie condiționată de topică: conjuncția *cum* introduce cauzală numai atunci când aceasta precedă regenta: *Cum nu a venit la timp, nu am stat să îl aștept*.

²⁰⁷ Restricții apar și în acest caz. Nu se poate răspunde: **Căci m-am sculat târziu* sau **De vreme ce m-am sculat târziu*.

²⁰⁸ Care se aud destul de des în vorbirea neîngrijită. În același registru se folosește frecvent conjuncția *că* – înaintea lui *să* – după verbe dicendi: *A zis că să vină; I-a spus că să nu facă asta* etc.

²⁰⁹ Din păcate, chiar în vorbirea celor instruiți!

²¹⁰ Sunt incorecte enunțuri precum: *Trebuie ca să plec, E mai bine ca să plec, Vreau ca să plec* etc., în locul enunțurilor în care se folosește conjuncția sinonimă simplă: *Trebuie să plec, E mai bine să plec, Vreau să plec*.

Că îl înlocuiește uneori, în mod greșit, evident, pe *ca* din conjuncția compusă *ca să*. O exprimare de felul: *Au hotărât împreună că în ziua următoare să pună lucrurile la punct* trebuie evitată.

Substituirile de ordin funcțional se întâlnesc mai rar: *dar* se folosește în loc de *ci* în coordonatele adversative la care primul termen are aspect negativ: *A mers nu pe jos, dar cu mașina* în loc de *A mers nu pe jos, ci cu mașina*. Se produce aceeași substituie în coordonarea copulativă realizată prin corelativele *nu numai... ci și*. Auzim: ***Nu numai*** mama a venit, ***dar și*** tata, în loc de: ***Nu numai*** mama a venit, ***ci și*** tata.

SCHEMĂ RECAPITULATIVĂ – CONJUNCȚIA

1. Definiția conjuncției (componenta semantică; componenta morfologică; componenta sintactică)

2. Clasificarea conjuncțiilor:

a) Criteriul etimologic:

- conjuncții primare:

- moștenite din limba latină

- împrumutate;

- conjuncții secundare, create în limba română prin:

- compunere;

- conversiune.

b) Criteriul structurii:

- conjuncții simple sau neanalizabile;

- conjuncții compuse;

- locuțiuni conjuncționale.

c) După natura relațiilor exprimate:

- conjuncții și locuțiuni conjuncționale coordonatoare;

- copulative;

- disjunctive;

- adversative;

- conclusive.

- conjuncții și locuțiuni conjuncționale subordonatoare:

- necircumstanțiale (*că, ca să, să, dacă, de, cum că*);

- circumstanțiale:

- cauzale (*căci, deoarece, fiindcă, întrucât, din cauză că, de vreme ce, din moment ce*);

- concesive (*deși, chiar dacă, chiar de, chit că, cu toate că, măcar că*);

- consecutivă (*încât*);

- temporale (*imediat ce, îndată ce, în vreme ce, în timp ce, câtă vreme*);

- opozițională (*în loc să*).

d) restricții în utilizarea conjuncțiilor.

Test:

Locuțiunile conjuncționale au în structură obligatoriu o conjuncție?

R: Locuțiunile conjuncționale **nu au în structură obligatoriu o conjuncție**. Ele sunt grupuri de cuvinte, mai mult sau mai puțin sudate, care au înțeles unitar și rol de conjuncție. Au în structură în mod obligatoriu un element cu rol de conectiv la nivelul frazei (o conjuncție: *cum că*; un pronume relativ: *de vreme ce*; un adverb relativ: *de cum*). Mai rar se întâmplă ca în structura unei locuțiuni conjuncționale să nu se afle unul dintre aceste elemente: *ca atare*, *prin urmare*, *în concluzie*.

Pe lângă elementul cu rol de conectiv, în alcătuirea locuțiunilor conjuncționale intră de regulă: un adverb (*măcar că*, *măcar de*, *măcar dacă*, *chiar de*, *chiar dacă*, *de parcă*, *de unde (nu)*, *îndată ce*, *imediat ce*, *numai ce*, *numai cât*); un substantiv precedat sau nu de prepoziție (*în caz că*, *în caz de*, *în vreme ce*, *de vreme ce*, *în timp ce*, *pe măsură ce*, *cât timp*, *câtă vreme*, *din moment ce*); o prepoziție sau o locuțiune prepozițională (*pentru că*, *pe lângă că*, *pentru ca să*, *fără ca să*, *cu toate că*, *după ce*, *după cum*, *din cauză că*, *în loc să*, *în afară că*).

EXERCII

1. Analizați conjuncțiile și locuțiunile conjuncționale din textul dat:

Butoianu se gândi îndelung că, dacă, deși nu fusese invitat oficial, se ducea la întâlnirea deosebit de importantă de la club, ar fi însemnat probabil pentru unii că vrea să-i sfideze, dar, dacă nu se ducea, ar fi însemnat sigur pentru toți că îi e frică de reacția lor, încât, cum această a doua variantă îi păru în cele din urmă cea mai dezavantajoasă, se decise să fie prezent, ba chiar să participe la dezbateri.

2. Alcătuiți enunțuri în care conjuncțiile *că*, *să* și *dacă* să introducă mai multe tipuri de subordonate (câte 5).

XI. Interjecția

Rezumat:

Capitolul al XI-lea cuprinde informații cu privire la clasa **interjecției**. Sunt analizate clasele de interjecții rezultate în urma aplicării mai multor criterii de clasificare: *etimologic*, *structura morfemică*, *semnificația transmisă*). Explicăm, de asemenea, și ilustrăm faptul că, din punct de vedere sintactic, unele interjecții pot fi independente sintactic, în timp ce altele se integrează în enunț, putând îndeplini funcții sintactice.

§224. Interjecția (< fr. *interjection* < lat. *interjectio*, -ōnis „ceea ce e așezat la mijloc”) este o clasă lexico-gramaticală ce grupează cuvinte caracterizate în plan *semantic* prin aceea că, fără a denumi noțiuni, exprimă senzații, sugerează stări psihice (emoționale sau volitive) ori evocă, prin imitare aproximativă, sunete și zgomote, acțiuni sau modalități din lumea înconjurătoare. Semnificația multor interjecții este instabilă, fiind dependentă de mai mulți factori: situația de comunicare, intonația, elemente aparținând codului extralingvistic (gestică, mimică). De exemplu, interjecții precum *a*, *ah*, *o*, *oh* etc. exprimă o reacție afectivă a vorbitorului, a cărei semnificație poate fi decodată de interlocutor numai în legătură cu aspectele amintite mai sus.

Din punct de vedere *morfologic*, interjecțiile sunt cuvinte neflexibile. Excepție fac numai câteva interjecții care au întrebuințare imperativă și la care putem vorbi despre rudimente de flexiune: *haide* (*haidem*, *haideți*), *poftim* (*poftiți*), *uite* (*uitați*).

În plan *sintactic*, comportamentul interjecțiilor este diferit. Astfel, sunt interjecții care, asemenea altor părți de vorbire, intră în relații sintactice, dar sunt și interjecții independente din punct de vedere sintactic. Cele dintâi îndeplinesc diferite funcții sintactice (predicat interjecțional: *Pupăza zbârrr! pe o dugheană*; nume predicativ: *E vai de noi!*; circumstanțial de mod: *Vine păș-păș*. etc.). Interjecțiile independente din punct de vedere sintactic se constituie în enunțuri independente (*Numai ce l-am auzit: „Marș! Marș!”*, *că grozav se mai temea de câinii aceia*.) sau reprezintă cuvinte incidente într-un enunț: *Ei, ar face-o el și pe asta, dar nu prea îi dă mâna*.).

Rezultă că, din punct de vedere semantic și gramatical, între interjecții și alte părți de vorbire pot fi stabilite unele asemănări, dar și unele deosebiri. Deși nu denumesc, asemenea părților de vorbire noționale, interjecțiile pot îndeplini, așa cum am precizat, diferite funcții sintactice în propozițiile din care fac parte sau sunt substitute ale unor propoziții ori fraze întregi (*Ah! Au! Vai!* etc.).

Fiind întotdeauna accentuate în context și rostite cu intonație specifică, interjecțiile se aseamănă cu vocativul numelor și cu imperativul verbelor, ele însoțind de cele mai multe ori un vocativ: „*O, mamă, dulce mamă...*” (M. Eminescu), un imperativ: *O, vino să mă vezi!* sau și un vocativ și un imperativ: „*O, vin’, odorul meu nespus...*” (M. Eminescu). Uneori, legătura cu vocativul este atât de strânsă, încât, în varianta regională

moldovenească, cele două cuvinte se aglutinează, realizând compuse de tipul: **mamăi!** (<mamă + hăi), **tatăi!** (<tată + hăi) etc.²¹¹

Spre deosebire de părțile de vorbire cu conținut lexical insuficient, care îndeplinesc funcție de marcă a unor categorii gramaticale sau a unor raporturi sintactice, interjecțiile, deși nu exprimă noțiuni, pot îndeplini funcții sintactice sau pot fi substitute ale unor propoziții sau fraze întregi, în virtutea faptului că semnaleză sau sugerează diferite noțiuni.

Lipsa flexiunii la cuvintele încadrate în clasa interjecției²¹² favorizează încadrarea acestei clase, alături de adverb²¹³, prepoziție și conjuncție, în rândul părților de vorbire neflexibile.

Clasificarea interjecțiilor

§225. În funcție de **origine (criteriul etimologic)**, interjecțiile sunt **primare**, moștenite din latină și împrumutate din diferite limbi; **secundare**, create pe terenul limbii române.

Sunt moștenite: *vai* (lat. *vae*), *zău*²¹⁴; au fost împrumutate în diferite etape din evoluția limbii române: *aleluia!*, *amin!* – din vechea slavă; *aferim*, *aman*, *bre*, *haide*, *halal*, *haram* – din turcă; *bogdaproste*, *huido*, *ia*, *iată* – din bulgară; *alo*, *aport*, *marș* – din franceză (pe cale savantă), *ura* – din franceză (prin filieră rusă); *basta* și *bravo* – din italiană și din franceză; *stop* – din engleză (prin filieră franceză) etc.²¹⁵.

Cele mai multe interjecții sunt **secundare** și s-au creat pe terenul limbii române prin diferite procedee. Un procedeu productiv de creare a interjecțiilor constă în *imitarea aproximativă a sunetelor și zgomotelor din lumea înconjurătoare*. Așa iau naștere *interjecțiile onomatopeice*, cu referire atât la ființa umană (*gâl-gâl*, *hor-hor*, *sfor-sfor*), cât și la alte ființe (*bee*, *cotcodac*, *cucurigu*, *ham-ham*, *i-ha-ha*, *miau* etc.) sau la lumea inanimată (*hodoronc*, *pleosc*, *tronc*, *zdronc* etc.).

Conversiunea reprezintă un alt mijloc de formare a interjecțiilor în limba română. Devin interjecții unele substantive²¹⁶: *amar* > *amar* (*vai și amar!*), *drac* > *drace!*²¹⁷, *Dumnezeu* > *Dumnezeule!*, *fată* > *fa!* (*fă!*), *pui* > *pui-pui!* și mai rar verbe²¹⁸: (*a*) *pofti* > *poftim!* (*poftiți!*), (*a*) *uita* > *uite!* (*uitați!*).

²¹¹ Vezi Gh. Constantinescu-Dobridor, *MLR*, p.54 și N. Iacob, *MLR*, I, p.84.

²¹² Cu excepția interjecțiilor amintite: *haide*, *poftim*, *uite*.

²¹³ În legătură cu încadrarea adverbului între părțile de vorbire neflexibile, vezi supra, §207.

²¹⁴ Vezi C. Dimitriu, *TG*, I, p.812.

²¹⁵ Vezi Gh. Constantinescu-Dobridor, *MLR*, p.271; C. Dimitriu, *TG*, I, p.812. Sunt și interjecții a căror origine este necunoscută sau nesigură: *bă/băi*, *mă/măi*, *tuț* etc.

²¹⁶ Orice interjecție, la rândul ei, poate deveni substantiv în metalimbaj: *Știu eu of-ul tău*. În afară de conversiune, asigurată în acest mod, interjecțiile, mai ales cele onomatopeice, se constituie în bază de derivare pentru numeroase verbe: *a behăi*, *a ciocăni*, *a fâșâi*, *a mârâi* etc.

²¹⁷ Interjecțiile provenite din substantive sunt fixate într-o anumită formă morfologică: de nominativ singular nearticulat, de dativ (uneori trunchiată: *Taci dracu!* în loc de *Taci dracului!*) sau de vocativ (*Drace, câtă prostie e pe lumea asta!*).

²¹⁸ C. Dimitriu (*TG*, I, p.812) consideră că în cazul formelor: *blem!* „haidem, să mergem”, *blemați!* „haideti, mergeți” (lat. *ambulo*, -are), *pasă!* „du-te, mergi” (lat. *passo*, -are), *vă!* „du-te, mergi” (lat. *vado*, -ere), avem a face cu interjecții provenite din verbe la imperativ, unele cu circulație regională astăzi (*pasă!* și *vă!*), celelalte specifice unor etape mai vechi din evoluția limbii române.

Derivarea progresivă este un procedeu prea puțin productiv când este vorba de interjecție: *aolică* < *aoleu* + *-ică*, *aleguț* < *alege* + *-uț* „în lături!”, *sugurel* < *suge* + *-el* „cuvânt cu care se cheamă mieii”.

Prin *suprimarea unui segment din cuvânt*, un fel de haplologie, explicabilă prin comoditatea vorbitorilor, se realizează, de asemenea, câteva interjecții: *fa, fă* < *fată* (după *mă*), *hai* < *haide*, *țam* < *mulțam* etc.

§226. După **structură**, interjecțiile se pot împărți în **interjecții simple**, **interjecții compuse** și **locuțiuni interjecționale**.

Sunt **simple** interjecțiile alcătuite dintr-o singură unitate de expresie: *a, ah, adio, bravo, haide, o, oh* etc. sau din două unități aglutinate: *aho* (<*a* + *ho*), *ehei* (<*e* + *hei*), *valeu* (<*vai* + *aoleu*).

Sunt **compuse** interjecțiile alcătuite din două sau mai multe unități reduplicate, fără a fi aglutinate: *ham-ham, mor-mor, pis-pis* etc., sau din două ori mai multe unități diferite discret una de cealaltă, de asemenea neaglutinate: *hodoronc-tronc, treanca-fleanca, tic-tac, tura-vura* etc.

Locuțiunile interjecționale sunt grupuri de cuvinte care au în structura lor o interjecție primară, fără a fi o condiție *sine qua non* aceasta, și unul sau mai multe cuvinte care fac parte din alte clase lexico-gramaticale (verbe, substantive, pronume, adverbe); au semnificație globală specifică interjecției, semnaland de obicei sentimente sau reacții afective ale locutorului, sunt accentuate în context și li se asociază intonație specifică exclamativă²¹⁹: *ărăcan de mine!, ce mai!, ei bine!, ia(n) te uită!, (ei) nu zău!, Doamne ferește!, Doamne iartă-mă!, ce Dumnezeu!, păcatele mele (noastre)!, ce dracu!, ce naiba!* etc.

§227. După **semnificația transmisă**, așa cum se poate vedea și din definiția clasei, interjecțiile se clasifică astfel: **interjecții care exprimă senzații, stări afective**, **interjecții care sugerează stări volitive** și **interjecții care evocă**, prin imitare aproximativă, **sunete și zgomote, acțiuni sau modalități din lumea înconjurătoare**.

Interjecțiile din prima categorie pot exprima: satisfacția (*ah, aha, a, o*), entuziasmul (*aferim, bravo, ura*), admirația (*a, ah, bre, ehe, măre, mă, ti, alei, alelei*), mirarea (*au, bre, ba, ira, o, oho, măre*), nerăbdarea (*of, vai*), îndoiala (*de, hm, mde*), regretul, nostalgia (*ah, ehe, ei, hei, măre, of, vai*), ciuda, necazul (*iii, phii, uf*), supărarea, amărăciunea, deznădejdea (*of, oh, vai*), amenințarea (*alelei, aoleu, vai, vai și amar*), saturația, plictiseala (*ei, uf*), disprețul (*halal, phii, ptiu*), nemulțumirea (*deh, eh, na, țin*), oboseala (*of, vai*), durerea (*ah, au, of, uf, vai, văleu, văleleu*), senzația de frig (*bruh, brrr*).

Fără a fi foarte numeroase, aceste interjecții exprimă o gamă foarte largă de senzații și stări afective. Explicația se datorează și faptului că una și aceeași interjecție, în funcție de situația de comunicare, intonație, elemente aparținând codului extralingvistic (gestică, mimică), se actualizează cu semnificații diferite, uneori chiar opuse (de exemplu: *vai* poate exprima atât bucuria (*Vai /ah, ce bine îmi pare că ai venit!*), cât și durerea (*Vai /ah, ce rău mă doare capul!*)).

O serie de interjecții exprimă *acte de voință* sau *dorința* locutorului, apropiindu-se astfel foarte mult de imperativ și de vocativ. Spre deosebire de interjecțiile din prima categorie, acestea se caracterizează printr-o mai mare

²¹⁹ Cele mai multe sunt la origine propoziții sau fraze (*ferească Dumnezeu, Doamne ferește*) sau reprezintă resturi de propoziții sau fraze (*ce Dumnezeu, ce naiba, păcatele mele*). Vezi C. Dimitriu, *TG*, I, p.813.

stabilitate a semnificației pe care o transmit. Ele pot exprima un îndem adresat unei persoane (*hai, haide, nani, stop*), unui animal (*bîr, cea, dii, hăis, zăt*) sau sunt folosite în formule adresative, nu întodeauna reverențioase (*bre, ei, fa, fă, mă, măi*).

Interjecțiile încadrate în cea de a treia categorie, numite onomatopeice, sunt acelea care evocă, prin imitare aproximativă, sunete și zgomote, acțiuni sau modalități din lumea înconjurătoare. Este vorba, așadar, despre o imitare aproximativă deoarece sunetele articulate nu pot imita niciodată perfect sunetele nearticulate sau zgomotele din natură. Cu toate acestea, interjecțiile onomatopeice se caracterizează prin cea mai precisă semnificație, atâta vreme cât tranșa sonoră trimite exact la semnificație, de cele mai multe ori, fără a mai fi nevoie de context (*cotcodac, cucu, cucurigu, ham, miau; gogâlț, pleosc, trosc*). Stabilitatea lor semantică favorizează o mai bună încadrare în structura sintactică a propozițiilor și, implicit, îndeplinirea unor funcții sintactice.

§228. Din **punct de vedere sintactic**, interjecțiile au comportament diferit, în sensul că unele interjecții sunt ***independente sintactic***, adică ele pot constitui ele înseși comunicări, propoziții sau de fraze (- *Te-ai gândit vreodată la una ca asta?* / - *Deh!* („nu m-am gândit” / „m-am gândit, orice e cu puțință”), ori se află într-un raport de incidență față de restul enunțului în care apar (***Ei***, *acu-i acu, ca să te văd cine-mi ești!*, ***Vai***, *se poate una ca asta?*), în timp ce altele ***se integrează în enunț*** și îndeplinesc diferite funcții sintactice:

- ***predicat interjecțional***, funcție îndeplinită, de regulă, de interjecțiile onomatopeice: *Pupăza zbârr! pe o dugheană*. (I. Creangă), dar nu numai: ***Hai și tu cu noi!***;

- ***nume predicativ***: *E vai de noi!*;

- ***element predicativ suplimentar***: *M-a lăsat paf cu această replică.*;

- ***atribut***: ***Halal!***²²⁰ *om mai e și acesta!*;

- ***circumstanțial de mod***: *Merge pâș-pâș, să nu fie simțit de nimeni*.

În legătură cu sintaxa interjecțiilor integrate sintactic, trebuie precizate și câteva dintre complinirile sintactice pe care le pot primi unele interjecții:

- ***subiect***: *Hai și tu cu noi!* / *Haideți și voi!*;

- ***complement direct***: *Uite-l pe Ioan! Iată-l pe Ioan!*;

- ***complement indirect***: *E vai de noi!*;

- ***circumstanțial de loc***: *Pupăza zbârr! pe o dugheană*;

- ***circumstanțial instrumental***: *Atunci mătușa zvârrr! cu un retevei după el*.

§229. Spre deosebire de celelalte clase lexico-gramaticale, ***interjecția*** caracterizează în primul rând aspectul oral al limbii. În varianta scrisă, interjecțiile se întâlnesc mai ales în textele aparținând stilului beletristic, constituind una dintre modalitățile de realizare a oralității stilului. Nu lipsesc, desigur, din textele redactate în limbaj familiar sau în texte cu caracter subiectiv.

Se poate observa și o specializare a interjecțiilor pentru anumite stiluri sau pentru anumite registre stilistice. Este în primul rând cazul interjecțiilor specifice stilului religios (*aleluia, amin, bogdaproste, osana*), dar nu numai: *alo* se folosește pentru a începe o convorbire telefonică, *pas* se folosește de obicei la jocurile de cărți etc., dar ele pot trece în limbajul familiar, situație în care dobândesc semnificații noi.

²²⁰ În astfel de situații trebuie să vorbim despre conversiunea interjecției în adjectiv invariabil. Este situația în care se află și adverbul *așa* (*Așa om nu vezi prea des* – vezi supra, §210. a) sau adverbul *asemenea* (*Asemenea copii n-am mai văzut* – vezi supra, §216).

SCHEMĂ RECAPITULATIVĂ – INTERECȚIA

1. Definiția interjecției (componenta semantică; componenta morfologică; componenta sintactică)

2. Clasificarea interjecțiilor:

a) Criteriul etimologic:

- interjecții primare:

- moștenite din latină;

- împrumutate din diferite limbi;

- interjecții secundare, create în limba română:

- prin imitarea aproximativă a sunetelor și zgomotelor din lumea înconjurătoare (interjecții onomatopice);

- prin conversiune;

- prin derivare (progresivă / regresivă).

3. Criteriul structurii:

- interjecții simple;

- interjecții compuse;

- locuțiuni interjecționale.

4. Din punct de vedere sintactic:

- independente sintactic;

- integrate în enunț:

- predicat interjecțional;

- nume predicativ;

- element predicativ suplimentar;

- atribut;

- circumstanțial de mod.

Test:

Interjecțiile nu au funcție sintactică. Ele sunt, asemenea vocativului, nonsintactice sau parantetice?

R: Din **punct de vedere sintactic**, interjecțiile au comportament diferit, în sensul că unele interjecții sunt **independente sintactic**, adică pot constitui ele înseși comunicări, propoziții sau de fraze (- *Te-ai gândit vreodată la una ca asta?/- Deh!* („nu m-am gândit”/ „m-am gândit, orice e cu puțință”), ori se află într-un raport de incidență față de restul enunțului în care apar (**Ei**, *acu-i acu, ca să te văd cine-mi ești!*, **Vai**, *se poate una ca asta?*), în timp ce altele **se integrează în enunț** și îndeplinesc diferite funcții sintactice, cum ar fi: *predicat interjecțional*, funcție îndeplinită, de regulă, de interjecțiile onomatopice: *Pupăza zbârr! pe o dugheană*. (I. Creangă), dar nu numai: **Hai** *și tu cu noi!*; nume predicativ: *E vai de noi!*; element predicativ suplimentar: *M-a lăsat paf cu această replică.*; atribut: **Halal** *om mai e și acesta!*; circumstanțial de mod: *Merge păș-păș, să nu fie simțit de nimeni.*

Faptul că multe dintre interjecțiile întrebuințate în vorbire sunt integrate sintactic se susține și complinirile sintactice pe care le pot primi acestea: subiect: *Hai* **și tu cu noi!**/ *Haideți* **și voi!**; complement direct: *Uite-l* **pe Ioan!** *Iată-l* **pe Ioan!**; complement indirect: *E vai* **de noi!**; circumstanțial de loc: *Pupăza zbârr!* **pe o dugheană**; circumstanțial instrumental: *Atunci mătușa zvârrr!* **cu un retevei după el.**

EXERCII

1. Construiți enunțuri în care interjecțiile să îndeplinească funcțiile sintactice:

- predicat interjecțional;
- nume predicativ;
- element predicativ suplimentar;
- atribut;
- circumstanțial de mod.

2. Construiți enunțuri în care interjecțiile să primească următoarele compliniri sintactice:

- subiect;
- complement direct;
- complement indirect;
- circumstanțial de loc;
- circumstanțial instrumental.

Sigle și abrevieri

AUI	“Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza»”, Serie nouă. Secțiunea III (Științe sociale). e. Lingvistică, Iași, I, 1955 ș.u.
M. Avram, <i>Gramatica</i>	Avram, Mioara, <i>Gramatica pentru toți</i> , București, 1986.
BL	„Bulletin linguistique”, Copenhaga – București, Institutul de Lingvistică Română, anul I, 1933.
G. Ciompec, <i>Morfosintaxa</i>	Ciompec, Georgeta, <i>Morfosintaxa adverbului românesc. Sincronie și diacronie</i> , București, 1985.
Al. Ciorănescu, DER	Ciorănescu, Alexandru, <i>Dicționarul etimologic al limbii române</i> , ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă de Tudora Șandru Mehedinți și Magdalena Popescu Marin, Editura Saeculum I.O., București, 2002.
CL	“Cercetări de lingvistică”, Cluj, Institutul de Lingvistică al Academiei Române, Filiala Cluj, I, 1956 ș.u.
Gh. Constantinescu-Dobridor, <i>MLR</i>	Constantinescu-Dobridor, Gh., <i>Morfologia limbii române</i> , București, 1979.
Gh. Constantinescu-Dobridor, <i>DTL</i>	Constantinescu-Dobridor, Gh., <i>Dicționar de termeni lingvistici</i> , București, 1998.
I. Coteanu, <i>GB</i>	Coteanu, Ion, <i>Gramatica de bază a limbii române</i> , București, f.a.
I. Coteanu, <i>LRC</i> , I	Coteanu, Ion (coordonator), <i>Limba română contemporană</i> , vol. I, București, 1974.
C. Dimitriu, <i>GEM</i>	Dimitriu, Corneliu, <i>Gramatica limbii române explicată. Morfologia</i> , Iași, 1979.
C. Dimitriu, <i>GES</i>	Dimitriu, Corneliu, <i>Gramatica limbii române explicată. Sintaxa</i> , Iași, 1982.
C. Dimitriu, <i>TG</i> , I	Dimitriu, Corneliu, <i>Tratat de gramatică a limbii române. Morfologia</i> , Iași, 1999.
C. Dimitriu, <i>TG</i> , II	Dimitriu, Corneliu, <i>Tratat de gramatică a limbii române. Sintaxa</i> , Iași, 2002.
<i>ELS</i>	<i>Elemente de lingvistică structurală</i> , redactor responsabil I. Coteanu, București, 1967.
<i>GA</i> , I, II	<i>Gramatica limbii române</i> , I-II, Editura Academiei, București, 1963.
V. Guțu Romalo, <i>Morfologie structurală</i>	Guțu Romalo, Valeria, <i>Morfologie structurală a limbii române</i> , București, 1968.
N. Iacob, <i>MLR</i> , I	Niculina, Iacob, <i>Morfologia limbii române</i> , Partea I, Editura Universității „Ștefan cel Mare”, Suceava, 2002.
I. Iordan, <i>LRC 1954</i>	Iordan, Iorgu, <i>Limba română contemporană</i> , ediția I, București, 1954.
I. Iordan, <i>LRC 1956</i>	Iordan, Iorgu, <i>Limba română contemporană</i> , ediția a II-a, București, 1956.
I. Iordan, V. Robu, <i>LRC</i>	Iordan, Iorgu, Robu, Vladimir, <i>Limba română contemporană</i> , București, 1978.
I. Iordan, V. Guțu Romalo, Al. Niculescu, <i>SMLRC</i>	Iordan, Iorgu, Guțu Romalo, Valeria, Alexandru Niculescu, <i>Structura morfologică a limbii române contemporane</i> , București, 1967.
D. Irimia, <i>GLR</i>	Irimia, Dumitru, <i>Gramatica limbii române</i> , Iași, 1997.
LL	„Limbă și literatură”, București, Societatea de Științe (Istorice) și Filologice, anul I, 1957 ș.u.

LR	“Limba română”, București, Editura Academiei Române, I, 1952 ș.u.
MDA	<i>Micul dicționar academic</i> . Cuvânt înainte de Eugen Simion. Prefață de Marius Sala, vol. I (literele A – C), vol. al II-lea (literele D – H), 2001; vol. al III-lea (literele I – Pr), vol. al IV-lea (literele Pr – Z), 2003, Editura Univers Enciclopedic, București.
SCL	“Studii și cercetări lingvistice”, București, Editura Academiei Române, I, 1950 ș.u.
SG	Al. Graur, J. Byck (red. resp.), <i>Studii de gramatică</i> , I-III, București, 1956, 1957, 1961.
SMFC	Al. Graur, M. Avram (red. resp.), <i>Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română</i> , vol. I-VI, București, 1959–1972.

Bibliografie*

- Asan, Finuța, Vasiliu, Laura, *Unele aspecte ale sintaxei infinitivului în limba română*, în SG I, 1956.
- Berceanu, B. B., *Sistemul gramatical al limbii române*, București, 1971.
- Biblia Vulgata. Blaj 1760–1761*, I–V, Editura Academiei Române, București, 2005.
- Budai-Deleanu, I., *Temeiurile gramaticii românești*, în *Scrieri lingvistice*, text stabilit și glosar de Mirela Teodorescu. Introducere și notițe de Ion Gheție, Editura Științifică, București, 1970.
- Carabulea, Elena, *Unele observații asupra termenilor comparativului și superlativului relativ în limba română*, în SG, II, 1957.
- Caragiu- Marioteanu, M., *Moduri nepersonale*, în SCL, XIII, 1962, nr.1.
- Ciobanu, Fulvia în *Observații asupra prepozițiilor și locuțiunilor prepoziționale*, în SG, II, 1957.
- Constantinescu-Dobridor, Gh., *Sintaxa limbii române*, București, 1998.
- Coșeriu, Eugen, *Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică*, Chișinău, 1994.
- Coteanu, Ion (coordonator), *Limba română contemporană. Vocabularul*, București, 1985.
- Diaconescu, Ion, *Probleme de sintaxă a limbii române actuale*, București, 1989.
- Diaconescu, Paula, *Evoluția noțiunii de morfem și stadiul actual al analizei morfematice*, în ELS, București, 1967.
- Dicționar general de științe. Științe ale limbii*, București, 1997.
- Dimitriu, Corneliu, *Gramatica limbii române explicată. Sintaxa*, Iași, 1982.
- Dragomirescu, Gh., N., *Elemente, în propoziție și frază, cu funcție gramaticală zero*, în LL, 1969, vol.23.
- Eustatievici Brașoveanu, D., *Gramatica rumânească, 1757*, ediție, studiu introductiv și glosar de N. A. Ursu, București, 1969.
- Evseev, Ivan, *Semantica verbului*, Timișoara, 1974.
- Gramatica limbii române*, I–II, ediția I, Editura Academiei Române, București, 1954.
- Gaur, Al., *Les verbes „réfléchis” en roumain*, în BL, VI, 1938.
- Gaur, Al., *Note asupra structurii morfologice a cuvintelor*, în SG, II, 1957.
- Gaur, Al., *Tendențele actuale ale limbii române*, București, 1968.
- Gaur, Al., *Urme de aspect în românește*, în LR, XVIII, 1969, nr.4.
- Guțu Romalo, V., *Corectitudine și greșală*, București, 1972.
- Guțu Romalo, V., *Semiauxiliarele de aspect?*, în LR, 1961, nr.1.
- Guțu Romalo, V., *Semiauxiliarele de mod*, în SG, I, 1956.
- Hazy, Ștefan, *Predicate verbale compuse?*, în CL, 1965, nr.2.
- Heliade-Rădulescu, I., *Gramatica românească*, în *Scrieri lingvistice*, ediție, studiu introductiv, note și bibliografie de Ion Popescu-Sireteanu, București, 1973.
- Hodiș, Viorel, *Apoziția și propoziția apozitivă*, București, 1990.
- Hristea, Th., *Sinteze de limba română*, București, 1984.
- N. Iacob, *Limba și stilul Vulgatei de la Blaj 1760–1761*, p.789–909, în vol. V din *Biblia Vulgata. Blaj 1760–1761*, I–V, Editura Academiei Române, București, 2005.
- Iordan, I., *Gramatica limbii române*, București, 1937.
- Iordan, I., *Limba română actuală. O gramatică a “greșelilor”*, Iași, 1943.
- Iordan, I., *Stilistica limbii române*, București, 1975.
- Irimia, D., *Structura gramaticală a limbii române. Numele și pronumele. Adverbul*, Iași, 1987.
- D. Irimia, *Structura gramaticală a limbii române*, Iași, 1976.
- Istoria limbii române*, vol.I, București, 1965, vol. II, 1969.
- Lombard, Alf, *Morfologia verbului românesc*, în SCL, 1957, nr.1.
- Martinet, A., *Elemente de lingvistică generală*, București, 1970.
- Micu, S., Șincai, Gh., *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, studiu introductiv, traducerea textelor și note de Mircea Zdrenghea, Cluj-Napoca, 1980.

* Lucrările cuprinse în **Sigle și abrevieri** nu sunt reluate în **Bibliografie**.

- Moisil, Grigore, *Probleme puse în traducerea automată. Conjugarea verbelor în limba română scrisă*, în SCL, X, 1960, nr.1.
- Moldoveanu, C., Gheorghe, *Adjectivele demonstrative au două sisteme de flexiune cazuală*, în *Crâmpeie de limba română*, Suceava, 1999.
- Moldoveanu, Gheorghe, *Observații asupra diatezei*, în LR, LII, nr. 5–6/2003.
- Neamțu, G., G., *Predicatul în limba română*, București, 1986.
- Nica, D., *Teoria părților de vorbire. Cu aplicații la adverb*, Iași, 1988.
- Poghirc, C., *Cu privire la aspectul verbal în limba română*, în LR, II, 1953, nr.6.
- Pușcariu, Sextil, *Limba română*, vol.I, București, 1940, vol. II, București, 1959.
- Rosetti, Al., Byck, J., *Gramatica limbii române*, București, 1945.
- Stati, Sorin, *Categoria sintactică a determinanților obligatorii*, în LL, 1968, vol.17.
- Stati, Sorin, *Problema diatezelor*, în LR, 1958, nr.2.
- Stati, Sorin, *Teorie și metodă în sintaxă*, București, 1967.
- Tiklin, H., *Gramatica română pentru învățământul secundar. Teorie și practică. Partea I. Etimologia*, ediția a II-a, prelucrată, București, 1895.
- Trandafir, Gh., *Considerații asupra diatezelor*, în LL, VI, 1962.
- Vasiliu, Laura, *Schiță de sistem al prepozițiilor limbii române*, în SG, III, 1961.
- P. Zugun, *Lexicologia limbii române. Prelegeri*, Iași, 2000.

Cuprins

VII. Verbul.....	5
§171. Definiția verbului.....	5
§172–174. Clasificarea verbelor.....	7
§175. Clasificarea verbelor în conjugări (clase flexionare).....	27
§176. Structura morfematică a verbului.....	29
§177. Structuri verbale sintetice și analitice.....	38
§178. Categoriile gramaticale ale verbului.....	39
§179. Categoria gramaticală a diatezei.....	39
§180. Categoria gramaticală a modului.....	45
§181–185. Modurile personale și predicative.....	48
§186 – 189. Modurile nepersonale și nepredicative.....	54
§190. Categoria gramaticală a timpului.....	60
§191–197. Timpurile indicativului.....	61
§198–199. Timpurile conjunctivului.....	64
§200–201. Timpurile condițional-optativului.....	65
§202–203. Timpurile prezuntivului.....	66
§204–205. Timpurile infinitivului.....	66
§206. Categoriile gramaticale de persoană și număr.....	67
 SCHEMĂ RECAPITULATIVĂ – VERBUL.....	69
EXERCITII.....	71
 VIII. Adverbul.....	72
§207. Definiția adverbului.....	72
§208 – 210. Clasificarea adverbilor.....	73
§211. Categoria gramaticală a comparației.....	79
§212. Sintaxa adverbului.....	81
 SCHEMĂ RECAPITULATIVĂ – ADVERBUL.....	84
EXERCITII.....	86
 IX. Prepoziția.....	87
§213. Definiția prepoziției.....	87
§214 - 217. Clasificarea prepozițiilor.....	89
§218. Abaterile în utilizarea prepoziției.....	91
 SCHEMĂ RECAPITULATIVĂ – PREPOZIȚIA.....	95
EXERCITII.....	96
 X. Conjuncția.....	97
§219. Definiția conjuncției.....	97
§220–222. Clasificarea conjuncțiilor.....	98
§223. Restricțiile în utilizarea conjuncțiilor.....	100
 SCHEMĂ RECAPITULATIVĂ – CONJUNCȚIA.....	103
EXERCITII.....	104
 XI. Interjecția.....	105
224. Definiția interjecției.....	105

225–228. Clasificarea interjecțiilor.....	106
229. Specializarea stilistică a interjecțiilor.....	107
SCHEMĂ RECAPITULATIVĂ – INTERJECȚIA.....	109
EXERCITII.....	110
<i>Sigle și abrevieri.....</i>	<i>111</i>
<i>Bibliografie.....</i>	<i>113</i>
<i>Cuprins.....</i>	<i>115</i>